

Regeringsbildningen i flerpartisystem

Rund 1945

Henrik Hermerén

Studentlitteratur

REGERINGSBILDNINGEN

I FLERPARTISYSTEM

Akademisk avhandling

som med vederbörligt tillstånd av samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund för vinnande av filosofie doktorsexamen kommer att till offentlig granskning framläggas tisdagen den 3 juni 1975, kl 10 i sal 26, Getingevägen 8

av Henrik Hermerén

Fil lic. Ssk

Digitized by the Internet Archive
in 2026

Henrik Hermerén

Regeringsbildningen i flerpartisystem

Studentlitteratur

© Henrik Hermerén 1975

Printed in Sweden

Studentlitteratur

Lund 1975

ISBN 91-44-10931-8

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	TEORETISKA OCH METODISKA UTGÅNGSPUNKTER	7
1.1	Avhandlingens syfte	7
1.2	Andra undersökningar av regeringsbildningar	8
1.3	Beslutsprinciper vid val av regeringsbildare	11
1.3.1	Beslutsprinciperna och beslutsprocessen	22
1.4	Undersökningens urval	24
1.5	Undersökningens genomförande	26
2	DANMARK	28
2.1	1953 års regeringsbildning	28
2.2	1957 års regeringsbildning	30
2.3	1964 års regeringsbildning	34
2.4	1968 års regeringsbildning	38
2.5	1971 års regeringsbildning	40
2.6	1973 års regeringsbildning	43
2.7	Danmark - sammanfattning	46
3	FINLAND	51
3.1	Tillkomsten av den tredje regeringen Fagerholm 1958	51
3.2	Tillkomsten av den fjärde regeringen Sukselainen 1959	55
3.3	1962 års regeringsbildning	60
3.4	1963 års regeringsbildning	63
3.5	1966 års regeringsbildning	66
3.6	1972 års regeringsbildning	68
3.7	Finland - sammanfattning	70
4	NORGE	75
4.1	Tillkomsten av regeringen Lyng 1963	75
4.2	Tillkomsten av den fjärde regeringen Gerhardsen 1963	76
4.3	1965 års regeringsbildning	77
4.4	1971 års regeringsbildning	78
4.5	1972 års regeringsbildning	81
4.6	1973 års regeringsbildning	83
4.7	Norge - sammanfattning	84

5	SVERIGE	86
5.1	Undersökningens omfattning och uppläggning	86
5.2	1921 års regeringsbildning	87
5.3	1923 års regeringsbildning	91
5.4	1924 års regeringsbildning	95
5.5	1926 års regeringsbildning	96
5.6	1928 års regeringsbildning	98
5.7	1930 års regeringsbildning	101
5.8	1932 års regeringsbildning	103
5.9	Tillkomsten av Axel Pehrssons regering 1936	106
5.10	Tillkomsten av P A Hanssons regering 1936	109
5.11	1957 års regeringsbildning	110
5.12	1969 års regeringsbildning	114
5.13	Sverige - sammanfattning	116
6	BELGIEN	120
6.1	Tillkomsten av den första regeringen Eyskens 1958	121
6.2	1961 års regeringsbildning	122
6.3	1965 års regeringsbildning	123
6.4	1966 års regeringsbildning	126
6.5	1968 års regeringsbildning	128
6.6	1972/73 års regeringsbildning	131
6.7	Belgien - sammanfattning	133
7	NEDERLÄNDERNA	137
7.1	1958 års regeringsbildning	137
7.2	1959 års regeringsbildning	139
7.3	1965 års regeringsbildning	141
7.4	1966 års regeringsbildning	143
7.5	1967 års regeringsbildning	145
7.6	1972/73 års regeringsbildning	147
7.7	Nederländerna - sammanfattning	151
8	JÄMFÖRELSE MELLAN BESLUTSPROCESSERNA VID REGERINGSBILDNINGAR I DANMARK, FINLAND, NORGE, SVERIGE, BELGIEN, NEDERLÄNDERNA	155
9	ANALYS AV BESLUTSPRINCIPERNA VID FÖRDELNING AV REGERINGSBILDNINGSUPPDRAG	158
9.1	Precisering av termen regeringsbildningsuppdrag	158
9.2	Målsättningen för analysen	158
9.3	Disposition av analysen	159

9.4	Översiktstabell över regeringsbildningar, regeringsbildningsuppdrag, markeringar för beslutsprinciper, regeringsbildande parti, majoritetsregeringar och koalitionsregeringar	160
9.4.1	Tabell över kombinationstyper	164
9.5	Beslutsprincipernas associationsgrad	165
9.6	Tabell över de regeringsbildande partiernas ordinala och absoluta storlek i % inom respektive parlament	178
9.7	Partistorlek i förhållande till antalet tillämpliga beslutsprinciper	181
9.8	Storleksvärden för de tillämpliga beslutsprinciperna	182
9.9	Regeringsbildande partiers storlek med redovisning av tillämpliga beslutsprinciper	183
9.10	Precisering av beslutsprincipernas funktioner i beslutsprocessen	186
9.11	Förhållandet mellan storleks- och samverkansfunktioner i relation till partistorleken	188
9.12	Förhållandet mellan storleks- och samverkansfunktioner i beslutsprocessen	192
9.13	Jämförelse mellan presumtiva och slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag	196
9.14	Jämförelse mellan Sverige och övriga länder	198
10	SAMMANFATTNING AV SLUTSATSER	200

Bilaga 1 203

Bilaga 2 211

SUMMARY 217

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 232

1 TEORETISKA OCH METODISKA UTGÅNGSPUNKTER

1.1 Avhandlingens syfte

Avsikten med föreliggande avhandling är att i ett komparativt perspektiv undersöka regeringsbildningen i parlamentariska flerpartisystem. Undersökningen är centrerad kring den beslutsprocess som leder fram till utseendet av regeringsbildare och bildande av en ny regering. Härvid är det främsta syftet att analysera vilka faktorer som är relevanta vid val av regeringsbildare/regeringsbildande parti i parlamentariska flerpartisystem.

I korthet skall dessa faktorer närmare analyseras genom att ett antal formulerade beslutsprinciper för valet av regeringsbildare/regeringsbildande parti skall prövas på ett empiriskt material. Dessa beslutsprinciper är härledda ur den parlamentariska fundamentala princip, som kan preciseras i följande sats: En regering skall ha folkrepresentationens stöd eller tolerans. Beslutsprinciperna är nära relaterade till den parlamentariska principen. Dessa relationer skall närmare utredas i avsnitt 1.3.

Studiet av regeringsbildningar med ovan angiven inriktning är en väsentlig del av och en grundläggande förberedelse för analysen av ett mer övergripande problem, som kan formuleras på följande sätt. Vad bestämmer - generellt sett - fördelningen av regeringsmakten i parlamentariska flerpartisystem? Det regeringsbildande partiet är en given utgångspunkt för fördelningen av regeringsmakten oavsett om den kommande regeringen blir en enpartiregering eller koalitionsregering av minoritets- eller majoritetstyp. Analysen är således fokuserad på den primära delen i alla typer av partipolitiskt sammansatta regeringar i parlamentariska flerpartisystem.

Efter denna precisering av syfte och probleminriktning kan det vara klargörande att redovisa några näraliggande typer av undersökningar kring regeringsbildningar. Härmed ges en information om anknytningen till andra probleminriktningar inom studiet av regeringsbildningar och samtidigt åskådliggöres skillnaderna i problem- och metodval mellan föreliggande undersökning och andra typer av undersökningar inom samma problemområde.

1.2 Andra undersökningar av regeringsbildningar

Avhandlingens huvudproblem gränsar helt naturligt till andra studier av regeringsbildningar. Här skall några näraliggande forskningsinriktningar i korthet beröras och illustreras. En sådan är koalitionsteori grundad på spelteori, som i olika former är applicerad på regeringskoalitioner. Utgångspunkten är då genomgående att man utgår från givna regeringskoalitioner. Här sker således en begränsning eller inskränkning till regeringar, som utgörs av koalitioner mellan två eller flera partier.

Bland koalitionsteorierna kan det vara lämpligt att skilja mellan koalitionsteorier¹⁾ som exkluderar respektive inkluderar antaganden om partiernas inbördes förhållanden uttryckt i positionsbestämning eller rangordning av partierna på basis av någon dimension. Bland representanterna för de förstnämnda återfinns Riker²⁾ och Gamson³⁾. Riker och Gamson utgår - med en viss förenkling - från att den koalition som har den minsta majoriteten uttryckt i röster eller mandat kommer att bildas för att maximera den nytta eller "pay-off" som regeringsmakten ger.

Bland dem som inkluderar antagande om partiernas inbördes positioner är Leiserson⁴⁾. Han tillfogar även antagandet om en minimering av "ideological diversity" inom ramen för en vinnande koalition, som förfogar över en majoritet av mandat. Partierna är inordnade i en socio-ekonomisk, endimensionell höger-vänster skala av traditionell typ. En något annorlunda utgångspunkt har Axelrod, som utgår från antagandet att graden av intressekonflikter - oförenliga mål hos aktörerna - kan appliceras på regeringskoalitioner på följande sätt. Ju mindre grad av intressekonflikt som existerar mellan partier desto större är sannolikheten att en koalition bildas.⁵⁾

1) För en mera systematisk översikt över koalitionsteorier hänvisas till Leiserson, M., *Coalitions in politics; a theoretical and empirical study*, (stencil). Yale University. New Haven 1966, kap 2, Taylor, M. - Laver M., *Government coalitions in western Europe*, *European Journal of Political research* (1975) vol 1:3 och Abram de Swaan, *Coalition theories and cabinet formations*. Amsterdam-London-New York 1975, kap 4.

2) Riker, W., *The theory of political coalitions*. New Haven 1962.

3) Gamson, W., *A theory of coalition formation*, *American sociological review* (1961) vol 26.

4) Leiserson, M., a.a., s 320.

5) Axelrod, R., *Conflict of interest*, Chigaco 1970, s 167.

Partierna placeras även i detta fall på en endimensionell, ordinal policy-skala. Med dessa utgångspunkter formulerar Axelrod följande definition: "A minimal connected winning coalition (or an MCW coalition) is a coalition that is connected (consists of adjacent members); is a winning coalition (can give a cabinet a vote of confidence); and is minimal in the sense that it can lose no member party without ceasing to be connected and winning."⁶⁾ Axelrod lägger detta till grund för följande hypotes ... "minimal connected winning coalitions are likely to form more often than would be indicated by chance (even compared to just the other winning coalitions) ..."⁷⁾

En vidareutveckling från främst Axelrods resonemang göres av de Swaan i hans "policy distance theory". Den grundläggande utgångspunkten för denna teori är att "an actor strives to be included in a winning coalition that he expects to adopt a policy which is as close as possible to his own most preferred policy."⁸⁾ "Policy distance" definieras i termer av aktörernas vikt (mätt i röster) och "policy positions".⁸⁾

Taylor-Laver sammanställer och prövar olika "criteria" på sannolika koalitioner som ingår i olika koalitionersteorier. I samtliga fall gäller det vinnande koalitioner, där partierna förfogar över en majoritet i parlamentet. Dessa "criteria" - eller snarare förslag till handlingsstrategier - anger olika utgångspunkter för partiernas preferenser bland vinnande koalitioner. Följande "criteria" testas lexikografiskt i olika kombinationer:

- 1 "Rid the coalition of surplus members."
- 2 "Minimize the size of coalitions".
- 3 "Minimize the ideological diversity of the coalitions".
- 4 "Minimize the number of parties in the coalition".⁹⁾

Taylor och Laver försöker - efter modifiering av minimikravet på majoritet till lägre värden från 40 till 50 % - applicera ovanstående "criteria" på minoritetsregeringar.¹⁰⁾ Men detta aktualiserar bland annat problemet att närmare precisera stödpartier utanför regeringen, vilket författarna inte närmare behandlar.

6) Ibid., s 170.

7) Ibid., s 171.

8) de Swaan, a.a., s 88.

9) Taylor-Laver, a.a., s 207.

10) Ibid., s 232.

Problemet med minoritetsregeringar, vilket koalitions teorier med majoritetskravet över huvud taget inte kan beakta - behandlas bland andra av Herman och Pope.¹¹⁾ Andelen minoritetsregeringar i tio västeuropeiska länder efter 1918 till 1970 av totalt 250 regeringar var 74 eller 36,5 %¹²⁾, vilket anger problemets räckvidd i dessa sammanhang. Både Herman - Pope och Daalder¹²⁾ kombinerar klassificeringar av partisystem och historiska data av olika slag för att förklara förekomsten av minoritetsregeringar.

En annan typ av forskningsinriktning representeras av de studier som på grundval av historiskt material inriktat sig på en beskrivning av tillkomsten av olika regeringar. Här bland finns komparativa undersökningar, ländermonografier och fallstudier¹³⁾, vilka i olika utsträckning ger en grund för generaliseringar och förklaringsförsök.

Den följande undersökningen anknyter sammanfattningsvis till de under 1.2 angivna forskningsinriktningarna på följande punkter: bestämning av partiernas inbördes, relativa positioner och partiernas koalitionspreferenser och i anslutning därtill även till koalitioner av majoritets- och minoritetskaraktär. Härvid utnyttjas historiska data från ländermonografier och fallstudier samt i vissa fall intervjuer för att klarlägga beslutsprocessen vid valet av regeringsbildare/regeringsbildande parti fram till en regerings tillkomst.

11) Herman, V. - Pope, J., *Minority governments in western democracies*. *British Journal of Political Science* (1973:3).

12) Daalder, H., *Cabinets and party-systems in ten smaller european democracies*. *Acta politicae* 1971:3. (Uppsatsen ingår som en del av SED-projektet, dvs *Smaller European Democracies*).

13) Här bland kan följande nämnas:

Boeynaems, M., *Cabinet-formation*. *Res publica* 1967:3.

Duynstee, F.J.F.M., *De kabinetsformaties 1946-1965*. Deventer 1966.

Gerdner, G., *Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början*. Uppsala 1954.

Hermerén, H., *Regeringsbildningen i vissa västeuropeiska länder* (SOU 1970:16). Stockholm 1970.

Kaarsted, T., *Regeringskrisen 1957*. Aarhus 1964.

Merikoski, V., *Hallituksen muodostaminen suomessa (Regeringsbildningen i Finland)*. *Politiikka* 1967:1.

Meyer, P., *Regeringsdannelsens Teknik*. *Økonomi og Politik* 1967:3.

Nyman, O., *Svensk parlamentarism 1932-1936*. Stockholm 1947.

Slutligen skall nämnas att en stor del av det empiriska materialet och vissa metodiska utgångspunkter bygger på en av författaren tidigare gjord undersökning.¹⁴⁾

1.3 Beslutsprinciper vid val av regeringsbildare

Skall man kunna göra en någorlunda noggrann analys av vilka faktorer som är relevanta vid val av regeringsbildare i parlamentariska flerpartisystem, är det nödvändigt att först närmare precisera de teoretiska och metodiska utgångspunkterna för undersökningen.

Till att börja med skall två allmänna förutsättningar för det följande resonemanget nämnas. För det första gäller att det råder allmän identitet mellan regeringsbildare och regeringsbildande parti. För det andra gäller att det föreligger absolut partisammanhållning. Det senare innebär, att varje parti betraktas som en aktör med den vikt som det aktuella mandattalet anger.

Det framgår vidare av det föregående att undersökningen är avgränsad till att omfatta parlamentariska flerpartisystem och att principerna för urval av regeringsbildare/regeringsbildande parti är relaterade till den fundamentala parlamentariska principen att en regering skall ha folkrepresentationens stöd eller tolerans. Denna princip aktualiserar tre viktiga frågor, som nu skall närmare kommenteras: Vad innebär denna princip mera exakt? (principens innebörd) Kan principen tillämpas inte bara på regeringar utan också på regeringsbildande partier? (principens tillämpningsområde) På vilket sätt kan slutligen den parlamentariska principens innebörd operationaliseras vid analysen av urvalet av regeringsbildande parti? (principens operationalisering)

Beträffande den första frågan skall inledningsvis sägas att innebörden är vid i den meningen att flera observerbara tillstånd (stöd eller tolerans) kan föreligga vid en regeringsbildning. I detta sammanhang finns det skäl att försöka fixera de två tillstånd som anger den övre och undre gränsen för (eller den maximala och minimala innebörden av) den parlamentariska principen.

Den övre gränsen kan definieras som en situation där en tillträdande re-

14) Hermerén, H., Regeringsbildningen i flerpartisystem (stencil).
Lund 1970.

gering har stöd av samtliga partier i den meningen att samtliga partier är representerade i regeringen. I enlighet med antagandet om absolut partisammanhållning följer då att regeringen har stöd från 100 % av mandaten. Den nedre gränsen kan definieras som en situation där den tillträdande regeringen åtminstone inte har en majoritet emot sig. Stödet kan i detta fall inskränka sig till att omfatta det parti eller de partier som ingår i den tillträdande regeringen.

I mellanlägena mellan den övre och undre gränsen återfinns således olika varianter av stöd och/eller tolerans, bl a de två huvudtyperna av förankring i folkrepresentationen för regeringar i parlamentariska flerpartisystem, nämligen majoritets- och minoritetsregeringar.

Beträffande den andra frågan om den parlamentariska principens tillämpningsområde kan först konstateras att den parlamentariska principen avser en regerings förankring i folkrepresentationen. Sambandet mellan en regerings och ett regeringsbildande partis förankring i folkrepresentationen kan då anges på följande sätt. Det regeringsbildande partiet är en primär komponent i alla partipolitiskt sammansatta regeringar, oavsett om den kommande regeringen blir en enpartiregering eller en koalitionsregering av minoritets- eller majoritetstyp. Av detta följer att valet av det regeringsbildande partiet sker genom tillämpning av den parlamentariska principen.

Denna princip kan emellertid tillämpas på flera sätt. För att närmare kunna analysera hur tillämpningen sker, behöver den parlamentariska principen preciseras och operationaliseras. Dessa operationaliseringar skall då ha den gemensamma egenskapen att de på olika sätt utgör indikatorer på förekomsten av ett sådant parlamentariskt stöd att ett parti (i den aktuella situationen) kan ges uppdraget att bilda regering.

Operationaliseringarna kommer att formuleras som hypotetiska principer. De är inte hypotetiska i den meningen att de är formulerade som villkorssatser. Men de är för det första hypotetiska i den meningen att deras tillämplighet på det empiriska materialet skall provas från fall till fall. De är också hypotetiska i den meningen att de skall betraktas som tänkbara förklaringsprinciper - en rationell rekonstruktion - och inte som påståenden om vilka psykologiska faktorer som i det ena eller andra fallet influerat de olika aktörernas beslut. Principerna utgör alltså en utgångspunkt för en förklarande teori om varför och på vilket sätt regeringsbildning sker. Skall sådana förklaringar kunna testas, bör man givetvis ställa kravet på operationaliseringarna att det måste kunna konstateras, om de är tillämpliga eller ej i respektive fall.

I undersökningen skall sex operationaliseringar av detta slag formuleras. Deras inbördes relationer till varandra och deras roll i beslutsprocessen behandlas närmare i avsnitt 1.3.1. Operationaliseringarna kan uttryckas i följande satser:

- 1 Dubbelriktade samarbetsmöjligheter föreligger.
- 2 Partiet är största parti.
- 3 Partiet har haft största valframgång.
- 4 Majoritetsrekommendation föreligger.
- 5 Blockmajoritet föreligger.
- 6 Partiet spelar huvudroll vid den avgående regeringens fall.

Det sagda kan sammanfattas och preciseras på följande sätt. För det första bör man alltså skilja mellan den parlamentariska principen, olika operationaliseringar av denna princip och de omständigheter som beskrivs i dessa satser. För det andra är det ju så att beslutet att ge någon uppdraget att försöka bilda regering fattas av statschefen.¹⁵⁾ Vi kan då skilja mellan

- (1) statschefens beslut att ge X uppdraget att bilda regering, och
- (2) de skäl som har åberopats eller skulle kunna åberopas för detta beslut.

Om dessa skäl skall vara relevanta, bör det finnas ett visst generellt mönster av följande typ:

- (a) Om omständigheterna A, B, C föreligger, så ger statschefen (alternativt: bör statschefen ge) uppdraget att bilda regering åt X.

En av huvuduppgifterna i denna undersökning är att ta reda på om och i vilken utsträckning det i ett bestämt historiskt material kan urskiljas några generella mönster av detta slag, och hur de i så fall är beskaffade.

Således kommer jag här att utgå från den parlamentariska principen, föreslå några olika operationaliseringar av den, och testa hypotesen att dessa operationaliseringar enskilt eller i vissa kombinationer används som skäl för beslutet att ge uppdraget att bilda regering till någon viss aktör. Om och i vilken utsträckning så är fallet kan avgöras först vid granskning av ett empiriskt material, som skall närmare kommenteras nedan. Eftersom dessa operationaliseringar (och de omständigheter som beskrivs i dem) har ett nära samband med statschefens beslut och alltså

15) Detta kommenteras närmare i avsnitt 1.3.1.

spelar en viktig roll i beslutsprocessen, kommer de i det följande att kallas beslutsprinciper. Terminologin är dock inte särskilt viktig i detta sammanhang; det viktiga är att se hur dessa operationaliseringar förhåller sig till den parlamentariska principen och till satsen (a) ovan. Operationaliseringarna får inte förväxlas med denna sats. De omständigheter som beskrivs i operationaliseringarna är omständigheter av det slag som beskrivs i om-satsen i (a).

1 Dubbelriktade samarbetsmöjligheter föreligger

Med samarbete avses här att det parti som fått regeringsbildningsuppdrag har möjlighet till regeringssamverkan i koalitionsregering med andra partier eller åtminstone har tillgång till stöd från olika håll. Vad detta innebär skall utvecklas närmare i det följande.

Samarbetsmöjligheterna på den parlamentariska nivån kan i första hand generellt antagas vara beroende av den totala spännvidden mellan parlamentspartierna. Ju mindre den totala spännvidden är desto större bör samarbetsmöjligheterna vara. För att kunna bestämma någon form av spännvidd fordras att en positionsbestämning av parlamentspartierna kan utföras.¹⁶⁾ Svårigheterna att erhålla en enhetligt baserad positionsbestämning som är giltig för en längre period och som dessutom kan användas komparativt är uppenbara. Även om man gör det förenklade antagandet att varje partis åsiktsprofil kunde definieras på något entydigt sätt är en jämförelse mellan partier problematisk.¹⁷⁾ Det är i huvudsak tre faktorer som försvårar användandet av ett enhetligt mått på partiernas positioner.

-
- 16) Olika metoder har använts för positionsbestämningar mellan partier. Här skall tre olika exempel nämnas. Palme, T., Riksdagsmännens attityder till resursfördelningen. Statsvetenskaplig tidskrift 1968:1, Pedersen, M., Partiernes holdning ved vedtagelsen af regeringens lovforslag 1945-66. Historie, Ny række 1967, vol. 7:3 och Stjernquist, N. - Bjurulf, B., Partisammanhållning och partisamarbete. Statsvetenskaplig tidskrift 1968:4.
- 17) En diskussion om positionsbestämningar och användning av skalor för att mäta avståndet mellan partierna återfinnes t ex i Sjöblom, G., Party strategies in a multiparty, Lund 1968, s 168-174, Nyholm, P., Parliament, Government and multi-dimensional partyrelations in Finland. Commentationes Scientiarum Socialium 1972:2. Helsingfors 1972, spec kap 3 och de Swaan, a. a., kap 4 och 5.

- 1 Olika dimensioner (frågekomplex) kan förekomma i partiernas åsiktsprofiler.
- 2 Olika preferensordningar mellan de givna dimensionerna kan förekomma.
- 3 Olika intensiteter mellan dimensionerna i samma preferensordningar kan finnas.

Som ett allmänt villkor för ett samarbete mellan partierna A, B och C gäller att de aktuella partierna har reciproka, positiva uppfattningar om möjligheten och lämpligheten av samarbete mellan A, B och C. Termen "dubbelriktade samarbetsmöjligheter" hänför sig till en rangordning av respektive partis samarbetsmöjligheter med samtliga andra partier och partikombinationer, där respektive partis rangordning sammanvägs till en förenklad samarbetsskala¹⁸⁾ som visar de inbördes samarbetsmöjligheterna mellan alla parlamentspartier.

Detta kan exemplifieras med partierna A, B och C. A har bäst samarbetsmöjligheter med B, C har bäst samarbetsmöjligheter med B och från A:s och C:s sida är kombinationen A+C inte önskvärd. B har lika goda samarbetsmöjligheter med både A och C. A, B och C anser att kombinationen A+B+C är möjlig. B har i detta fall dubbelriktade samarbetsmöjligheter med A och C. Antalet möjliga koalitions kombinationer kan ses som en funktion av de rådande samarbetsmöjligheterna i parlamentet. De olika typer av överväganden¹⁹⁾ som partierna kan förväntas göra i sådana situationer skall emellertid inte här diskuteras.

För de undersökta länderna skall samarbetsskalor konstrueras baserade på de regeringskoalitioner som förekommit inom viss angiven tidsperiod.

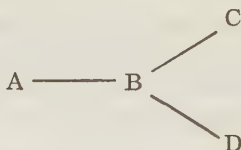
Samarbetsskalorna för partierna i de sex undersökta länderna Danmark, Finland, Norge, Sverige, Belgien och Nederländerna i bilaga 1 är konstruerade enligt följande principer.

-
- 18) Denna förenklade skala är alltså inte en höger-vänster skala. Mot denna senare typ av skala har vägande kritik riktats från bl a D. E. Stokes i "Spatial models of party competition" (i Campbell-Converse-Miller-Stokes eds *The American Voter*. New York och London 1960, s 161-179).
 - 19) För en närmare diskussion av partiernas övervägande i koalitions-situationer hänvisas exempelvis till Leiserson, M., *Coalitions in politics: a theoretical and empirical study*, spec s 293-310 och Sjöblom, G., a.a., s 266-272.

Antag att koalition har förekommit mellan A och B, mellan B och C och mellan B och D. Symboliskt:

(1)	A - B	(koalition 1)	tidpunkt t_1
(2)	B - C	(koalition 2)	tidpunkt t_2
(3)	B - D	(koalition 3)	tidpunkt t_3

Samarbetsmöjligheterna kan då representeras med förbindelselinjer på följande sätt:

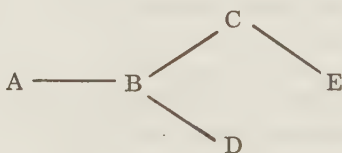

B har alltså möjlighet enligt denna tvådimensionella samarbetsskala att ingå i samarbete med t ex C eller D (givet att vissa förutsättningar är uppfyllda, t ex att de aktuella partiernas åsiktsprofiler inte signifikant ändrats mellan tidpunkterna t_1 och t_3).

Antag nu vidare att koalitionen BCE har förekommit. Till informationen (1) - (3) ovan kan vi alltså lägga:

(4) B - C - E

Samarbetsmöjligheter kan i så fall representeras genom följande diagram:

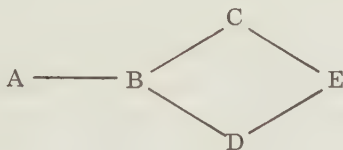
Givet informationen (1) - (4) föreligger t ex samarbetsmöjligheterna A-B-C och B-C-E men däremot inte A-B-E. Av detta skäl måste E förbindas med C och ej med B. Av diagrammet kan man vidare se att om A skall samarbeta med tre partier, måste detta för det första inkludera C eller D; och vare sig A samarbetar med C eller med D, så måste B inkluderas. En sådan förutsägelse bygger på förutsättningen att partiernas relativa rangordning, som den kommit till uttryck i sam-

arbetsskalan genom koalitioner (1) - (4), är relevant vid tidpunkten för förutsägelsen.

Antag vidare att till (1) - (4) ovan fogas informationen att B, D och E ingått i koalition med varandra:

(5) B - D - E

Samarbetsmöjligheterna kan i så fall representeras genom följande diagram

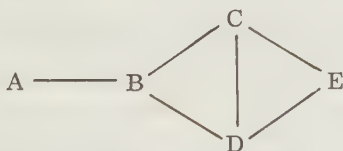

vilket t ex visar, att E kan samarbeta med C eller med D och ingå i följande trepartikoalitioner: BCE och BDE.

Antag slutligen att koalitionen CD också förekommit. Till informationen ovan kan vi alltså lägga

(6) C - D

Samarbetsmöjligheterna kan i så fall representeras genom följande diagram:

Av diagrammet kan man bl a utläsa att B kan i första hand ha samarbete med partierna A, C och D och i andra hand med E.

Varje partis samarbetsmöjligheter vid koalitionsbildningar begränsas i första hand till det eller de partier som är direkt förbundna med en linje. De dragna linjerna markerar också det eller de alternativ som finns vid flerpartikoalitioner. Något parti kan alltså inte förbigås eller överhoppas vid endimensionella lineära samarbetsmöjligheter. Om flera förbindelselinjer utgår från ett parti, kan någondera linjen följas vid en koalition. Förbindelselinjerna bestämmer också på vilket sätt en

koalition kan tänkas expandera och därmed också från vilket eller vilka partier ett givet parti i första hand kan förväntas erhålla ett mera allmänt parlamentariskt stöd.

Det bör påpekas att förbindelselinjerna markerar olika grader av samarbetsmöjligheter i de enskilda fallen. Vid markeringarna i följande kapitel för "dubbelriktade samarbetsmöjligheter" i analysen av olika beslutsprinciper återfinnes olika grader av samarbetsmöjligheter från direkta koalitionsmöjligheter till parlamentariskt samarbete i vissa väsentliga frågor. På samarbetsskalorna återfinnes emellertid endast den samsarbetsstruktur och de dubbelriktade samarbetsmöjligheter som kommit till uttryck i direkta regeringskoalitioner. Det innebär bland annat att inte samtliga partier i varje parlament är medtagna på samarbetsskalorna. När således en markering för dubbelriktade samarbetsmöjligheter förekommer som inte framgår av förbindelselinjerna, beror detta på att ett parti utanför samarbetsskalan under regeringsbildningens gång utlovat parlamentariskt stöd till det regeringsbildande partiet och/eller vid voteringar i väsentliga frågor tidigare givit detta parti sitt stöd.

Av central betydelse för samarbetsmöjligheterna mellan partier är naturligtvis graden av programmatisk gemenskap i vid mening. Svårigheterna att skapa entydiga och komparativt användbara definitioner av partiernas åsiktsprofiler har tidigare berörts. För att i någon mån kompensera denna brist introduceras samarbetsskalor baserade på det faktiska koalitionsbeteendet. Härigenom erhålles en total bild av koalitionsstrukturen utan hänsyn till tidsfaktorn. Samarbetsskalorna avläses i det horisontella planet från någon sida. Vidare innebär inte linjernas längd mellan partierna någon gradering av samarbetsmöjligheterna.

Informationsvärdet hos samarbetsskalorna är i huvudsak beroende av tre faktorer.

- 1 Frekvensen av koalitionsregeringar.
- 2 Andelen partier av de totalt existerande som ingått i koalitioner.
- 3 Den periodiska förekomsten av olika koalitionstyper.

Angående informationsvärdet kan man alltså sammanfattningsvis konstatera följande. Ju högre frekvens koalitionsregeringar, ju större andel partier som ingått i koalitionsregeringar och ju tätare olika koalitionstyper förekommit desto mer användbara är samarbetsskalorna som underlag för prognoser om samsarbetsstruktur.

I den fortsatta analysen utnyttjas samarbetsskalorna som ett underlag för att avgöra om det regeringsbildande partiet har dubbelriktade samsarbets-

möjlighet enligt skalans längdaxel. Härvid beaktas naturligtvis den placering på samarbetsskalan som det regeringsbildande partiet har före respektive regeringsbildning. Om så är fallet antages detta vara en positiv indikator på parlamentariskt stöd för det aktuella partiet. För att undvika missuppfattningar utnyttjas inte samarbetsskalorna för att förutsäga framtida regeringskoalitioner.

2 Partiet är största parti

En andra operationalisering av den parlamentariska principen överförd på ett regeringsbildande parti är en kvantitativ indikator på att ett parti har parlamentariskt stöd. Här används operationaliseringen "största parti", vilket således är tillämpligt på det parti som har flest mandat i folkrepresentationen. För tvåkammerssystemen i Belgien och Sverige krävs att det aktuella partiet är störst i respektive kammare var för sig. I Nederländerna gäller detta endast för andra kammaren, eftersom endast denna kammare är av betydelse vid regeringsbildningar.

I några fall har denna beslutsprincip även markerats som tillämplig på största oppositionsparti. Detta har då motiverats av beslutsprocessen i det enskilda fallet. Dessa undantag framgår klart av den kommande redogörelsen.

Om något parti ensamt förfogar över majoriteten av de mandat som utgör den parlamentariska grunden vid en regeringsbildning får beslutsprincipen en speciell innebörd. Med utgångspunkt från den parlamentariska principen överförd till ett regeringsbildande parti är det således rimligt att antaga att förklaringsvärdet i denna situation hos beslutsprincipen kan beskrivas som tillräckligt för att ett parti skall utses till regeringsbildande parti. I förekommande fall kommer detta att utmärkas med x^T i den sammanfattande redovisningen. Dock skall sägas att det är ganska sällsynt att ett parti har en egen majoritet i parlamentariska flerpartisystem.

3 Partiet har haft största valframgång

En tredje operationalisering av parlamentariskt stöd för ett parti grundas på förändringar i mandatfördelningen mellan partier genom val. Beslutsprincipen "största valframgång" är tillämplig på det parti som erhållit den största mandatökningen i absoluta tal. Det finns ett stöd för att använda den absoluta valframgången som operationalisering genom att parlamentariskt stöd för ett parti är relaterat till det resultat som ett val åstadkommer.

Vid alternativet med relativa mandatförändringar som grund för operationaliseringen uppstår emellertid två olägenheter. För det första kan relativa mandatökningar primärt sägas vara knutna till förändringar i väljarkåren. Naturligtvis är absoluta mandatökningar också en effekt av väljarpreferenser. Men utgångspunkten är dock den parlamentariska nivån med ett givet antal mandat att fördela mellan olika partier. Den andra nackdelen med relativa framgångar är att procentuellt stora förändringar kan uppstå i små partier. Mot denna bakgrund har operationaliseringen preciserats till den absolut största mandatökningen.

För denna beslutsprincips tillämplighet gäller den naturliga restriktionen att den endast förutsätts vara tillämplig vid regeringsbildningar i anslutning till parlamentsval eller om den senaste valutgången direkt återopats under beslutsprocessen som stöd för val av regeringsbildare.

4 Majoritetsrekommendation föreligger

De olika typer av majoritetsrekommendationer som avses är sådana vars innehåll är så entydiga att inte oklarhet råder om innebörden och som avgivits av representanter för parlamentspartierna. Som tidigare framhållits gäller för tvåkammerssystemen i Sverige och Belgien att rekommendationen avges av representanter för en majoritet i respektive kammare. I Nederländerna är däremot endast andra kammaren av betydelse vid regeringsbildningar. Dessutom inkluderas även överenskommelser mellan partier om regeringssamarbete, om sådana föregår val av regeringsbildare.

Rekommendationerna antages, med utgångspunkt från en förutsatt absolut partisammanhållning, ha det värde och den tyngd respektive partis mandat anger. Majoritetsrekommendationerna kan vara av följande sju olika slag:

- A Majoritetsrekommendationer om en regering med majoritetsbas med eller utan angivande av regeringsbildare
- B Majoritetsrekommendationer om en regering med minoritetsbas med eller utan angivande av regeringsbildare
- C Majoritetsrekommendation om en regeringsbildare utan precisering av regeringsbasen och slutligen
- D Majoritetsrekommendation som helt eller delvis inkluderar de partier som står bakom rekommendationen.

I de fall en majoritetsrekommendation pekat på en klart angiven regerings-

bildare antages detta utgöra en tillräcklig (x^T) betingelse för att ett parti skall erhålla regeringsbildningsuppdrag. Har emellertid en majoritetsrekommendation om någon form av regeringsbas ej klart angivit regeringsbildare antages att någon eller några av de andra beslutsprinciperna preciserar vilket parti eller vem som skall komma ifråga inom majoritetsrekommendationens ram.

5 Blockmajoritet föreligger

Den femte operationaliseringen har en delvis annan karaktär än de fyra föregående. Skillnaden kan beskrivas på följande sätt. För det första är det nu inte fråga om ett parti, utan om flera partier som bildar ett block. För det andra måste blockets existens dokumenteras i beslutsprocessen. När denna operationalisering är tillämplig innebär det således att en grupp av partier har ett sådant parlamentariskt stöd att något parti inom gruppen kan utses till regeringsbildande parti. Vilket parti som därvid skall komma ifråga antages ske med stöd av någon eller några av de övriga beslutsprinciperna. De typer av blockbildningar som förekommer i undersökningen avser partigrupper i de nordiska länderna. Härvid utnyttjas den gängse terminologin socialistiskt respektive borgerligt block.²⁰⁾

6 Partiet har spelat en huvudroll vid den avgående regeringens fall

Denna beslutsprincip skiljer sig från de övriga på det sättet att den är formulerad i negativa termer men använd som en beslutsprincip för att beteckna ett parlamentariskt stöd för ett visst parti. Sambandet mellan denna beslutsprincip och den parlamentariska principen grundas på två omständigheter. Den första kan anges vara att ett parti, som lyckats samla en majoritet emot den sittande regeringen i en förtroendevotering, visat sig ha en speciell typ av stöd i parlamentet. Den andra omständigheten hänger idémässigt samman med tillämpningen av den parlamentariska principen i tvåpartisystem, där det parti som förorsakat regeringens fall hade att övertaga regeringsmakten.

Tillämpligheten av denna beslutsprincip är beroende av om den åberopats av aktörerna under den aktuella beslutsprocessen.

20) Någon värdering i positiv eller negativ riktning är därmed inte avsedd.

1.3.1 Beslutsprinciperna och beslutsprocessen

I detta avsnitt skall beslutsprincipernas inbördes relationer närmare kommenteras liksom deras funktion i beslutsprocessen.²¹⁾ Även aktörerna i beslutsprocessen och deras respektive roller skall preciseras.

Inledningsvis angavs i avsnitt 1.1 att beslutsprocessen fram till valet av regeringsbildande parti står i centrum för undersökningen. Beslutsprocessens naturliga avslutning består i att det regeringsbildande partiet förverkligar sitt uppdrag, det vill säga bildar en regering. Processens startpunkt kan då analogt anges till den situation då den fungerande regeringen beslutar sig för eller tvingas avgå och inlämnar regeringens avskedsansökan. Därmed kan den process sägas starta som leder fram till en ny regerings tillkomst.

Naturligtvis kan processens startpunkt diskuteras och ifrågasättas med tanke på att olika typer av förberedelser till exempel förhandlingar mellan partier kan förekomma, innan regeringen inlämnar sin avskedsansökan. Dock kan det sägas att sådana förberedelser på något sätt redovisas eller kommer till uttryck under den därpå kommande beslutsprocessen. Således bör inte någon väsentlig aspekt på valet av regeringsbildande parti bli utelämnad genom att beslutsprocessens startpunkt fixeras till den situation då den fungerande regeringen inlämnar sin avskedsansökan.

Efter denna fixering av beslutsprocessens startpunkt och slutpunkt finns det skäl att närmare beskriva de aktörer som deltagar i beslutsprocessen och deras respektive roll i processen. I överensstämmelse med den redovisade inriktningen på denna undersökning utgör parlamentspartierna centrala aktörer i beslutsprocessen. Parlamentspartiernas ledare förutsättes företräda respektive partis samtliga ledamöter i parlamentet. Parlamentspartiernas roll i beslutsprocessen kan i korthet beskrivas både som subjekt och objekt i processen.

Subjektdelen innefattar två väsentliga moment nämligen en bedömning av ett "egetintresse"²²⁾ uttryckt i den för respektive parti önskvärda lös-

21) Någon närmare utveckling av beslutsteorins teoretiska grundvalar skall här inte ske. För en översikt över olika typer beslutsteorier hänvisa exempelvis till Robinson, J. A., - Majak, R. R., The theory of decision-making, i James C. Charlesworth (ed.), Contemporary political science. New York 1967. chapt 10.

22) För en närmare diskussion av partiernas överväganden hänvisas ex till Sjöblom, G., a.a. kap 11.

ningen av i första hand fördelning av regeringsbildningsuppdrag och i andra hand regeringsfrågan. Det andra momentet kan uttryckas som att partiet kombinerar "egetintresset" med en bedömning av en önskvärd eller "rimlig" lösning av valet av regeringsbildande parti med hänsyn till den parlamentariska principens innebörd. Som objekt i processen fungerar varje parlamentsparti den meningen att andra partier gör en bedömning av partiets position och lämplighet i vid mening när det gäller fördelning av regeringsbildningsuppdrag.

En annan aktör i beslutsprocessen är statschefen²³⁾, som - i de politiska system undersökningen omfattar - har att utvärdera innebörden av parlamentspartiernas rekommendation avseende valet av regeringsbildande parti. Statschefen har således att inom den parlamentariska principens ram fatta beslut om fördelning av regeringsbildningsuppdrag.

Förutom parlamentspartierna och statschefen kan det förekomma rådgivare till statschefen som medverkar vid bedömningen som föregår beslutet att utse ett regeringsbildande parti.

Efter det att ramarna för beslutsprocessen och aktörerna kommenterats skall beslutsprincipernas inbördes relationer och funktion i beslutsprocessen preciseras nedan.

Den parlamentariska principen har operationaliserats på sex olika sätt. Dessa sex olika slag av parlamentariskt stöd kan sorteras i två huvudkategorier. För det första gäller det en kvantitativ bestämning, som representeras av beslutsprinciperna 2 och 3 samt delvis av 5. I det senare fallet åsyftas att ett parti tillsammans med andra partier förfogar över en majoritet.

För det andra gäller det en särskild slags positionsbestämning i förhållande till andra partier i systemet. Detta representeras av beslutsprinciperna 1 och 5. I det senare fallet avses den inbördes positionsbestämningen för en grupp av partier.

För de ovan angivna beslutsprinciperna (1, 2, 3 och 5) gäller att de tidsmässigt är hänförliga till beslutsprocessens början. Härvid gäller således att den eventuella grunden för ovannämnda beslutsprincipers tillämplighet föreligger vid beslutsprocessens start.

23) Se t ex Lachaume, J-F, *Le rôle du chef d'État dans les monarchies parlementaires d'aujourd'hui*. Politique 1968: 41-44, s. 87 ff.

För beslutsprincip 6 kan emellertid sägas att dess operationalisering är utformad så att den tidsmässigt föregår eller utlöser den kommande beslutsprocessen. Slutligen är beslutsprincip 4 tidsmässigt helt och hållet relaterad till beslutsprocessens materiella innehåll i den meningen, att dess eventuella tillämplighet på ett parti framgår av aktörernas (i detta fallet partiernas) ställningstaganden under beslutsprocessen.

1.4 Undersökningens urval

Vid urvalet av undersökningsområde har utgångspunkter av olika slag använts för att genomföra ett femstegsurval. De överväganden som styrt urvalet av regeringsbildningar preciseras närmare under följande rubriker:

- 1 Länder
- 2 Antal regeringsbildningar
- 3 Undersökningsperiod
- 4 Temporal spridning inom undersökningsperioden
- 5 Orsaksvariation till att den föregående regeringen avgått.

1 Länder

Redan i 1.1 angavs att undersökningen behandlar parlamentariska flerpartisystem. Inom denna ram har följande sex mindre, europeiska flerpartisystem utvalts: Belgien, Danmark, Finland, Nederländerna, Norge och Sverige.

2 Antal regeringsbildningar

Som tidigare sagts i 1.1 är undersökningen centrerad kring den beslutsprocess som leder fram till utseendet av regeringsbildare och bildande av ny regering. Av avsnitt 1.3.1 framgår att ett krav på en sådan beslutsprocess är att den fungerande regeringen inlämnar sin avskedsansökan. Med beaktande av detta har sex regeringsbildningar utvalts i varje land

utom Sverige (se nedan). Totalt omfattar undersökningen 41²⁴⁾ regeringsbildningar.

3 Undersökningsperiod

De undersökta regeringsbildningarna skall ha ägt rum under den sista 10-15 årsperioden. Perioden avslutas med utgången av 1973. Undantag har härvid gjorts för Danmark och Sverige (se nedan).

4 Temporal spridning inom undersökningsperioden

De undersökta regeringsbildningarna skall ligga så långt som möjligt från varandra. Motivet härför är att försöka eliminera att situationellt betingade förhållanden av något slag skall kunna styra beslutsprocessen och urvalet av regeringsbildande parti.

5 Orsaksvariation till den föregående regeringens avgång

Detta kriterium är av samma karaktär som kriterium 4 på det sätt att urvalet skall så långt möjligt tillgodose olika orsaker till den föregående regeringens avgång.

Syftet är således att den efterföljande beslutsprocessen och urvalet av regeringsbildande parti inte ensidigt skall kunna styras av orsaken till den sittande regeringens avgång. Med hänsyn till detta kriterium har undantag gjorts för Danmark vad avser undersökningsperioden, som i det fallet utsträckts till 20 år. Om så icke skett hade enbart valnederlag för samtliga sex fall utgjort orsaken till den sittande regeringens avgång.

24) En uppfattning om urvalets storlek erhålles genom en jämförelse med det totala antalet regeringar mellan 1945-70 i de utvalda länderna. Antalet regeringar under denna period uppgår till 76. Uppgiften är baserad på en sammanställning hos von Beyme, K., *Die parlamentarischen Regierungssysteme in Europa*. München 1970, s 900 ff. Det bör anmärkas att von Beyme även låter begränsade förändringar i en regeringssammanställning konstituera en ny regering. Något krav på att den sittande regeringen inlämnar sin avskedsansökan uppställer han således inte som villkor för en ny regerings konstituering.

För att tillgodose en orsaksvariation har följande orsaker till en regeringsavgång i möjligaste mån beaktats:

- a valnederlag,
- b voteringsnederlag i en för regeringens existens avgörande fråga och
- c intern splittring mellan koalitionspartier.

När det gäller undantagen för Sveriges vidkommande kan följande sägas. För att kunna täcka de sex senaste regeringsbildningarna är det nödvändigt att gå 43 år tillbaka i tiden. För denna tidsangivelse gäller att den tidigare gjorda definitionen av regeringsbildning har använts. Eftersom tidsperioden då markant avviker från vad som tillämpats för övriga länder finns det skäl att behandla Sverige på annat sätt. För Sveriges del har i stället en totalundersökning genomförts, vilken omfattar samtliga 11 regeringsbildningar efter 1921. Detta år har valts som utgångspunkt, då den allmänna och lika rösträtten tillämpades från detta år.

För Norges del gäller att de redovisade regeringsbildningarna är de 6 senaste inom tidsperioden 1963-1973. Från 1945-1963 satt ett parti (Arbeiderpartiet) i regeringsställning. För övrigt hade nämnda parti egen majoritet i stortinget från 1945 till 1961 års val.

För Belgien, Danmark, Finland och Nederländerna redovisas samtliga regeringar under perioden 1953-73 i bilaga 2. I denna anges följande data för varje regering: tillträdesdag, regeringschef (parti), regeringsparti(er) och orsak till regeringens avgång. Det gjorda urvalet av regeringsbildningar markeras med understrykning av regeringens tillträdesdag.

1.5 Undersökningens genomförande

Inledningsvis kommer för varje land en kort redogörelse lämnas för de eventuella författningsbestämmelser som har relevans för regeringsbildningen. Sedan kommer de ovannämnda beslutsprincipernas tillämplighet att prövas vid genomgången av de utvalda regeringsbildningarna. För varje land kommer därefter en sammanfattning att ges med syfte att framhäva de mera allmängiltiga inslagen i beslutsprocessen. Därvid kommer de tillämpliga beslutsprinciperna vid de slutgiltiga regeringsbildningsuppdragen att redovisas i tabellform.

Vidare kommer en komparativ jämförelse av de väsentliga dragen i regeringsbildningen att redovisas i kapitel 8. Avslutningsvis ägnas kapitel 9 åt en analys av de hypotetiska beslutsprincipernas tillämplighet, inbördes samband och funktionella innebörd vid urvalet av regeringsbildande parti samt statschefens möjligheter att påverka detta urval. Därefter kommer väsentligare slutsatser och resultat som undersökningen givit att sammanfattas i kapitel 10.

Parlamentarismen finns inskriven i Danmarks nu gällande författning av år 1953. I § 14 i grundloven är det föreskrivet att "statsministern og de øvrige ministre udnævnes og afskediges af Kongen under iagttagelse af parlamentariske principer". I § 15 föreskrives, att ministrar, som inte har folketingets förtroende, skall avskedas. I samma paragraf stadgas det också att en regering, som begärt avsked, skall fungera tills ny regering utnämns.¹⁾ Något krav på positiv förtroendeförklaring från folketingets sida för en nytillträdande regering finns dock inte i den danska författningen. Några bestämmelser om hur regeringsbildningen skall ske ges inte utöver vad som stadgas i § 14 i grundloven. Tillvägagångssättet vid regeringsbildning vilar således i väsentliga delar på praxis.²⁾

2.1 1953 års regeringsbildning

Vid valet i september 1953 till det nya folketinget med en kammare bestående av 179 medlemmar fick socialdemokraterna 75 mandat (inklusive en representant från Färöarna), venstre 43 (inklusive en representant från Färöarna), konservative folkeparti 30, radikale venstre 14, kommunisterna 8, retsforbundet 6 och slesvigiska partiet 1. De två representanterna från Grönland stod utanför partigrupperna.³⁾

Den 29.9 ingav Erik Eriksen och Ole Björn Kraft regeringens avskedsansökan med hänvisning till att deras underhandssonderingar hade visat att radikale venstre vid ett socialdemokratiskt misstroendeförslag ej ansåg sig kunna stödja en regering av venstre och konservative folkeparti.

1) Danmarks Riges grundlov af 5. juni 1953, §§ 14 och 15.

2) Ross, A., . Dansk statsforfatningsret I. Köpenhamn 1959, s 363. Inte heller i förarbetena till den nuvarande författningen ges några riktlinjer för ministärbildningen. (Betænkning avgivet af forfatningskommissionen af 1946. Köpenhamn 1953). Enligt en intervju den 21.5.1969 med en av författningskommissionens sekreterare, kontorschefen R Ruth Christensen, hade emellertid de konstitutionella aspekterna av regeringsbildningen diskuterats i kommissionen.

3) Folketingsårbog 1953-54, s 31 f.

Både venstre och konservative folkeparti ønskede att partierna även i fortsättningen skulle samarbeta i regeringsställning. Erik Eriksen rådde kungen att förhandla med ledarna för oppositionspartierna.³⁾

Kabinettssekretæren inkallade till samma dag oppositionspartierna i storleksordning för samråd med kungen.⁴⁾ Först infann sig alltså de socialdemokratiska styrelseledamöterna i folketingsgruppen Hans Hedtoft och H C Hansen. Från radikale venstre kan seden formanden för folketingsgruppen Jørgen Jørgensen och styrelseledamoten i folketingsgruppen Bertel Dahlgaard. Kommunisternas representanter, formanden för folketingsgruppen Aksel Larsen och styrelseledamoten i folketingsgruppen Alfred Jensen, följde därefter. Sist i turordningen kom retsforbundets formand och næstformand för folketingsgruppen Viggo Starcke och Hans Hansen.⁵⁾

Hos kungen föreslog de socialdemokratiska representanterna en socialdemokratisk regering, eventuellt tillsammans med radikale venstre. Regeringsbasen skulle då maximalt bli 89 mandat, och mandatstyrkan bakom förslaget var 75 mandat. Radikale venstre föreslog kungen en regering med venstre, socialdemokraterna och radikale venstre. Basen skulle bli 132 mandat, och mandatstyrkan bakom förslaget var 14 mandat. Om inte en sådan regering kunde bildas lovade man att sakligt samarbeta med antingen en minoritetsregering bestående av antingen venstre eller socialdemokraterna. Både kommunisterna (8 mandat) och retsforbundet (6 mandat) pekade på socialdemokraterna som regeringsbildare.⁶⁾

Summeringen av partiernas råd skedde i överensstämmelse med praxis både av kungen och kabinettssekretæren.⁷⁾ De tre partier som föreslagit en socialdemokratisk regering hade med sina 89 mandat en faktisk majoritet, då tre folketingsmän stod utanför partigrupperna. När sedan Erik Eriksen efter förhandlingsronden kallades till kungen för att diskutera situationen blev resultatet att Hans Hedtoft skulle anmodas bilda en ny regering. Här agerade alltså även den avgående statsministern som något slags rådgivare vid summeringen och granskningen av partiernas råd till kungen.⁸⁾

4) Berlingske Tidende den 30. 9. Kabinettssekretæren utnämnes av kungen personligen utan regeringens hörande. Hans uppgift vid regeringsskiftet är att tjänstgöra som förbindelselänk mellan kungen och politikererna. Samtidigt är han i sådana situationer kungens närmaste rådgivare. (Kaarsted, T., Regeringskrisen 1957. Aarhus 1964, s 58).

5) Politiken den 30. 9.

6) Kaarsted, a a, s 21.

7) Meyer, P., Regeringsdannelsens teknik. Økonomi og politik 1967:3, s 297

8) Berlingske Tidende den 30. 9.

I kabinetssekretariatets kommuniké hette det bl a : "Efter den saaledes stedfundne orientering og efter fornyet samtale med statsministern har Hans Majestæt opfordret forhenværende statsminister Hans Hedtoft (1)⁹⁾ til at danne nyt ministerium."¹⁰⁾ Förutom majoritetsrekommendationen om en socialdemokratisk regering är även principerna om största parti och dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämpliga. Någon precisering av regeringsbasen gjordes inte i kommunikén. Efter det att socialdemokraterna misslyckats att få med radikale venstre i en regering, bildade Hedtoft den 30.9 en rent socialdemokratisk regering.¹¹⁾

2.2 1957 års regeringsbildning

Vid valet den 14.5.1957 fick socialdemokraterna 70 mandat (-5), venstre 46 (inklusive en färöisk representant (+3), konservative folkeparti 30 (± 0) radikale venstre 14 (± 0), retsforbundet 9 (+3) och kommunisterna 6 (-2).¹²⁾ Här till kommer två representanter från Grönland och en för det slesvigska partiet, vilka stod utanför partigrupperna.

Den 15.5 ingav den socialdemokratiske statsministern H C Hansen regeringens avskedsansökan och "statsministern tillrådde Hans Majestæt at give de politiske partier lejlighed til overfor kongen at framføre deres synspunkter angående den politiske situationen."¹³⁾

Kabinetssekretæren kallade nu genom personliga telefonsamtal med formændene samtliga partier i storleksordning till samråd med kungen följande dag. "Formændene anmodedes om at møde med en yderlige repræsentant for partiet, og for alles vedkommende nevnte formanden straks, hvem ledsageren ville blive."¹⁴⁾

Den 16.5 infann sig först socialdemokraternas formand och næstformand, Einer Jensen och Kaj Bundvad hos kungen. Sedan kom formanden och næstformanden från venstre, Erik Eriksen och Jens Sønderup. Därefter var turen kommen till det konservative folkepartis formand och næstformand, Aksel Møller och Poul Sørensen. Efter dessa följde formanden

9) Siffrorna efter regeringsbildaren återkommer i sammanfattningen och den avslutande analysen i kap 9 av regeringsbildningsuppdraget.

10) Kabinetssekretariatets kommuniké den 29.9.

11) Folketingsårbog 1954-54, s 29 f.

12) Folketingsårbog 1956-57, s 60.

13) Kabinetssekretariatets kommuniké den 15.5.

14) Enligt kabinetssekretærens referat av regeringsbildningen 1957.

och den politiske ordföranden i radikale venstre, Jørgen Jørgensen och Bertel Dahlgaard. Från retsforbundet kom formanden Viggo Starcke och den blivande næstformanden Knud Tholstrup. Sist i raden kom formanden för kommunisterna Aksel Larsen tillsammans med næstformanden Alfred Jensen.¹⁵⁾

Socialdemokraterna föreslog att H C Hansen skulle få i uppdrag att undersöka möjligheterna för en majoritetsregering. Basen för en regering var här inte närmare angiven. Mandatstyrkan bakom förslaget var 70 mandat. Venstre uttalade sig för en icke närmare preciserad, liberal regering. Mandatstyrkan bakom förslaget var 46 mandat. Konservativ folkeparti föreslog en venstre-konservativ regering. Basen skulle då bli 76 mandat och mandatstyrkan bakom förslaget var 30 mandat. Radikale venstre framhävde behovet av en majoritetsregering på bred bas, och kungen råddes att låta H C Hansen leda dessa förhandlingar. Mandatstyrkan bakom förslaget var 14 mandat. Retsforbundet ansåg sig icke kunna ge något bestämt råd till kungen vid denna tidpunkt. Kommunisterna rådde kungen att i första hand låta H C Hansen bilda en ny socialdemokratisk regering. I andra hand borde Hansen få uppdrag att leda förhandlingarna mellan partierna om regeringsbildningen. Dessutom avrådde man bestämt från en regering utan socialdemokraterna.¹⁶⁾

"Kabinettssekretæren talte som ved tidlige lignende lejligheder med de forskellige partirepræsentanter efter deres samtale med Kongen og gik derefter hver gang ind til Kongen og drøftede den sidst afgivne udtalelse."¹⁷⁾

Av de olika förslagen till lösning av regeringsfrågan hade förslaget att låta H C Hansen inleda förhandlingar med partierna förordats med mandatstyrkan 90 mandat. Vad gäller regeringsbasen hade socialdemokraterna, radikale venstre och retsforbundet med tillsammans 96 mandat förordat någon slags majoritetsregering.

Efter det att partirepresentanterna avgivit sina rekommendationer tillkallades den avgående statsministern, som av kungen informerades om rekommendationerna.¹⁷⁾ Med utgångspunkt från partiernas råd beslöt kabinettssekretæren och/eller kungen den 16. 5 att anmoda "den fungerende statsminister om at foranledige, at der indkaldes til forhandling mellem de politiske partier med det formål at undersøge, om der foreligger muligheder for, at der dannes en flertalsregering under den ene eller den anden form".¹⁸⁾

15) Kaarsted, a a s 55 ff.

16) Ibid.

17) Enligt kabinettssekretærens referat av regeringsbildningen 1957.

18) Ibid.

Därmed började en svår och bitvis hård förhandlingsomgång mellan partierna under H C Hansens ledning. Fyra officiella konferenser hos statsministern avhölls och dessa fick en institutionell prägel genom att diskussionerna med de andra partiernas medgivande protokollfördes av ministersekretær Helge Hjortdal.¹⁹⁾ Till dessa konferenser kallade statsministern representanter för alla partier utom kommunisterna, vilket väckte protester från kommunistiskt håll. Förutom de fyra nämnda konferenserna förekom en mängd andra kontakter och förhandlingar mellan partiernas representanter.

Den 20. 5 syntes det omöjligt att skapa en majoritetsregering av något slag och därför tog H C Hansen initiativ till ett möte med kungen och föreslog att partiernas representanter på nytt kallades till kungen. Dessa nya konferenser hade kabinetssekretæren efter kontakt med kungen utsatt till den 22. 5. För övrigt hade H C Hansen fortlöpande informerat kabinetssekretæren om förhandlingarnas gång.²⁰⁾

En ny situation uppstod emellertid den 21. 5 på kvällen, då det blev klart att radikale venstre och retsforbundet kunde tänka sig att gå in i regering med socialdemokraterna. H C Hansen tog därför kontakt med kabinetssekretæren för att avlysa partiledarkonferensen hos kungen följande dag. Men kabinetssekretæren vidhöll att denna konferens borde komma till stånd, om blott en av de vidtalade partiledarna önskade det. Samma åsikt gav kungen uttryck för vid ett telefonsamtal med H C Hansen under nästa dags förmiddag.²¹⁾

På eftermiddagen den 22. 5 inleddes partiförhandlingarna hos kungen, och socialdemokraterna hävdade då att venstre och konservative kategoriskt hade vägrat delta i en regering med socialdemokraterna. Vidare hade radikale venstre enligt socialdemokraterna varit ovilliga att ingå i regering med venstre och konservative. Vad sedan gällde venstres och konservatives önskan att själva bilda regering, avrådde socialdemokraterna från en sådan lösning, då "den ikke ville kunne finde fornøden parlamentarisk grundlag".²²⁾ Slutligen påpekade socialdemokraterna att man från radikale venstre och retsforbundet fått hänvändelse att delta i diskussioner om ett gemensamt politiskt arbetsprogram. Under dessa omständigheter rekommenderades kungen att uppdraga åt statsministern att undersöka denna nya möjlighet.

Venstre höll fast vid sitt förslag om en liberal regering och konservative

19) Kaarsted, a a s 61.

20) Ibid s 88 f.

21) Ibid s 109.

22) Ibid s 116 f.

folkeparti upprepade också sin rekommendation om en regering med venstre och konservative. Radikale venstre menade, att sedan en bred regering under ledning av venstre men utan konservative folkeparti hade visat sig omöjlig, borde kungen uppdraga åt H C Hansen att undersöka möjligheten av en majoritetsregering med socialdemokraterna, retsforbundet och radikale venstre. Retsforbundet gav samma rekommendation. Kommunisterne vidhöll rekommendationen att låta H C Hansen bilda ny regering. Samtidigt avrådde man från en regering bestående av venstre och konservative folkeparti. 22)

I kommunikén från kabinetssekretariatet hette det, att kungen har "efter henstilling fra repræsentanter for Socialdemokratiet, Det radikale venstre og Danmarks Retsforbund anmodet den fungerende statsminister om at genoptage de mandag afbrudte undersøgelser om mulighederne for, at der dannedes en flertalsregering". 23) Därmed fick alltså H C Hansen (2) ett uppdrag med starkare inriktning på regeringsbildning än det tidigare uppdraget att som något slags biträdande statschef leda förhandlingarna mellan partierna. Vid beslutet att utse H C Hansen till regeringsbildare är beslutsprinciperna om största parti och majoritetsrekommendation tillämpliga.

En analys av partiernas råd visar, att bakom den positiva rekommendationen att låta H C Hansen fortsätta försöken att skapa en majoritetsregering stod en majoritet på 100 mandat, och därav hade företrädare för 94 mandat direkt pekat på möjligheten av en regering med socialdemokrater, radikale venstre och retsforbundet. Kommunisterne hade däremot endast förordat att H C Hansen skulle bilda regering. Av intresse är också, att socialdemokraterna, radikale venstre och kommunisterne med en majoritet som bestod av 91 mandat direkt avrått från en regering bestående av venstre och konservative folkeparti.

Efter det att förhandlingarna mellan socialdemokraterna, radikale venstre och retsforbundet om regeringsprogram och ministerfördelning slutförts, begav sig H C Hansen den 27. 5 till kungen med ministerlistan. Kommunikén från kabinetssekretariatet efter överläggningen mellan H C Hansen och kungen löd: "Mandag eftermiddag medtog Hans Majestæt Kongen den fungerende statsminister som meddelte Hans Majestæt, at de ham overdragne undersøgelser vedrørende dannelsen af en flertalsregering nu var tilendebragt med det resultat, at tre af de politiske partier, som tillsammans råder over et flertal i folketinget, nemlig Socialdemokratiet, Det radikale Venstre och Danmarks Retsforbund, er enede om at indgå i et regeringssamarbejde. Hans Majestæt Kongen har herefter opfordret statsminister H C Hansen til at danne et ny ministerium." 24)

23) Kabinetssekretariatets kommuniké den 22. 5

24) Ibid den 27. 5.

Kommuniken kan betraktas som en redovisning av resultatet av förhandlingarna mellan de tre sistnämnda partierna. Samtidigt redovisades det beslutsunderlag, som kungen och/eller kabinetssekretæren åberopade för att ge H C Hansen uppdrag att bilda regering.

Emellertid torde man med fog kunna tolka redan det andra förhandlingsuppdraget som ett regeringsbildningsuppdrag, även om kommunikén formellt inte talade om uppdrag att bilda regering. Den 22. 5 var visserligen inte trepartiförhandlingarna på något sätt slutförda, men om de lyckades skulle en majoritetsregering skapas. Andra majoritetskombinationer visade sig redan den 22. 5 av olika skäl inte vara möjliga. Uppdraget den 27. 5 att bilda regering var också i den meningen överspelat att H C Hansen redan vid mötet med kungen samma dag presenterade en fullständig ministerlista.

Innehållet i den senast refererade kommunikén anger att regeringsbasen preciserades till socialdemokraterna, radikale venstre och retsforbundet.

2.3 1964 års regeringsbildning

Vid valet den 22.9 1964 - jämfört med valet 1960 - fick socialdemokraterna 77 mandat, inklusive en färöisk socialdemokrat (± 0), venstre 38 (-1), konservative folkeparti 36 (+4), radikale venstre 10 (-1), socialistisk folkeparti 10 (-1) och de uafhængige 5 (-1). Härtill kommer två grönländska representanter och en färöing, som alla ställde sig utanför partiernas folketingsgrupper.²⁵⁾ Regeringen bestod vid detta tillfälle av socialdemokraterna och radikale venstre.

Med hänvisning till att regeringskoalitionen hade mist majoriteten i folketinget infann sig socialdemokraternas J O Krag och radikale venstres Karl Skytte hos kungen den 23.9 varvid statsminister Krag ingav regeringens avskedsbegäran.

Statsministern rekommenderade kungen att konferera med representanter för var och en av de sex folketingsgrupperna om regeringsbildningen.²⁶⁾

Partirepresentanterna inkallades i turordning enligt samma princip som redovisats vid föregående regeringsbildning. Det föreligger dock ingen direkt uppgift om på vilken grund turordningen mellan radikale venstre

25) Folketingsårbog 1963-64, s 39.

26) Ibid s 35.

och socialistisk folkeparti avgjordes. Båda partierna hade fått 10 mandat. Antalet röster på respektive parti har uppenbarligen inte varit avgörande, då socialistisk folkeparti fick fler röster än radikale venstre. Turordningen mellan partierna blev nämligen den att radikale venstre föregick socialistisk folkeparti. Enligt Karl Skytte tillämpades regeln att det äldre partiet har förtur vid lika antal mandat.²⁷⁾

Den 24.9 började de första konferenserna hos kungen. Socialdemokraternas formand för folketingsgruppen Carl Petersen tillsammans med den politiske ordföranden K B Andersen infann sig först hos kungen. Sedan kom venstres formand och næstformand i folketingsgruppen Erik Eriksen och Axel Kristensen. Konservative folkeparti representerades av sin formand för folketingsgruppen Poul Sørensen och sin politiske ordförande Poul Møller. Härefter följde radikale venstres representanter jordbruksministern Karl Skytte och folketingsformanden Jacob Kierkegaard. Från socialistisk folkeparti kom sedan formanden för folketingsgruppen Aksel Larsen, åtföljd av sekreteraren i folketingsgruppen Morten Lange. Slutligen infann sig de uafhaengiges formand och næstformand för folketingsgruppen Iver Poulsen och I A Rimstad.²⁸⁾

Socialdemokraterna förordade "den bredest mulige regering under statsminister Krags ledelse".²⁹⁾ Basen skulle utgöras av de fyra gamla partierna, socialdemokraterna, venstre, konservative folkeparti och radikale venstre med tillsammans 161 mandat. Mandatstyrkan bakom förslaget var 77 mandat.

Venstres representanter föreslog "den bredest mulige liberale regering",²⁹⁾ innefattande venstre, konservative folkeparti och radikale venstre. Basen skulle bli 84 mandat, och mandatstyrkan bakom förslaget var 38 mandat.

Konservative folkeparti lät meddela att man rått kungen att låta Erik Eriksen "undersøge muligheden for dannelse af en liberal regering på det bredest mulige grundlag."²⁹⁾ Basen skulle maximalt kunna bli 84 mandat. Därtill kunde man räkna med stöd av de uafhaengiges 5 mandat. Mandatstyrkan bakom detta förslag var 36 mandat.

Radikale venstre föreslog kungen att det skulle uppdragas åt "formanden för Socialdemokratiet - landets største parti - til at søge danne en regering på det bredest mulige grundlag."²⁹⁾ Med "formanden" avsåg Skytte J O Krag. Vad som mera konkret menades med "bredest mulige grundlag" sades inte. Om förstahandsförslaget misslyckades borde en

27) Intervju med folketingsformanden Karl Skytte den 22. 5. 1969.

28) Enligt kabinetssekretærens referat av regeringsbildningen 1964.

29) Politiken den 25. 9.

regering av socialdemokrater och venstre komma till stånd. Basen i det sistnämnda fallet skulle bli 115 mandat. Mandatstyrkan bakom rådet var 10 mandat.

Socialistisk folkeparti rådde kungen till att uppdraga åt "Socialdemokratiets formand til enten at danne regering eller att stå i spidsen for en ren socialdemokratisk regering."²⁹⁾ I sista fallet skulle basen bli 77 mandat. Mandatstyrkan bakom förslaget var 10 mandat.

De uafhængige gav kungen rådet att ge Erik Eriksen i uppdrag att "danne den bredest mulige borgerlige, liberale regering". Det tillades, att partiet självt inte önskade ingå i en sådan regering, men man var beredd att stödja den.²⁹⁾

En summering av partiernas råd vid de första konferenserna hos kungen visar, att med 97 mandats styrka föreslogs en regering med socialdemokraterna som ledande parti, och därvid utpekades J O Krag som regeringsbildare. För någon form av liberal regering uttalade sig representanter för 79 mandat.

Strax efter det att partirepresentanternas konferenser avslutats den 24. 9 kallades Krag till kungen. Krag (3) fick då enligt kabinetssekretariatets kommuniké i uppdrag att "danne et ny ministerium på bredest mulige basis".³⁰⁾

Hur summeringen och granskningen av partiernas råd till kungen tillgått och vilken roll kungen, kabinetssekretären och statsministern spelat vid tillkomsten av själva beslutet, föreligger det inga närmare uppgifter om.

Den 24. 9 på kvällen började Krag sina överläggningar med representanter för socialdemokraterna, venstre, konservative folkeparti och radikale venstre i statsministeriets lokaler. Fredagen den 25. 9 rapporterade Krag till kungen, att förhandlingarna under torsdagen hade misslyckats. Krag rådde kungen att på nytt inkalla partirepresentanterna för att höra deras mening.³¹⁾

Socialdemokraterna inledde de nya konferenserna hos kungen med att föreslå en rent socialdemokratisk regering. Basen och mandatstyrkan bakom detta förslag var alltså 77 mandat. Venstres representanter förordade som tidigare en liberal regering, Konservative folkeparti föreslog en liberal regering under Erik Eriksen. Dessutom sade man sig "uden betingelser af nogen art ville støtte en ren venstre-regering Erik

30) Kabinetssekretariatets kommuniké den 24. 9.

31) Kabinetssekretariatets första kommuniké den 25. 9.

Eriksen.³²⁾ Basen skulle maximalt bli 84 mandat, och mandatstyrkan bakom förslaget var 36 mandat.

Radikale venstres representanter menade, att "en regering av socialdemokratiet og venstre under ledelse af enten Jens Otto Krag eller Erik Eriksen ville være den bedste løsning".³²⁾ På en direkt fråga vid en tidningsintervju sade Karl Skytte, att Krag och inte Erik Eriksen borde undersöka om en sådan lösning var möjlig. Om detta förslag ej kunde realiseras var den näst bästa lösningen en socialdemokratisk minoritetsregering.

Socialistisk folkepartis representanter föreslog med stöd av sina 10 mandat på nytt en socialdemokratisk regering. De uafhaengige upprepade också sitt tidigare råd, om en liberal regering.³²⁾ Mandatstyrkan bakom förslaget var 5 mandat.

En summering av den andra omgången konferenser hos kungen visar, att 87 mandat stod bakom förslaget om en socialdemokratisk minoritetsregering. Även radikale venstre förordade en sådan lösning, dock först i andra hand. Bakom de något skiftande förslagen om en liberal regering med venstre som gemensam nämnare stod 79 mandat. Härtill kommer radikale venstres förstahandsförslag om en regering med venstre och socialdemokraterna.

Inget av förslagen hade en majoritet av folketingets mandat bakom sig, men däremot hade en majoritet tillsammans pekat på Krag. Därav hade 87 mandat (socialdemokraterna och socialistisk folkeparti) förordat honom som regeringsbildare och 10 mandat (radikale venstre) som förhandlare med tanke på en majoritetsregering av venstre och socialdemokraterna. Den sistnämnda kombinationen var den enda som i denna andra förhandlingsomgång skulle kunna påräkna stöd av en majoritet i folketinget. Förutom majoritetsrekommendationen om Krag som regeringsbildare är även principerna om största parti och dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämpliga.

Några närmare uppgifter om granskningen av partiernas råd och om själva beslutsfattandet efter den andra förhandlingsomgången är inte tillgängliga. Resultatet blev dock att kungen enligt den officiella kommunikén uppdrog åt statsministern "at danne nyt ministerium".³³⁾ Krag tog därefter kontakt med venstre för att undersöka möjligheten till regeringssamarbete. Efter en kort överläggning visade sig emellertid en sådan lösning vara omöjlig.

32) Politiken den 26. 9.

33) Kabinettssekretariatets andra kommuniké den 25. 9.

I detta läge fick statsministern av kungen uppdrag "at søge dannet en socialdemokratisk regering".³⁴⁾ Sålunda preciserades regeringsbasen till en socialdemokratisk minoritetsregering. Senare på kvällen den 25.9 kunde Krag presentera en rent socialdemokratisk ministerlista för kungen, och följande dag utnämndes de nya ministrarna.³⁴⁾

2.4 1968 års regeringsbildning

Folketingsvalet den 23.1.1968 tillkom på initiativ av den socialdemokratiska regeringen Krag, som lät utlysa nyval efter nederlag i folketinget den 15.12.1967.

Resultatet jämfört med 1966 års val blev att socialdemokraterna fick 63 mandat (-7), konservative folkeparti 37 (+3), venstre 34 (-1), radikale venstre 27 (+14), socialistisk folkeparti 11 (-9), venstresocialisterna 4 (+4) och liberalt centrum 0 (-4). Därtill kom två representanter från Grönland och två från Färöarna. En av de färöiska representanterna är inkluderad i socialdemokraternas mandattal, medan de tre övriga stod utanför folketingsgrupperna.³⁵⁾

Den 24.1. inlämnade Krag regeringens avskedsansökan. "Statsministern tilrådede Hans Majestæt at give de politiske partier lejlighed til overfor Kongen at fremføre deres synspunkter angående den politiske situation. Repræsentanter for de politiske partier vil herefter blive anmodet om at give møde på Amalienborg torsdag (25.1) kl 10."³⁶⁾

Partierna kallades i storleksordning med socialdemokraterna som första parti. Följande personer infann sig alltså hos kungen: Den avgående statsministern J O Krag tillsammans med socialdemokraternas formand för folketingsgruppen Per Hækkerup, konservative folkepartis formand för folketingsgruppen Poul Sørensen jämte styrelseledamoten i partiets folketingsgrupp Poul Møller, venstres formand för folketingsgruppen Poul Hartling tillsammans med sin næstformand K Østergaard, radikale venstres formand för folketingsgruppen Karl Skytte och styrelseledamoten i folketingsgruppen Hilmar Baunsgaard samt slutligen socialistisk folkepartis formand för folketingsgruppen Aksel Larsen tillsammans med sin næstformand Morten Lange. Vid denna och följande överläggningar hos kungen var även tronföljaren närvarande.³⁷⁾

34) Folketingsårbog 1963-64, s 35.

35) Folketingsårbog 1967-68, s 79 f.

36) Kabinettssekretariatets kommuniké den 24.1.

37) Kabinettssekretærens referat av regeringsbildningen 1968.

Socialdemokraternas råd till kungen var "en bred flertalsregering under socialdemokratisk ledelse". J O Krag föreslogs leda regeringsförhandlingarna. Konservative folkeparti förordade "en liberal flertalsregering dannet af det konservative folkeparti, venstre og det radikale venstre". Venstre rekommenderade helt kort "en liberal flertalsregering". Radikale venstre föreslog "en regering, der kan formidle et samarbejde". Socialistisk folkeparti förordade en regering av socialdemokraterna och radikale venstre med stöd av socialistisk folkepartis mandat.³⁸⁾

Det bör tilläggas att det dröjde flera dagar innan det var klart att venstre-socialisterna skulle bli representerade i folketinget. Därför kom regeringsfrågan att avgöras utan samråd med detta parti. Emellertid hade kabinetssekretären den 25 och 26.1 tagit kontakt med inrikesdepartementet för att få besked om venstresocialisterna skulle bli representerade i folketinget. Vid det senare tillfället hade man kommit så långt i rösträkningen att det bedömdes som sannolikt att venstresocialisterna skulle få fyra mandat. Kabinetssekretären tog då kontakt med venstresocialisten Erik Sigsgaard och inbjöd honom till överläggningarna hos kungen den 26.1. Men Sigsgaard förklarade något senare att partiet inte önskade delta i överläggningarna, eftersom valresultatet ännu icke var formellt klart.³⁹⁾

Efter de första överläggningarna hos kungen vidtog närmare överläggningar mellan och inom partierna. De tre borgerliga partierna enades om att utpeka radikale venstres Hilmar Baunsgaard som ledare för regeringsförhandlingarna.⁴⁰⁾

Vid den nya förhandlingsronden hos kungen den 26.1 gav socialdemokraterna samma råd som den 25.1. Konservative folkeparti gjorde nu tillägget att man föreslog Hilmar Baunsgaard som regeringsförhandlare och blivande statsminister. Venstre upprepade sin rekommendation med tillägget att Hilmar Baunsgaard skulle utses till förhandlingsledare. Radikale venstre stod också fast vid sitt tidigare råd och gjorde nu samma tillägg som venstre. Socialistisk folkeparti framförde sin tidigare givna rekommendation med tillägget att J O Krag skulle utses till förhandlingsledare.⁴¹⁾

Sammanfattningsvis hade 71 mandat förordat någon form av borgerlig regering, 73 mandat rekommenderade en regering med socialdemokratisk medverkan av något slag. Radikale venstre med 27 mandat hade inte

38) Berlingske Tidende den 26.1.

39) Kabinetssekretærens referat av regeringsbildningen 1968.

40) Information den 26.1 och Nordisk kontakt 1968:2, s 76.

41) Berlingske Tidende den 27.1.

gett någon klar rekommendation om regeringsbasen. Däremot hade 98 mandat utpekats Baunsgaard som regeringsförhandlare.

Summeringen och granskningen gjordes enligt tidigare praxis av kabinetssekretären och kungen. På grundval av majoritetsrekommendationen beslöts härvid att ge Baunsgaard ett sonderingsuppdrag. Innan detta skedde tillkallades den avgående statsministern Krag, som informerades av kungen om beslutet.⁴²⁾

Efter den andra rondens överläggningar hos kungen fick alltså Baunsgaard (4) av kungen i uppdrag "at undersøge muligheden for at danne en bred flertalsregering.⁴³⁾ Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall är största valframgång, majoritetsrekommendation och blockmajoriteten bestående av de borgerliga partierna.

Baunsgaards förhandlingar med partierna visade så småningom att endast en majoritetsregering baserad på tre borgerliga partierna var möjlig. Den 27 och 30.1 orienterade Baunsgaard kungen om förhandlingarnas förlopp, och Baunsgaard uppmanades vid det sista tillfället att fortsätta förhandlingarna med partierna.⁴⁴⁾

Den 1.2 kunde Baunsgaard meddela kungen att hans uppdrag "at undersøge muligheden for at danne en bred flertalsregering nu var tilendebragt med det resultat, at 3 af de politiske partier, som tilsammen råder over et flertal i Folketinget, nemlig Det konservative Folkeparti, Venstre og Det radikale Venstre, er enede om at indgå i et regeringssamarbejde. Hans Majestæt Kongen har herefter opfordret fhv. minister Baunsgaard til at danne et ministerium, repræsenterende disse partier".⁴⁵⁾ Följande dag var fördelningen av ministerposterna klar att presenteras för kungen, och regeringen Krag beviljades avsked och den nya regeringen med Hilmar Baunsgaard som statsminister utnämndes.⁴⁶⁾

2.5 1971 års regeringsbildning

Vid folketingsvalet den 21.9.1971 blev resultatet följande jämfört med 1968 års val: Socialdemokraterna 70 (+8), konservative folkeparti 31 (-6),

42) Kabinetssekretærens referat av regeringsbildningen 1968.

43) Kabinetssekretariatets kommuniké den 26.1.

44) Berlingske Tidende den 28.1 och den 31.1.

45) Kabinetssekretariatets kommuniké den 1.2.

46) Nordisk kontakt 1968:2, s 77.

venstre 30 (-4), radikale venstre 27 ($\pm$ 0) och socialistisk folkeparti 17 (+6). Förutom dessa 175 folketingsledamöter valdes två på Grönland och två på Färöarna. Det senare valet skedde först den 5.10, varför partiställningen i folketinget inklusive valet på Grönland var 88 mandat för den sittande VKR-regeringen och 88 mandat för socialdemokraterna, socialistisk folkeparti och en socialdemokrat från Grönland.⁴⁷⁾

Statsminister Hilmar Baunsgaard rådde kungen den 22.9 att avvakta den slutliga sammanräkningen för att det skulle klarläggas om kristligt folkeparti blev representerat i folketinget. Vid ett nytt sammanträffande mellan statsministern och kungen den 24.9 var det klarlagt att kristligt folkeparti ej blev representerat i folketinget.⁴⁷⁾ Baunsgaard rådde kungen - utan att inge regeringens avskedsansökan - att inkalla representanter för de politiska partierna för att höra deras mening om den politiska situationen.⁴⁸⁾

I närvaro av tronföljaren infann sig senare samma dag respektive partis formand i folketinget och ytterligare en representant per parti. Turordningen mellan partierna följde praxis, vilket innebär att det största partiets representanter inledde överläggningarna hos kungen. Socialdemokraterna Krag och Haekkerup gav kungen rådet att regeringen borde avgå och fungera som expeditiionsregering till den 7.10. Valet på Färöarna skulle då vara genomfört. Konservativa folkepartis Stetter och Kjaer, venstres Enggaard och Østergaard samt radikale venstres Hugaard och Samuelsen föreslog att Baunsgaard skulle försöka få till stånd en samlingsregering bestående av socialdemokraterna, konservativa folkeparti, venstre och radikale venstre. Slutligen infann sig socialistisk folkepartis Ømann och Lange, som inte ville ge kungen något råd förrän regeringen inlämnat sin avskedsansökan.⁴⁹⁾

Den uppkomna situationen kan karaktäriseras som ett dödläge där regeringen förfogade över 88 mandat och socialdemokraterna inklusive en socialdemokratisk grönländare och socialistisk folkeparti förfogade över 88 mandat. De båda senare partierna hade dessutom inte velat uttala sig om den kommande regeringens sammansättning, utan anförte att den sittande regeringen borde inlämna sin avskedsansökan.

Efter partirepresentanternas besök hos kungen återkom Baunsgaard senare samma dag till kungen. Efter mötet utsändes följande kommuniké från kabinetssekretariatet: "Fredag eftermiddag har Hans Majestaet Kongen på Amalienborg modtaget repraesentanter for Socialdemokratiet,

47) Folketingsårbog 1970-71, s 43 f.

48) Kabinetssekretærens referat av regeringsbildningen 1971.

49) Politiken den 25.9.

Det konservative Folkeparti, Venstre, Det radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti. Hans Majestæt Kongen har herefter opfordret statsministern til at undersøge mulighederne for at danne en regering bestående af 4 store partier."⁵⁰⁾ Baunsgaard (5a) fick således i uppdrag att undersöka möjligheterna att bilda en regering, som skulle bestå av radikale venstre, socialdemokraterna, konservative folkeparti och venstre. Vid beslutet att utse radikale venstres Baunsgaard till regeringsbildare är beslutsprincipen dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämplig.

Baunsgaard hade den 26.9 överläggningar med representanter för de aktuella regeringspartierna. Vid dessa överläggningar avvisade socialdemokraterna tanken på en fyrtipartiregering och vidhöll sitt tidigare krav om regeringens avgång. Även alternativet med en fyrtipartiregering under socialdemokratisk ledning avvisades från socialdemokratisk sida.⁵¹⁾ Baunsgaard rapporterade den 27.9 till kungen om utfallet av partioverläggningarna, varefter följande kommuniké utsändes: "Hans Majestæt Kongen modtog i dag kl 11 på Christiansborg Slot Statsministern, der meddelte, at forsøget på at danne en regering av de 4 store partier ikke lykkedes, og statsministern indgav derefter ministeriets demissionsbegæring. Under hensyn til, at folketingsvalget på Færøerne først finder sted den 5. oktober, anmodede Kongen statsministern om, at ministeriet ville fungere indtil videre."⁵²⁾

Vid valet den 5.10 på Färöarna blev resultatet att en socialdemokrat och en representant för folkeflokken valdes.⁵³⁾ Den senare representanten liksom en av de tidigare valda folketingsledamöterna från Grönland ställde sig neutrala vid regeringsbildningen.⁵⁴⁾

Den 6.10 rekommenderade Baunsgaard kungen att låta höra representanter för de politiska partierna om den politiska situationen. Partierna representerades av samma personer som vid kohsultationerna den 24.9 och turordningen mellan partierna var densamma. Socialdemokraterna och socialistisk folkeparti med tillsammans 89 av de 177 mandaten bakom sig rekommenderade en socialdemokratisk regering. Som tidigare nämnts ställde sig två ledamöter i folketinget utanför partigrupperna. Representanterna för konservative folkeparti, venstre och radikale venstre med tillsammans 88 mandat bakom sig rekommenderade som tidigare en fyrtipartiregering.⁵⁵⁾ Efter partirepresentanternas rekommendationer hände

50) Kabinetssekretariatets andra kommuniké den 24.9.

51) Folketingsårbog 1970-71, s 46.

52) Kabinetssekretariatets kommuniké den 27.9.

53) Folketingsårbog 1970-71, s 44.

54) Berlingske Tidende och Politiken den 7.10.

55) Ibid.

följande: "... Kongen modtog herefter påny den fungerende statsminister. Under hensyn til at de mandater i Folketinget, der støtter dannelse af en socialdemokratisk regering, tilsammen er flere end de mandater, der støtter den hidtidige regering, tilrådede den fungerende statsminister Kongen at opfordre fhv. statsminister Krag til at søge dannet en ny regering." ⁵⁶⁾

Krag (5b) fick således utan någon närmare precisering i uppdrag att bilda regering. Vid beslutet att utse Krag är beslutsprinciperna om majoritetsrekommendation, största parti, största valframgång och dubbelrikta-
de samarbetsmöjligheter tillämpliga.

Den 7.10 meddelade Krag kungen att han lyckats bilda en socialdemokratisk minoritetsregering med stöd av socialistisk folkeparti och en grönländsk och en färöisk folketingsmedlem. Den 11.10 utnämndes den nya socialdemokratiska minoritetsregeringen under ledning av J O Krag. ⁵⁷⁾

2.6 1973 års regeringsbildning

Den socialdemokratiska minoritetsregeringen genomgick efter folkomröstningen 1972 om medlemskap i EEC den förändringen att statsminister J O Krag den 3.10 deklarerade att han - av personliga skäl - önskade lämna sin post. ⁵⁸⁾ Den 5.10 inlämnade han regeringens avskedsansökan och senare samma dag utnämndes Anker Jørgensen till ny statsminister. ⁵⁹⁾ Anker Jørgensen hade godkänts som Krag's efterträdare av socialdemokraternas partistyrelse och folketingsgrupp. ⁵⁸⁾ Skiftet på statsministerposten betraktades uppenbarligen som en intern socialdemokratisk fråga, vilket innebar att inga företrädare för andra partier kallades som rådgivare till kungen med anledning av regeringens avskedsansökan. De övriga ministrarna i regeringen återtog sina tidigare ministerposter. ⁵⁹⁾

Bakgrunden till avgången för Anker Jørgensen's regering är i korthet denna. Den 6.11.1973 anmälde den socialdemokratiske folketingsledamoten Erhard Jacobsen sitt utträde ur partiet. Följande dag tillkännagav han bildandet av ett nytt politiskt parti, centrumsdemokraterna. En väsentlig drivkraft bakom Jacobsens utträde och det nya partiets bildande var

56) Kabinetssekretariatets kommuniké den 6.10.

57) Kabinetssekretariatets referat av regeringsbildningen 1971.

58) Nordisk kontakt 1972:12, s 762.

59) Kabinetssekretariatets referat av statsministerskiftet, oktober 1972.

skilda uppfattningar om olika delar av skattepolitiken. Dock hade Jacobsen lovat biträda ett regeringsförslag om ändrad förmögenhetsbeskattning, vilket skulle avgöras i den tredje behandlingen den 8. 11 i folketinget. När omröstningen skulle äga rum var helt enkelt inte Erhard Jacobsen närvarande och voteringen slutade med 88 röster för och 88 röster emot regeringens förslag. Enligt gällande regler föll således förslaget. Statsminister Anker Jørgensen förklarade därefter, att voteringsresultatet visade att regeringen inte längre kunde räkna på ett arbetsdugligt underlag och därför skulle han hemställa hos drottningen att nyval ägde rum den 4. 12. 1973. ⁶⁰⁾

Folketingsvalet i december 1973 fick följande resultat jämfört med 1971 års val: Socialdemokraterna (inklusive en färöisk socialdemokrat) 47 mandat (-25), framskridtpartiet 28 (-), venstre 22 (-8), radikale venstre 20 (-7), konservative folkeparti 16 (-15), centrumsdemokraterna 14 (-), socialistisk folkeparti 11 (-6), kristeligt folkeparti 7 (-), kommunisterna 6 (-) och retsforbundet 5 (-). Därtill kom två representanter från Grönland och en från Färöarna, vilka ställde sig utanför partigrupperna. ⁶¹⁾

Valet innebar en stark tillbakagång för de etablerade partierna - främst socialdemokraterna och konservative folkeparti - och en återkomst till folketinget för kommunisterna och retsforbundet. Framför allt blev valet en framgång för fremskridtpartiet, som starkt drivit kraven på en minskning av den offentliga sektorn och skattesänkningar. Även för centrumsdemokraterna blev valet en framgång. Antalet representerade partier i folketinget fördubblades från 5 till 10 partier.

Statsminister Anker Jørgensen inlämnade regeringens avskedsansökan den 5. 12 och rådde drottningen att tillkalla representanter för de politiska partierna. Senare samma dag inkallades företrädare för samtliga partier. Turordningen mellan partierna var liksom tidigare att det största partiet började och det minsta partiet avslutade konsultationsomgången hos drottningen. Socialdemokraterna representerades av Risgaard-Knudsen och Olesen, fremskridtpartiet av Glistrup och Bay, venstre av Hartling och Enggaard, radikale venstre av Baunsgaard och Haugaard, konservative folkeparti av Ninn-Hansen och Stetter, centrumsdemokraterna av Jacobsen och Larsen, socialistisk folkeparti av Øman och Lange, kristelig folkeparti av Møller och Christensen, kommunisterna av Jespersen och Nørlund och retsforbundet av Christensen och Flygaard. ⁶²⁾ Eftersom valet till folketingsgruppernas presidier inte hållits representerades partierna inte av sina gruppordförande.

60) Nordisk kontakt 1973:15, s 976 ff.

61) Keesing's centemporary achives, s 26 337.

62) Kabinetssekretariatets referat av regeringsbildningen 1973.

Socialdemokraterna, socialistisk folkeparti och kommunisterna med sammanlagt 64 mandat rekommenderade att det under socialdemokratisk ledning skulle företagas sonderingar av situationen. Venstre, centrumsdemokraterna och kristelig folkeparti med sammanlagt 43 mandat rekommenderade att venstres Poul Hartling skulle undersöka möjligheterna för ett samarbete mellan partierna. Fremskridtspartiet föreslog att Mogens Glistrup skulle utnämnas till statsminister. Radikale venstre rekommenderade att det skulle inledas sonderingar mellan partierna om de mest påträngande problemen. Däremot sades inget om vem som skulle sköta dessa sonderingar. Konservative folkeparti uttalade sig på ett liknande sätt och tillade att personfrågan borde komma i andra hand efter det möjliga politiska underlaget för en regering. Retsforbundet rekommenderade slutligen en regering bestående av alla utskottsberättigade partier.⁶³⁾

Efter partirepresentanterna inkallades den fungerande statsministern Anker Jørgensen, som - efter att ha tagit del av partiernas råd - rekommenderade: "... at Socialdemokratiet ved dets formand Anker Jørgensen snarest muligt optager drøftelser mellem de forskellige partier med henblik på en afklaring af situationen omkring regeringsdannelsen. I overensstæmmelse hermed blev Socialdemokratiet ved dets formand anmodet om at indlede de nævnte drøftelser."⁶⁴⁾ Anker Jørgensen hade således föreslagit att han själv - i överensstämmelse med den rekommendation som hade flest mandat bakom sig - skulle anförtros ett informationsuppdrag. Detta uppdrag överensstämmer väl med det uppdrag den fungerande statsministern H C Hansen fick 1957. Inte i något av fallen kan uppdragen tolkas som ett regeringsbildningsuppdrag. Det gällde att på detta stadium få klarlagt vilka möjligheter som - i detta oklara läge - överhuvudtaget kunde realiseras.

Anker Jørgensen förde förhandlingar med de 10 partierna på grundval av deras redovisade inställning till den ekonomiska politiken, förhållandet till EEC och säkerhetspolitiken. Ävern interna förhandlingar fördes mellan olika partier. Men Anker Jørgensen fick den 13.12 inför drottningen konstatera att någon lösning på regeringsfrågan inte hade framkommit vid förhandlingarna och därför ville han frånträda rollen som förhandlingsledare. Jørgensen rekommenderade drottningen att på nytt inkalla företrädare för samtliga partier, vilket skedde senare samma dag.⁶⁵⁾ Därvid föreslog representanterna för venstre, konservative folkeparti, radikale venstre, centrumsdemokraterna och kristelig folkeparti med sammanlagt 79 mandat bakom sig, att venstres Poul Hartling skulle bli ny förhandlingsledare. Därtill hade socialdemokraterna "...

63) Nordisk kontakt 1973:16, s 1045.

64) Kabinetssekretariatets kommuniké den 6. 12.

65) Kabinetssekretariatets referat av regeringsbildningen 1973.

i al fald ikke udtalt sig herimod ..."⁶⁶⁾ och statsministern ansåg sig kunna rekommendera drottningen Hartling som förhandlingsledare med uppgift "... at undersøge mulighederne for en regeringsdannelse."⁶⁶⁾ Hartling tillkallades och erhöll den 13. 12 uppdraget som förhandlingsledare.⁶⁶⁾

Hartling påbörjade en ny förhandlingsomgång och den 17. 12 rapporterade han följande till drottningen: "Efter Hendes Majestæt Dronningens opfordring har jeg ført forhandlinger med Socialdemokratiet, Venstre, Det radikale Venstre, Det konservative Folkeparti, Centrum-Demokraterne og Kristelig Folkeparti, hvilke partier repræsenteres af 126 mandater i folketinget. Efter disse forhandlinger, som er ført med henblik på at undersøge mulighederne for en regeringsdannelse, står det klart efter partiernes udtrykkelige erklæring, at en regering baseret på Venstre ved sin fremtræden i folketinget ikke har et flertal imod sig. Hartling tilføjede, at han var villig til at danne en Venstre-mindretalsregering."⁶⁶⁾

Senare den 17. 12 mottog drottningen den fungerande statsministern, som "tillrådede Hendes Majestæt at overdrage fhv. udenrigsminister Poul Hartling at danne en venstremindretalsregering. Hendes Majestæt har herefter anmodet hr Poul Hartling om at danne en sådan regering."⁶⁶⁾

Bakom uppdraget att utse Hartling (6) till regeringsbildare låg således att ingen annan regering med starkare parlamentarisk förankring kunde komma till stånd. Hartling åberopade att en venstreregering - grundad på 22 mandat av de 176 som tillhörde folketingsgrupperna - inte skulle få en majoritet emot sig. De av Hartling tidigare angivna partierna hade således utfäst sig att inledningsvis tolerera en venstreregering. Mot den bakgrunden är ingen av de inledningsvis preciserade beslutsprinciperna tillämpliga vid beslutet att utse Hartling till regeringsbildare. Uppdraget preciserades till att gälla en minoritetsregering bestående av venstre.

Den 18. 12 presenterade Hartling en ministerlista för drottningen, som följande dag mottog den nya regeringen med Hartling som statsminister.⁶⁷⁾

2.7 Danmark - sammanfattning

Initiativet vid tillkomsten av ny regering togs av statsministern som inlämnar regeringens avskedsansökan och samtidigt enligt praxis råder

66) Ibid.

67) Ibid.

kungen att konsultera representanter för de politiska partierna. Undantag från denna regel skedde vid 1971 års regeringsbildning.

Partiernas företrädare har efter 1953 inkallats av kabinetssekretæren i storleksordning efter representationen i folketinget. Denna princip följdes dock inte för partierna i den avgående regeringen 1953. 1953 framförde venstre och konservative folkeparti redan vid tidpunkten för inlämnandet av regeringens avskedsansökan sina synpunkter. Den avgående statsministern fick då även efter förhandlingsronden tillfälle att ta ställning till partiernas råd vid ett sammanträffande med kungen.

Efter 1953 har emellertid samtliga partier, även regeringspartierna, utsett sina speciella representanter för överläggningarna med statschefen. Man kan således konstatera att utvecklingen lett fram till att samtliga partier numera kallas i storleksordning till de inledande överläggningarna hos kungen.

Partierna representeras av sina parlamentariska ledare. Före 1953 var det regelmässigt formændene for folketings- och landstingsgrupperna, och efter 1953 har det varit formanden för folketingsgrupperna, och efter 1953 har det varit formanden för folketingsgruppen och næstformanden eller partiets politiske ordförande. Rent praktiskt förfares så att kabinetssekretæren kontaktar formanden för folketingsgruppen och inbjuder partiet till överläggningar hos kungen. Formanden betraktas i det här sammanhanget som självskriven. Vem som förutom formanden skall representera partiet avgöres inom respektive folketingsgrupp. Någon frihet för kungen eller kabinetssekretæren att välja person kan man således inte konstatera. ⁶⁸⁾

Kungen har konfererat ensam med partiernas representanter med undantag för 1968 och 1971, då även tronföljaren var närvarande vid överläggningarna. Kabinetssekretæren underrättas i anslutning härtill om partiernas råd. Dessa lämnas först muntligt till kungen och sedan i skriftlig form till kabinetssekretæren av partirepresentanterna. Därefter kontrollerar kabinetssekretæren genom samtal med kungen att de muntliga och skriftliga råden överensstämmer. Båda har då möjlighet att göra en preliminär summering var för sig. Vid den efterföljande granskningen fungerar kabinetssekretæren som kungens rådgivare. ⁶⁹⁾ Konkretionen i partiernas rekommendationer vid de olika regeringsbildningarna har skiftat med en tendens till ökad konkretion ju längre förhandlingarna framskridit.

68) Enligt intervjuer med kabinetssekretæren M O Olufsen och folketingsformanden Karl Skytte den 22. 5. 1969.

69) Intervju med kabinetssekretæren M O Olufsen den 22. 5. 1969.

Förutom kabinetssekretären har den avgående statsministern vid olika tillfällen fått agera som särskild rådgivare åt kungen respektive drottningen. Detta är mest påfallande vid regeringsbildningarna 1973, 1971 och 1953. Dessutom har den avgående statsministern vid två regeringsbildningar - 1957 och 1973 - fått fungera som förhandlingsledare mellan partierna. I dessa situationer har den avgående statsministerns uppgift varit att försöka klarlägga de möjliga regeringsalternativen i komplicerade lägen.

Vid en summering av principerna för besluten att utse regeringsbildare kan man göra vissa allmänna iakttagelser. Generellt gäller att besluten att utse regeringsbildande parti eller snarare regeringsbildare tydligt överensstämmer med de rekommendationer som representanter för flesta mandat avgivit. Vid besluten att utse regeringsbildare ligger tonvikten snarare på personval än val av regeringsbildande parti.⁷⁰⁾ Som stöd för denna uppfattning kan man återropa regeringsbildningarna 1957, 1968, 1973 och i någon mån 1964, då rekommendationerna angav en viss person som regeringsbildare. En mera allmän förklaring till detta är att inget parti ensamt haft majoritet, vilket ger ökad vikt åt personvalet som en väg att uppnå maximalt parlamentariskt stöd.

Betydelsen av en mekanisk summering torde varit störst i de fall (1957 och 1968) då en entydig majoritetsrekommendation förelegat för en majoritetsregering. På liknande sätt förhöll det sig vid tillkomsten av den socialdemokratiska minoritetsregeringen 1971.

I fråga om tillkomsten av minoritetsregeringarna 1953 och 1964 förefaller det befogat komplettera med några ytterligare synpunkter. Vid tillkomsten av de socialdemokratiska minoritetsregeringarna 1953 och 1971, då en faktisk majoritet förordade en sådan lösning, kan de praktiska samarbetsmöjligheterna eller kanske snarare den antydda toleransen av en sådan regering förutsättas ha spelat in. Samma synpunkter kan anläggas på 1964 års socialdemokratiska enpartiregering. I de tre nu nämnda fallen kan också principen om det största partiet som regeringsbildare ha spelat en roll.

I de fall då majoritetsrekommendationer inte har förordat majoritets- eller minoritetsregeringar är beslutssituationen således mera komplicerad. Kungen och kabinetssekretären får då genom kontakter med partierna utröna deras inställning till olika regeringsalternativ. Det alternativ som erhåller största parlamentariska stöd eller tolerans i mandat räknat blir sedan utslagsgivande vid valet av regeringsbildare. Minimikravet är då att den väntade regeringen inte har en majoritet i folke-

70) Intervju med kabinetssekretären M O Olufsen den 22. 5. 1969.

tinget emot sig.⁷¹⁾ De tidigare angivna beslutsprinciperna kan i det sammanhanget betraktas som anvisningar för beslutsfattarna och partipresentanterna om vilket parti eller vilken partikombination, som kan förväntas få största parlamentariska stöd. Vid regeringsbildningen 1973 visade det sig omöjligt att få till stånd en regering med ett substansieellt partipolitiskt stöd i folketinget. Lösningen blev en ren venstreregering, som vid sin tillkomst endast kunde räkna på tolerans från en majoritet i folketinget. I konsekvens härmed är inte någon av beslutsprinciperna tillämpliga, eftersom de utgör olika typer av indikatorer på parlamentariskt stöd.

De tillämpliga beslutsprinciperna sammanfattas här i tabell nedan för de slutgiltiga regeringsbildningsuppdragen.

Beslutsprinciper

Regerings- bildning: År	Nr	Dubbel- riktade samar- betsmög- ligheter	Största parti	Största val- fram- gång	Majori- tetsre- kommen- dation	Block- majoritet Borgerlig el socialis- tisk ¹⁾	Huvudroll vid den avgående regering- ens fall
1953	1	x	x		x		
1957	2		x		x ^T		
1964	3	x	x		x		
1968	4			x	x ^T	x	
1971	5b	x	x	x	x		
1973	6	-	-	-	-	-	-

1) Någon traditionell blockbildning i denna mening kan emellertid inte sägas vara fast etablerad i Danmark. Dock har denna uppdelning spelat en roll 1968.

Utformningen av regeringsbildningsuppdraget med avseende på regeringens parlamentariska bas har varit skiftande. 1953 gavs officiellt ingen antydning om basen, 1957 och 1971 gavs en tydlig hänvisning och 1964, 1968 och 1973 preciserades regeringsbasen klart. Preciseringarna har gällt vilka partier som borde ingå i regeringen och inte avsett någon me-

71) Intervju med kabinetssekretæren M O Olufsen den 22. 5. 1969.

ra allmän rekommendation av typen majoritets- eller minoritetsregering. I de slutgiltiga uppdragen har inte heller någon precisering av typen borgerlig eller socialistisk regering eller kombination av dessa block angivits.

Regeringsbildningen regleras helt kortfattat i den finska författningen. Det stadgas nämligen i § 36 i regeringsformen att presidenten till medlemmar av statsrådet kallar personer som "böra åtnjuta riksdagens förtroende".¹⁾ I finsk parlamentarisk praxis innebär detta, att ministären anses äga "riksdagens förtroende ända tills motsatsen uttryckligen tillkännages. Förtroende innebär då i den politiska terminologin detsamma som avsaknad av misstroende".²⁾ Ett särdrag i finsk parlamentarisk praxis mot bakgrund av presidentens maktställning är att regeringen bör "äga såväl presidentens som riksdagens förtroende. Republikens president ger regeringen sitt förtroende i och med han utnämner den".³⁾

3.1 Tillkomsten av den tredje regeringen Fagerholm 1958

Vid ordinarie val till riksdagen i juli 1958 fördelades riksdagens 200 mandat på följande sätt. Folkdemokraterna fick 50 mandat (+7), socialdemokraterna 48 (-6), agrarerna 40 (-5), nationella samlingspartiet 29 (+5), svenska folkpartiet 14 (+1), finska folkpartiet 8 (-5) och de oavhängiga socialdemokraterna 3 (+3).⁴⁾

Utan att den sittande expeditionsministären Kuuskoski vid riksdagens öppnande inlämnat sin avskedsansökan, beslöt president Kekkonen att inkalla riksdagens talman och riksdagsgruppernas ordförande för att diskutera en lösning av regeringsfrågan.⁵⁾

1) Regeringsform för Finland, given i Helsingfors den 17.7.1919, tryckt i Riksdagsmannens lagsamling. Helsingfors 1957.

2) Nousiainen, J., Finlands politiska system, Stockholm 1966, s 265.

3) Merikoski, V., Hallituksen muodostaminen suomessa (Regeringsbildningen i Finland). Poliitiikka 1967:1, s 13.

4) Nordisk kontakt 1953:11, s 566.

5) Ibid s 572.

Enligt praxis inledde talmannen den s k presidenttronden, och sedan tillkallade presidenten partiernas gruppordförande efter partiernas storleksordning och började då med det största partiet i riksdagen.⁶⁾ Agrarerna och socialdemokraterna fick i valet lika många mandat. Men när riksdagsgrupperna konstituerades anslöt sig 10 socialdemokrater till den socialdemokratiska oppositionen. Detta förklarar varför agrarerna kom före socialdemokraterna i presidenttronden och likaså varför den socialdemokratiska oppositionen kom före finska folkpartiet.⁷⁾

Den 30.7 besöktes presidenten således i tur och ordning av gruppordförandena för folkdemokraterna, agrarerna, socialdemokraterna, samlingspartiet, svenska folkpartiet, de oavhängiga socialdemokraterna (simoniterna) och finska folkpartiet.⁸⁾

Folkdemokraterna gav presidenten rådet att "en regering med klar vänstermajoritet"⁸⁾ skulle bildas. Agrarerna uttryckte endast sin önskan att ej medverka i den nya regeringen. Socialdemokraterna, samlingspartiet, svenska folkpartiet och även finska folkpartiet förordade en regering, som stödde sig på en omfattande majoritet i riksdagen dock utan medverkan av folkdemokraterna. Simoniterna slutligen uttalade sig för en parlamentarisk majoritetsregering.⁸⁾

Sammanfattningsvis uttalade sig representanter för 89 mandat för en regering med basen 150 mandat. Folkdemokraterna med 50 mandat förordade en regering med klar vänstermajoritet. Hur detta skall tolkas, är svårt att avgöra, och likaså var simoniternas uttalande om regeringsbasen allmänt hållet. Att agrarerna intog en negativ hållning till regeringsmedverkan och inte gav några klara rekommendationer om den kommande regeringens sammansättning, bidrog också till den oklara situationen. Således hade inte något förslag med majoritet bakom sig förordat någon klart angiven regeringskombination. Närmast låg det med 89 mandats styrka framförda förslaget om en regering med en omfattande majoritet utan folkdemokraterna.

Enligt praxis summeras och granskas partiernas råd av presidenten, som i denna situation lät den största riksdagsgruppens statsministerkandidat göra första försöket att bilda regering.⁹⁾ Folkdemokraternas vice ordförande i riksdagsgruppen Eino Kilpi (7a) fick alltså den 31.7 uppdra-

6) Nousiainen, a. a. s 263.

7) Nordisk kontakt 1958:11, s 568 och 570.

8) Hufvudstadsbladet den 30 och 31.7.

9) Nordisk kontakt 1958:12, s 615.

get att undersöka möjligheten att "bilda en majoritetsregering baserad på vänsterpartierna".¹⁰⁾ Förutom beslutsprincipen största parti är även största valframgång och blockmajoritet tillämpliga.

Redan dagen efter kunde Kilpi efter resultatlösa kontakter med de båda socialdemokratiska grupperna konstatera, att han ej kunde genomföra uppdraget. Han anhöll därför att presidenten befriade honom från uppdraget, vilket också skedde.

Senare samma dag kallades socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande och andre vice ordförande till presidenten för överläggningar. På presidentens direkta förfrågan meddelades, att gruppen utsett Onni Hiltunen till sin statsministerkandidat. Den 2.8 kallades Hiltunen till presidenten. Socialdemokratiska partiet kan i denna situation betraktas som det näst största partiet, eftersom agrarerna avvisat regeringsmedverkan. Vidare var beslutsprinciperna dubbelriktade samarbetsmöjligheter och blockmajoritet tillämpliga. Presidenten gav Hiltunen (7b) i uppdrag att "bilda en ny regering på en sådan bas, i vilken alla riksdagsgrupper med undantag av DFFF:s (folkdemokraterna) riksdagsgrupp vore företrädare ...".¹¹⁾ Men även Hiltunen fick efter några dagar, eftersom agrarerna på nytt avvisade regeringsmedverkan, konstatera, att han ej kunde fullgöra sitt uppdrag och begärde befrielse från uppdraget.¹²⁾

Budet gick då till samlingspartiets statsministerkandidat Plivio Hetemäki (7c) som representant för det i storleksordningen tredje största partiet. Men även han fick efter agrarernas nej avsäga sig uppdraget.¹³⁾ Vid beslutet att utse Hetemäki till regeringsbildare är ingen av de angivna beslutsprinciperna tillämplig.

Därefter tillkallade presidenten agrarernas riksdagsgruppordförande och de två vice ordförandena varvid presidenten uppges ha vädjat till agrarerna att ingå i någon form av regering. Sedan tillkallades ordförandena i agrarernas, socialdemokraternas och socialdemokratiska oppositionens riksdagsgrupper. Presidenten föreslog att de skulle inleda förhandlingar för att få till stånd en majoritetsregering. Vid gruppsammanträden följande dag beslöt partierna att ställa sig positiva till presidentens förslag.¹⁴⁾

10) Hufvudstadsbladet den 2.8.

11) Ibid den 3.8.

12) Nordisk kontakt 1958:12, s 616

13) Ibid.

14) Hufvudstadsbladet den 7 och 8.8

De tre partierna började med förhandlingar om ett regeringsprogram, men den 25.8 stod det klart att man inte kunde uppnå en lösning. Presidenten kallade då samtliga grupperns ordförande till överläggningar den 26.8.

Vid denna nya presidenttrond - med samma turordning mellan partierna som tidigare - inledde folkdemokraterna med att föreslå en statsministerkandidat ur arbetarkretsarna, som var positiv till samarbete mellan folkdemokrater och socialdemokrater. Någon egen statsministerkandidat föreslogs inte, och man gav inte heller något direkt förslag på en lämplig statsministerkandidat.

Agrarerna sade sig stödja en socialdemokratisk statsministerkandidat. Socialdemokraterna meddelade, att de inte utsett någon ny sådan kandidat. Övriga partier ansåg, att statsministerkandidaten borde hämtas ur antingen "agrarernas eller socialdemokraternas led".¹⁵⁾

Inga klara anvisningar gavs således på någon statsministerkandidat. Men med utgångspunkt i partiernas råd torde man kunna säga, att en majoritet pekade på en socialdemokratisk statsministerkandidat.

I detta läge tog presidenten själv initiativet och uppmanade enligt den officiella kommunikén den förre socialdemokratiska statsministern K. A. Fagerholm (7d) att "sondera möjligheterna att bilda en under hans ledning stående majoritetsregering".¹⁶⁾ Vidare "har republikens president ansett det nödvändigt att regeringen bildas på en så bred bas att alla riksdagsgrupper skulle vara representerade i regeringen".¹⁶⁾

Presidentens uppdrag till Fagerholm gavs tydligtvis utan att den socialdemokratiska gruppen givit sin sanktion till detta och än mindre föreslagit Fagerholm.

Inte oväntat visade sig en allpartiregering omöjlig att bilda. Enligt den andra officiella kommunikén den 26.8 uppmanade presidenten Fagerholm "att undersöka möjligheten att bilda en majoritetsregering. Generaldirektör Fagerholm lovade att på onsdagen meddela, om han anser sig kunna skrida till sonderingar".¹⁶⁾ Dagen efter fick Fagerholm sitt partis tillstånd att fortsätta sina förhandlingar, och efter att ha meddelat presidenten detta tog Fagerholm kontakt med representanter för alla partier utom folkdemokraterna.¹⁷⁾

15) Hufvudstadsbladet den 27.8.

16) Ibid den 27.8.

17) Ibid den 28.8.

Beslutet att utse Fagerholm till regeringsbildare kan vad det gäller valet av person föras tillbaka på presidenten personligen. Däremot kan det sägas, att partiernas uppfattning vid den andra presidentronden om statsministerkandidatens partitillhörighet pekade på en socialdemokrat. Partiet hade också dubbelriktade samarbetsmöjligheter och vidare var beslutsprincipen om blockmajoritet tillämplig. Det kan tilläggas, att innan Fagerholm accepterade det slutgiltiga uppdraget hade han fått sitt partis tillstånd.

Uppdragets utformning, "att undersöka möjligheten att bilda en majoritetsregering", avsåg sonderingar av möjligheten att bilda en majoritetsregering. Om möjligheten fanns var det sedan liktydigt med regeringsbildningsuppdrag. Den 29.8 kunde Fagerholm meddela presidenten, att han kunde bilda en fempartiregering bestående av agrarerna, socialdemokraterna, samlingspartiet, finska folkpartiet och svenska folkpartiet.

Samma dag beviljades expeditionsministären Kuuskoski avsked, och presidenten utnämnde de nya ministrarna enligt det förslag till ministerlista som de fem partierna utarbetat.¹⁸⁾

3.2 Tillkomsten av den fjärde regeringen Sukselainen 1959

Efter det att Sovjetunionen under hösten 1958 demonstrerat sitt missnöje med regeringen Fagerholms utrikespolitik, begärde agrarernas regeringsmedlemmar med utrikesminister Virolainen i spetsen, att regeringschefen skulle befria dem från regeringsuppdragen. Som en konsekvens av detta inlämnade statsminister Fagerholm till presidenten hela regeringens avskedsansökan den 4.12.1958. Regeringen ombads emellertid av presidenten att fungera tills ny regering var bildad. Senare samma dag kallade presidenten företrädare för alla partier till överläggningar.¹⁹⁾

Vid den efterföljande presidentronden rådgjorde presidenten först med talmannen och sedan med partiernas gruppordförande i samma ordning som tidigare. Liksom vid föregående regeringsbildning är det inte bekant vad talmannen yttrat som första besökare hos presidenten.

18) Hufvudstadsbladet den 30.8.

19) Ibid den 5.12.1958.

Folkdemokraterna anförde som sin mening, att de högerkretsar som skapat den nuvarande in- och utrikespolitiska situationen inte kunde sitta med i en regering. Regeringen "måste bildas av representanter för de medborgarkretsar, som önskar och förmår vidta åtgärder för att ändra utrikes- och inrikespolitiken så att den motsvarar folkets intressen. Gruppen är villig till att medverka till en sådan lösning."¹⁹⁾

Agrarerna menade, att "den nya regeringen borde bli en sådan, som förmår reda upp det uppkomna utrikespolitiska läget".¹⁹⁾ Socialdemokraterna ansåg, att "den nuvarande regeringsbasen också i fortsättningen var lämplig".¹⁹⁾ Som statsministerkandidat framfördes K.A. Fagerholm. Samlingspartiet önskade "en parlamentarisk regering på bred bas"¹⁹⁾ innefattande de sex partierna utom folkdemokraterna. Svenska folkpartiet rekommenderade "en regering på bred bas som omsluter alla demokratiska partier".¹⁹⁾ Den socialdemokratiska oppositionen förordade "en majoritetsregering på så bred parlamentarisk bas som möjligt och regeringen bör även till sin sammansättning i varje hänseende vara funktionsduglig. Den bör ha förutsättningar att föra landets utrikespolitik och det ekonomiska umgänget med andra länder in i normala fåror."¹⁹⁾ Slutligen gav finska folkpartiet rådet om "en så bred regeringsbas som möjligt. Det avgörande i fråga om statsministern bör vara hans personliga egenskaper."¹⁹⁾

En sammanfattning av de rekommendationer partierna gett angående regeringsbasen visar att samlingspartiet och svenska folkpartiet med tillsammans 43 mandat rekommenderat en regeringsbas omfattande alla partier utom folkdemokraterna. Socialdemokraterna hade närmast med 38 mandat förordat en fortsättning av fempartiregeringen. Den socialdemokratiska oppositionen med 13 mandat föreslog en majoritetsregering på så bred bas som möjligt. Finska folkpartiet med 8 mandat önskade "en så bred regeringsbas som möjligt".¹⁹⁾

Agrarerna och folkdemokraterna gav ingen positiv rekommendation om regeringsbasen. Däremot betonade dessa båda partier och den socialdemokratiska oppositionen angelägenheten av att lösa de utrikespolitiska och ekonomiska problemen.

Det enda förslaget till statsministerkandidat var K.A. Fagerholm, som förordades av socialdemokraterna.

Summeringen och granskningen av partiernas besked företogs som vid tidigare tillfällen av presidenten. I detta fall divergerade råden kraftigt,

19) Ibid den 5.12.1968.

och dessutom var de i vissa fall mycket vagt formulerade. Den starkaste, konkreta rekommendationen gavs för övrigt med endast 43 mandats styrka.

Den 5.12 kallades till informella överläggningar hos presidenten, först den socialdemokratiska gruppordföranden och sedan samlingspartiets gruppordförande åtföljd av två av partiets ministrar i den sittande regeringen. Vad som dryftades under dessa överläggningar är emellertid inte bekant.²⁰⁾

Den 8.12 tillkallade presidenten talmannen tillika agrarernas partiordförande Sukselainen, som fick i uppdrag "att utreda på vilken bas en regering, som stöder sig på majoriteten i riksdagen, borde bildas med beaktande av de uppgifter som överlåtits på regeringen för avgörande".²¹⁾ Sukselainen åtföljdes vid sitt besök hos presidenten av ordföranden i agrarernas riksdagsgrupp Kleemola. Efter besöket klargjorde Sukselainen att det ej var ett sonderingsuppdrag i vanlig mening som han fått och än mindre ett uppdrag att bilda regering.²¹⁾ Det torde snarast kunna klassificeras som ett informationsuppdrag åt Sukselainen i hans egenskap av talman.

Presidentens nästa åtgärd blev att kalla representanter för samlingspartiet till överläggningar. Innehållet i dessa är obekant.²¹⁾

Den 11.12 informerade Sukselainen presidenten om sina utredningar angående regeringsbasen. Sukselainens slutsats var att en sju- eller sexpartiregering inte kunde åstadkommas, varför endast ett alternativ som grundade sig på samarbete mellan fyra eller fem partier var möjligt.²²⁾ Några närmare preciseringar av regeringsbasen gjorde Sukselainen såvitt bekant inte.

Samma dag fick agrarernas gruppordförande Kleemola (8a) av presidenten i uppdrag att bilda regering "med beaktande av att den nya regeringen skall kunna lösa de uppgifter, som väntar den".²²⁾ Att speciellt notera är att uppdraget inte var ett sonderingsuppdrag utan helt enkelt ett uppdrag att bilda regering. Därmed uteslöts inte möjligheten av en minoritetsregering. Dock skulle regeringen kunna lösa, som det hette, "de utrikespolitiska problem som föranlett regeringskrisen".²²⁾ Vid beslutet att utse Kleemola till regeringsbildare är beslutsprincipen dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämplig.

20) Ibid den 6.12.

21) Ibid den 9.12.

22) Ibid den 12.12.

Den 5.12 befriades Kleemola från uppdraget efter det att förhandlingarna råkat i ett dödläge och eftersom Kleemola och agrargruppen var eniga om att ej bilda minoritetsregering.²³⁾

En ändring i samlingspartiets negativa attityd till Kleemolas förslag till fördelning av ministerposterna ledde till att Kleemola på nytt fick i uppdrag "att sondera möjligheterna att bilda regering på det sätt som förutsattes i svaret".²⁴⁾ Med "svaret" avses samlingspartiets skriftliga besked till Kleemola. Men även dessa sonderingar blev resultatlösa.

Nästa initiativ från presidenten blev att ge Kleemola (8b) ett nytt uppdrag, som avsåg bildandet av en expeditiönsminister eller presidentregering.²⁵⁾ Detta förslag hade redan den 14.12 framförts av finska folkpartiet som en lösning om inte en majoritetsregering kunde bildas.²⁶⁾ På kvällen den 16.12 skickade presidenten ett handbrev till riksdagsgrupperna under hänvisning till att förhandlingarna om en majoritetsregering misslyckats och till att en "minoritetsregering kan, om en sådan alls skulle kunna bildas, inte anses som en tillfredsställande lösning ... På grund därav vänder jag mig till Er riksdagsgrupp och ber, att gruppen skulle tillåta medlemmar av den eller av Ert parti att delta i en expeditiönsminister under riksdagsman Kauno Kleemolas ledning."²⁷⁾

Om presidentens intention förverkligades skulle det alltså skapas en partipolitiskt sammansatt expeditiönsminister med drag av allpartiregering.²⁸⁾ Men socialdemokraterna, samlingspartiet och svenska folkpartiet avvisade förslaget under hänvisning till att möjligheterna att bilda en parlamentarisk regering borde undersökas på nytt. Presidenten skulle då ha uppmanat Kleemola att på nytt förhandla med de icke-kommunistiska gruppordförandena.²⁹⁾ Men detta ledde inte till något resultat.

Den 19.12 utfärdade presidenten följande kommuniké: "Riksdagsman Kauno Kleemola besökte på fredagen klockan 22.30 republikens president

23) Ibid den 16.12.

24) Ibid den 17.12.

25) Ibid.

26) Ibid den 15.12.

27) Ibid den 17.12.

28) För en närmare diskussion av presidentregeringar och expeditiönsministrar hänvisas till Allan Kuusistos uppsats: "Parliamentary crises and presidential governments in Finland". Parliamentary Affairs Vol. 9 (1957-58), s 341-349 och Merikoski, a.a., s 2 och 13 f.

29) Hufvudstadsbladet den 18.12.

och meddelade denna att hans förhandlingar inte har lett till resultat. Republikens president befriade riksdagsman Kleemola från det uppdrag som förutsattes i republikens presidents brev till riksdagsgrupperna."³⁰⁾

Den 2.1.1959 överlade presidenten med finska folkpartiets ordförande Merikoski och sedan med Emil Skog från den socialdemokratiska oppositionen.³¹⁾ Det är emellertid inte bekant vad som avhandlades under dessa överläggningar.

Vissa partier kände sig emellertid uppenbarligen oroade inför möjligheten att bli förbigångna vid regeringsbildandet under riksdagens juluppehåll. Därför vidtog svenska folkpartiets, samlingspartiets och socialdemokratiska partiets gruppordförande en något ovanlig åtgärd. Man skickade nämligen ett gemensamt brev till riksdagens talman av följande lydelse: "Då det inte kan godkännas att regering bildas utan riksdagens medverkan, anser vi det nödvändigt att riksdagen bereds tillfälle att delta i utredningen av regeringskrisen genom att den sammankallas för att uppfylla sin i grundlagen stadgade rättighet. Vi ber därför högakttningsfullt, att Ni, herr talman, bevakar denna riksdagens rättighet och skyndsamt måtte sammankalla riksdagen."³²⁾

Talmannen Sukselainen sammankallade riksdagen till den 8.1, och därvid inleddes en ny presidenttrond med talmannen och representanter för riksdagsgrupperna. Resultatet blev att presidenten uppdrog åt Sukselainen (8c) "att sondera möjligheterna att bilda en parlamentarisk majoritetsregering".³³⁾

Sukselainen accepterade uppdraget men kunde snart konstatera att en parlamentarisk majoritetsregering inte kunde bildas, och han meddelade presidenten detta. Den 9.1 gav agrargruppen Sukselainen fullmakt att fortsätta sonderingarna för en parlamentarisk minoritetsregering.³⁴⁾ Följande dag kallades Sukselainen till överläggningar hos presidenten. Då fick Sukselainen uppdrag "att sondera möjligheterna för en parlamentarisk minoritetsregering".³⁵⁾

30) Ibid den 20.12.

31) Ibid den 31.1.1959.

32) Ibid den 6.1.

33) Nordisk kontakt 1959:1, s 18.

34) Ibid, s 18 f.

35) Hufvudstadsbladet den 11.1.

Så småningom visade sig även detta senare alternativ ogenomförbart och den 12.1 meddelade Sukselainen presidenten att han avstod från vidare försök. Sukselainen motiverade sitt beslut med att "en minoritetsregering utan det tilltänkta stödet av en vänstergrupp enligt hans åsikt inte kan klara av de förestående svårigheterna".³⁶⁾

Därefter tillkallade presidenten representanten för agrargruppen, och presidenten uppmanade gruppen att "ta ställning till möjligheten att bilda en ren agrarministär".³⁶⁾ Gruppen accepterade vid ett sammanträde följande dag denna utväg, och Sukselainen (7d) fick kort därefter uppdrag att bilda regering.³⁷⁾

I stället för att som vid föregående regeringsbildning låta det största partiet dvs folkdemokraterna göra första försöket att bilda regering lät presidenten denna gång talman Sukselainen få ett informationsuppdrag. Därefter hade agrarerna under hela proceduren hand om möjligheten att bilda regering om man bortser från presidentens misslyckade försök att bilda en presidentregering. Men även i det fallet skulle en agrar stå i spetsen för regeringen. Vid presidentens beslut att låta någon ur agrarerna bilda regering är beslutsprincipen dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämplig. Vidare kan det tilläggas, att agrarerna var det största partiet i en tänkbar majoritetsregering i den rådande politiska situationen.

Sukselainens slutliga uppdrag att bilda "regering av personer tillhörande agrarförbundet"³⁷⁾ verkställdes den 13.1, och därvid beviljades regeringen Fagerholm avsked. På utrikesministerposten placerades Ralf Törngren, som visserligen tillhörde svenska folkpartiet men som närmast betraktades som fackminister.³⁷⁾ Här preciserades alltså regeringsbasen klart i det slutliga uppdraget att bilda regering.

3.3 1962 års regeringsbildning

Vid valet i februari fick agrarerna 53 mandat (+5), folkdemokraterna 47 (-3), socialdemokraterna 38 (-10), samlingspartiet 32 (+3), svenska folkpartiet 14 (±0), finska folkpartiet 13 (+5), den socialdemokratiska oppositionen 2 (-1) och de frisinnade 1 (+1) mandat. Jämfört med 1958 års val fick de borgerliga partierna nu majoritet i riksdagen.³⁸⁾

36) Nordisk kontakt 1959:1, s 19

37) Hufvudstadsbladet den 14.1.

38) Nordisk kontakt 1962:3, s 14.

Efter det att president Kekkonen installerats för en ny sexårsperiod den 1.3 inlämnade statsminister Miettunen den agrara minoritetsregeringens avskedsansökan.³⁹⁾ Presidenten uppmanade regeringen att kvarstå tills ny regering utnämns.⁴⁰⁾

Följande dag kallade presidenten till överläggningar om den nya regeringen. Presidenten avgör som tidigare nämnts turordningen vid konsultationerna. Enligt praxis kallades först talmannen och sedan ordförandena för samtliga partiers riksdagsgrupper med början på det största partiet. Liksom vid tidigare regeringsbildningar företrädde partierna av ordförandena och viceordförandena i respektive gruppresidier.

Agrarernas representanter, som inledde presidentronden, klargjorde för presidenten att partiet gärna överlät regeringsansvaret åt andra partier. Någon direkt rekommendation gav man inte, utan partiet önskade först ta ställning till de andra partiernas förslag. Folkdemokraterna ansåg att en parlamentarisk majoritetsregering skulle bildas "med hjälp av de grupper och partier, som representerar folket på landsbygden och bosättningscentra".⁴¹⁾ Däremot ansåg partiet, "att högerkretsarnas plats inte är i det fredsälskande och demokratiska Finlands regering".⁴¹⁾ Socialdemokraterna rekommenderade "en majoritetsregering bestående av de demokratiska partierna. Gruppen ansåg, att regeringsbildaren mot bakgrunden av valresultatet bör bli en agrar."⁴²⁾ Man kunde vidare, beroende på programmet, tänka sig att medverka i en regering.

Samlingspartiet önskade, "att landet på basen av de förutsättningar valresultatet gett bör erhålla en funktionsduglig parlamentarisk majoritetsregering".⁴²⁾ Svenska folkpartiet förordade en parlamentarisk majoritetsregering av de demokratiska partierna. Finska folkpartiet ansåg att en regering borde bildas "på en klar centermajoritetsbas". "Med hänsyn till regeringens verksamhetsmöjligheter kunde man överväga att komplettera den egentliga centern så, att regeringen finge en parlamentarisk majoritetsbas i riksdagen."⁴²⁾ Socialdemokratiska förbundet önskade en funktionsduglig regering i synnerhet med avseende på utrikespolitiken men även med tanke på inrikespolitiken.⁴²⁾

39) Nordisk kontakt 1962:4, s 207 f. Att regeringen inlämnar sin avskedsansökan vid en presidents ämbetsstillträde överensstämmer med praxis. Se Kastari, P., Presidenterna och deras ställning. Stockholm 1961, s 37.

40) Hufvudstadsbladet den 2.3.

41) Nordisk kontakt 1962:5, s 261 f.

42) Hufvudstadsbladet den 3.3.

Sammanfattningsvis hade alltså rekommendationen om en parlamentarisk majoritetsregering bestående av de demokratiska partierna framförts av representanter för 84 mandat. Den mest konkreta rekommendationen var en regering med agrarerna som den fasta kärnan, utbyggd till en parlamentarisk majoritetsregering. 13 mandat stod bakom detta förslag, som kan inrymmas under den tidigare nämnda allmänna rekommendationen om en parlamentarisk majoritetsregering. Därtill hade socialdemokraterna ansett att regeringsbildaren skulle utses bland agrarerna.

Presidentens summering och granskning av partiernas råd ledde den 6.3 till att talmannen Kleemola (agrar) fick i "uppdrag att undersöka om möjligheter finns att bilda en majoritetsregering representerande alla partier, eller på vilken annan bas en majoritetsregering kunde åstadkommas".⁴³⁾

Kleemola fick sålunda ett s k informationsuppdrag och han tog kontakt med partierna. Efter några dagar var det klart att en allpartiregering inte kunde skapas. Då presenterade Kleemola sex regeringsalternativ för riksdagsgrupperna" "1) en borgerlig majoritetsregering, där FFC (fackföreningarnas i Finland centralförbund) medverkar, 2) en rent parlamentarisk borgerlig majoritetsregering, 3) en regering, där agrarförbundet, svenska och finska folkpartiet samt arbetsmarknadsorganisationerna skulle vara representerade; även denna regering skulle indirekt vara en majoritetsregering, 4) en regering bildad av agrarförbundet, svenska och finska folkpartiet samt FFC, 5) en minoritetsregering med agrarförbundet och de båda folkpartierna samt 6) slutligen en ren agrarminister."⁴³⁾

Samlingspartiet tog ställning för både alternativ 1 och 2, medan svenska folkpartiet endast förordade alternativ 2. Agrarerna var positiva endast till förslaget om en majoritetsregering enligt alternativ 1. Folkdemokraterna kunde inte acceptera något av de givna alternativen. Samma inställning hade den socialdemokratiska oppositionen. Finska folkpartiet konkretiserade sin tidigare avgivna rekommendation om en centerdominerad regering. Partiet menade, att regeringen borde "utgöras av agrarförbundet, finska folkpartiet och svenska folkpartiet och att den skulle kompletteras med någon representant för högern".⁴⁴⁾ Det bör tilläggas att socialdemokraterna inte tillställdes de sex alternativen för yttrande.

Med ledning av gruppernas svar på de sex alternativa regeringsbaserna

43) Nordisk kontakt 1962:5, s 262 f.

44) Hufvudstadsbladet den 10.5.

som talmannen presenterat för presidenten gav denne den 12.2 något överraskande finska folkpartiets förre ordförande Merikoski (9a) i uppdrag "att bilda en regering, som stöder sig på en riksdagsmajoritet av icke-socialistiska partier".⁴⁵⁾ Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall var dubbelriktade samarbetsmöjligheter och den borgerliga blockmajoriteten. Merikoski meddelade, att han skulle undersöka möjligheterna och sedan lämna slutligt svar om han kunde åta sig uppdraget. Men hans sonderingar ledde inte till att han ansåg sig kunna bilda regering enligt uppdraget. Därför avstod Merikoski den 14.3 från att åtaga sig uppdraget.⁴⁵⁾

Följande dag fick agrarernas utrikesminister Ahti Karjalainen (9b) regeringsbildningsuppdrag av presidenten. Att det blev en agrar skulle kunna förklaras av att socialdemokraterna och finska folkpartiet med 51 mandat kunde anses stödja en sådan lösning. Om sedan agrarerna accepterade, vilket Karjalainen gjorde, skulle alltså en majoritet uppstå för agrarerna som regeringsbildare. Beslutet att utse en agrar till regeringsbildare stöds också av beslutsprinciperna om största parti, blockmajoritet och dubbelriktade samarbetsmöjligheter.

Efter segslitna förhandlingar mellan partierna och arbetsmarknadsorganisationer och personliga vädjanden av presidenten, till samlingspartiet den 29.3 och till samlingspartiet och svenska folkpartiet den 12.4 en kompromissvilja och stöd åt Karjalainen,⁴⁶⁾ kunde en överenskommelse uppnås. Karjalainen löste uppdraget "att bilda regering med stöd av de icke-socialistiska partierna"⁴⁵⁾ den 13.4. Det blev en majoritetsregering bestående av agrarerna, samlingspartiet, svenska folkpartiet och finska folkpartiet. Därtill kom tre representanter för fackföreningsrörelsen FFC.⁴⁷⁾

Uppdragets formulering krävde inte direkt en majoritetsregering, men basen var begränsad till de icke-socialistiska partierna.

3.4 1963 års regeringsbildning

Under hösten 1963 mötte den sittande majoritetsregeringen bestående av agrarerna, samlingspartiet, svenska folkpartiet och finska folkpartiet

45) Nordisk kontakt 1962:5, s 264.

46) Hufvudstadsbladet den 30.3 och den 13.4.

47) Nordisk kontakt 1962:7, s 385 ff.

och finska folkpartiet svårigheter vid försöken att få till stånd ett budgetförslag för följande år. Eftersom riksdagen avvisat flera besparingsförslag bedömde statsminister Karjalainen (agr.) det nödvändigt att kompensera det ökade underskottet i budgetförslaget. Karjalainen föreslog de övriga regeringspartierna i slutet av november att underskottet i huvudsak skulle täckas genom höjningar av inkomst- och förmögenhetsskatten för fysiska personer och ökad bolagsskatt.⁴⁸⁾

Finansminister Kartunen (samlingsp.) avvisade statsministerns skattehöjningsförslag. Kartunen fick stöd för sin uppfattning av samlingspartiets riksdagsgrupp. I början av december enades de tre mindre regeringspartierna om ett motförslag till statsminister Karjalainens skattepaket. Den huvudsakliga beståndsdelen i det motförslaget var ett tvångslån av skattebetalarna och bolagen. Agrarerna intog en reserverad hållning till förslaget, men statsministern tog dock kontakt med partier utanför regeringen för att förvissa sig om att en bred majoritet skulle stödja förslaget. Skälet härför var att tvångslånet måste godkännas i samma ordning som grundlag, vilket innebär att en sjättedel av riksdagens ledamöter kan förhindra en sådan lagstiftning. Statsministerns kontakter gav emellertid inga garantier för att den erforderliga majoriteten fanns för förslaget om tvångslån. I stället utformade statsministern ett förslag om tilläggsskatt som efter några år skulle kunna dras från de skatter som skulle betalas. Således fick tilläggsskatten en form som påminde om tvångslånet. Statsministern presenterade sitt förslag för regeringspartierna som ett definitivt förslag, som partierna hade att helt acceptera eller förkasta. Endast agrarerna var beredda att helt acceptera förslaget.⁴⁹⁾

De tre andra regeringspartierna önskade emellertid fortsatta förhandlingar, vilket Karjalainen den 14.12 avvisade. Statsministern drog också slutsatsen att de tre andra regeringspartiernas inställning till balanseringen av budgeten hade ointetgjort regeringens fortsatta existens och Karjalainen deklarerade att han skulle inlämna regeringens avskedsansökan den 17.12. Inför ett sådant hot beslöt samlingspartiets riksdagsgrupp att uppge sina tidigare krav på förändringar i statsministerns slutliga skattepaket. Dock vidhöll majoriteten i de båda folkpartierna sin tidigare inställning, varför statsministern den 17.12 inlämnade regeringens avskedsansökan.⁵⁰⁾

48) Nordisk kontakt 1963:16, s 981.

49) Ibid, s 982 ff.

50) Nordisk kontakt 1964:1, s 17 f.

Under kvällen den 17.12 genomförde presidenten sina konsultationer med riksdagsgruppernas företrädare. Representanterna för agrarerna framförde som sin uppfattning att andra partier borde ta ansvar för regeringsfrågans lösning. Samlingspartiet föreslog en borgerlig majoritetsregering i enlighet med de parlamentariska styrkeförhållandena. Socialdemokraterna menade att en majoritetsregering på den nuvarande basen var osannolik. De andra alternativen med minoritetsregering eller tjänstemannaregering var inte tilltalande. Därför förhörde sig socialdemokraterna om möjligheten att presidenten utlyste nyval. Presidenten ansåg dock att situationen inte skulle klarna genom ett nyval och han avisade förslaget. Folkdemokraterna förordade en regering som kunde företräda de mindre bemedlades intressen. Representanterna för svenska och finska folkpartierna framhöll att de var villiga att fortsätta förhandlingarna om budgetförslaget. Presidenten uppmanade emellertid de båda partierna att bilda regering och snarast inkomma med förslag till regeringsbildare. Som motivering anförde presidenten att statsminister Karjalainen hade utpekat de båda partierna som skyldiga till regeringskrisen.⁵¹⁾

Presidenten gav således både svenska och finska folkpartierna i uppdrag att bilda regering samt att lämna namnförslag på regeringsbildare. De tillämpliga beslutsprinciperna i detta fall är - för de båda partierna (10a) - dubbelriktade samarbetsmöjligheter och att partierna spelat en huvudroll vid den avgående regeringens fall.

Vid presidentens överläggningar den 17.12 med representanter för de övriga riksdagsgrupperna framkom inte något konkret förslag, som kunde utgöra ett underlag för en lösning av regeringsfrågan.⁵²⁾

Företrädarna för svenska och finska folkpartierna kontaktade sina respektive riksdagsgrupper efter det att presidenten givit dem regeringsbildningsuppdrag. Det blev emellertid redan på kvällen den 17.12 klart att de båda riksdagsgrupperna avböjde presidentens uppdrag med motive-
ringen att regeringsbasen skulle bli alltför smal.⁵³⁾

Följande dag tillkallade presidenten kanslichefen vid handels- och industriministeriet Reino Lehto (10b) och gav honom i uppdrag att bilda en tjänstemannaregering.⁵⁴⁾ Vid detta beslut är ingen av de angivna beslutsprinciperna tillämplig.

51) Hufvudstadsbladet 18.12.

52) Nordisk kontakt 1964:1, s 18.

53) Ibid.

54) Hufvudstadsbladet den 19.12.

Presidenten motiverade sitt ställningstagande genom att konstatera att riksdagens företrädare inte kunnat ge något alternativ till den avgående majoritetsregeringen. Regeringsbildaren Lehto kunde redan på eftermiddagen den 18.12 presentera en ministerlista bestående av högre departementstjänstemän och den nya regeringen utnämndes samtidigt som den gamla regeringens avskedsansökan beviljades.⁵⁵⁾

3.5 1966 års regeringsbildning

Vid riksdagsvalet i mars 1966 fick socialdemokraterna 55 mandat (+17), centerpartiet (tidigare agrarerna) 49 (-4), folkdemokraterna 41 (-6), samlingspartiet 26(-6), svenska folkpartiet 12 (-2), liberala (finska) folkpartiet 8 (-5), socialdemokratiska förbundet 5 (+5) och småbondepartiet 1 (+1). Därmed skulle den nya riksdagen få en socialistisk majoritet.⁵⁶⁾

Vid detta tillfälle stod regeringen under ledning av agraren Virolainen. Regeringsbasen var då densamma som för Karjalainens regering 1962.

Strax efter valet tog presidenten initiativ till en orienterande konferens angående den förestående regeringsbildningen med talman K. A. Fagerholm.⁵⁷⁾ Resultatet av dessa överläggningar blev att presidenten gav socialdemokratiska partiets ordförande Rafael Paasio inofficiellt uppdrag att inleda regeringssonderingarna. Uppdraget avsåg "en undersökning av partiernas inställning till en regering, vari samtliga i riksdagen representerade partier skulle vara företrädare".⁵⁸⁾

Paasios sonderingar gav negativt resultat. Dessutom underströk samlingspartiet och svenska folkpartiet, att man inte ansåg sig på förhand kunna binda de nya riksdagsgrupperna. Den 30.3 meddelade Paasio presidenten utgången av förhandssonderingarna, och det beslöts att regeringsfrågan officiellt skulle tas upp den 14.4 då riksdagsgrupperna konstituerat sig och regeringen Virolainen inlämnat sin avskedsansökan.⁵⁹⁾

Den 14.4 sammanträdde riksdagen, och Rafael Paasio valdes till talman. Samma dag inlämnade regeringen Virolainen sin avskedsansökan. Vid den

55) Nordisk kontakt 1964:1, s 19.

56) Ibid 1966:6 s 341.

57) Svenska Dagbladet den 25.3.

58) Ibid.

59) Nordisk kontakt 1966:6 s 342.

efterföljande presidenttronden inkallades först talmannen och sedan partiernas gruppordförande liksom vid tidigare regeringsbildningar.

Socialdemokraterna rekommenderade "en regering, vari förutom vänstern även centerpartiet och helst även de båda folkpartierna skulle vara representerade".⁶⁰⁾ Som regeringsbildare föreslogs Paasio. Centerpartiet framhöll, att vänstern "framförallt socialdemokraterna"⁶¹⁾ borde överta regeringsansvaret och för egen del var partiet endast berett att diskutera medverkan i en allpartiregering. Om en sådan var omöjlig, återstod alternativet med en majoritetsregering, baserad på vänstern, och en socialdemokratisk minoritetsregering. Folkdemokraterna ansåg, att det vore bäst med en parlamentarisk majoritetsregering bestående av alla vänsterpartier och centern. I andra hand borde en majoritetsregering av samtliga vänsterpartier bildas. Samlingspartiet förordade "en regering på så bred bas som möjligt bestående av de demokratiska partierna".⁶²⁾ Av samma mening var svenska folkpartiet, som tillade att socialdemokraterna och centerpartiet borde bli kärna i den nya regeringen. Liberala folkpartiet menade, att "socialdemokraterna bör åläggas att bilda regering och att strävan härvid borde vara en parlamentarisk majoritetsregering".⁶²⁾ Socialdemokratiska förbundet ansåg, att vänstern borde ha regeringsansvaret. Men det uteslöt inte en regering på bred bas "i riktning mot den moderata centern".⁶²⁾ Slutligen förordade småbondepartiets Vennamo för egen del en funktionsduglig regering under socialdemokratisk ledning.⁶²⁾

Sammanfattningsvis kan 152 mandat anses ha stått bakom förslaget om en icke närmare angiven vänsterregering. Vad gäller partiet som borde bilda regering, utpekade 65 mandat direkt socialdemokraterna och därtill kommer centerpartiets klara hänsyftning på socialdemokraterna som regeringsbildare. Man kan säga att sammanlagt 114 mandat stod bakom förslaget. Förutom majoritetsrekommendationen som pekade på socialdemokraterna är beslutsprinciperna om dubbelriktade samarbetsmöjligheter, största parti, största valframgång och blockmajoritet tillämpliga.

Den 16.4 utsågs Paasio (11) av presidenten till regeringsbildare. Paasios uppdrag löd "att bilda regering på så bred bas som möjligt". Om en majoritetsregering inte kunde skapas, "bör socialdemokratisk minoritetsregering bildas".⁶³⁾

60) Ibid 1966:7 s 397.

61) Hufvudstadsbladet den 16.4.

62) Nordisk kontakt 1966:6, s 397 f.

63) Hufvudstadsbladet den 17.4.

I uppdraget sades alltså inget om sonderingar. Eftersom Passio omedelbart accepterade uppdraget, ansåg han sig tydligen inte behöva förhöra sig hos partierna innan han åtog sig uppgiften. Det bör också påpekas att konstruktionen av uppdraget med en bred regeringsbas försågs med utvägen med en socialdemokratisk minoritetsregering.

Efter långdragna förhandlingar med två ingripanden av presidenten för att påskynda programförhandlingarna kunde Paasio den 27.5 för presidenten presentera en regering bestående av socialdemokraterna, centerpartiet, folkdemokraterna och det socialdemokratiska förbundet. Eftersom ministerlistan också var klar, kunde regeringen Virolainen beviljas avsked, och den nya regeringen utnämndes samma dag.⁶⁴⁾

3.6 1972 års regeringsbildning

Under våren 1972 företog statsminister Paasio (soc.dem.) en serie sonderingar för att bredda regeringsbasen till en majoritetsregering. Paasios regering var en socialdemokratisk minoritetsregering. De två frågor som särskilt kom att påskynda strävanden att bredda regeringsbasen var finansieringen av riksdagens pensionsbeslut och det kommande avtalet med EEC.⁶⁵⁾

Under sommaren hade EEC-förhandlingarna avancerat så långt att själva undertecknandet kunde äga rum. Men den 19.7 inlämnade statsminister Paasio något oväntat regeringens avskedsansökan med hänvisning till att endast en majoritetsregering kunde förorda ett undertecknande av EEC-avtalet för republikens president.⁶⁶⁾

Den 24.7 inleddes presidenttronden av talmannen Sukselainen. Därefter följde representanter för alla partigrupperna med början på det största partiet socialdemokraterna. Socialdemokraterna föreslog presidenten utse en regeringsförhandlare från de icke-socialistiska partierna. Folkdemokraterna förordade en regering som avsåg att säga nej till EEC-avtalet. Centerpartiet föreslog en majoritetsregering med icke-socialistisk majoritet. En liknande rekommendation gav samlingspartiets företrädare. Landsbygdspartiet förordade en majoritetsregering, där det väsentliga var själva regeringsprogrammet. Svenska folkpartiet föreslog en majoritetsregering baserad på socialdemokraterna, centerpartiet,

64) Ibid den 21 och 28.5.

65) Nordisk kontakt 1972:11, s 704

66) Hufvudstadsbladet den 20.7.

Efter de inledande överläggningarna beslöt presidenten i enlighet med socialdemokraternas rekommendation och utsåg centerpartiets ordförande Virolainen till förhandlingsledare i regeringsfrågan. Han fick i uppgift att "kartlägga regeringsprogrammet och utreda regeringsbasen".⁶⁸⁾ Det rörde sig således inte om något regeringsbildningsuppdrag.

Virolainen inledde förhandlingarna med samtliga partier angående regeringsbas, regeringsprogram och regeringsbildare. Den 28.7 ansåg sig Virolainen ha slutfört sina sonderingar med resultat att en majoritetsregering bestående av socialdemokraterna, centerpartiet, svenska folkpartiet och liberala folkpartiet kunde bildas och att de väsentligare tvistefrågorna i det kommande regeringsprogrammet kunde överbryggas genom fortsatta förhandlingar. Virolainen informerade därefter presidenten om utfallet av sonderingarna.⁶⁹⁾ Men socialdemokraterna delade inte Virolainens bedömningar och efter ett sammanträffande mellan presidenten och de fyra partiledarna beslöt presidenten på socialdemokraternas inrådan att utse Kalevi Sorsa (soc.dem.) till ny förhandlingsledare. Han fick den 2.8. i uppdrag att fortsätta och fördjupa de påbörjade diskussionerna och att "utreda de politiska möjligheterna att bilda en majoritetsregering".⁷⁰⁾ Sorsas uppdrag var således att fortsätta Virolainens sonderingar, vilket inte kan likställas med regeringsbildningsuppdrag.

Sorsa inledde sitt arbete med att tillsätta tre arbetsgrupper som skulle försöka nå fram till en kompromiss som var acceptabel för de fyra partierna. Liksom tidigare var pensionsbeslutets finansiering och EEC-avtalet de två väsentligaste problemen. Den 18-19.8 föreföll ett sammanbrott i förhandlingarna hotande nära och Sorsa var benägen att avsluta sina sonderingar. Presidenten lät emellertid den 21.8 tillkalla representanter för arbetsgivarna, fackföreningsrörelsen och lantbrukets organisationer för att diskutera en lösning av finansieringen av pensionsbeslutet. Därefter förordade presidenten vid ett möte med de fyra partiernas ordförande att ett kompromissförslag utarbetat av arbetsmarknadsorganisationerna skulle accepteras.⁷¹⁾

67) Ibid den 25.7.

68) Ibid den 26.7.

69) Nordisk kontakt 1972:12, s 775 f.

70) Hufvudstadsbladet den 3.8.

71) Nordisk kontakt 1972:12, s 776.

Bland de fyra partierna visade sig centerpartiet ha svårast att acceptera ett kompromissförslag som Sorsa hade vidareutvecklat. I detta läge ingrep presidenten den 25.8 genom att direkt vädja till centerpartiet - under partiets pågående möte om Sorsas förslag - att fatta ett beslut som möjliggjorde bildandet av en majoritetsregering.⁷²⁾ Resultatet blev att centerpartiet den 29.8 efter vissa mindre krav på förbättringar för pensionärerna kunde acceptera att medverka i en regering.⁷³⁾

I den situationen beslöt presidenten att ge Sorsa (12) i uppdrag "att bilda regering"⁷⁴⁾. Någon precisering av uppdraget gjordes inte, men det var uppenbart att en majoritetsregering bestående av socialdemokraterna, centerpartiet, svenska folkpartiet och liberala folkpartiet skulle bildas. Vid presidentens beslut att utse Sorsa till regeringsbildare är beslutsprinciperna dubbelriktade samarbetsmöjligheter och största parti tilllämpliga.

I slutskedet av Sorsas förhandlingar uppkom emellertid starka motsättningar om fördelningen av ministerposterna. Dessa motsättningar kunde dock överbryggas och en regering bestående av sju socialdemokrater, fem centerpartister, två från svenska folkpartiet, en från liberala folkpartiet och en fackminister kunde utnämnas den 4.9.⁷⁵⁾

3.7 Finland - sammanfattning

Initiativet vid tillkomsten av den fjärde regeringen Sukselainen 1959, regeringen Karjalainen 1962, 1963 och 1972 års regeringar togs av presidenten efter det att de föregående regeringarna lämnat sina avskedsansökningar.

1966 konfererade presidenten först med talmannen och gav sedan direkt socialdemokraternas Rafael Paasio i uppdrag att sondera partiernas inställning till en allpartiregering. Överläggningarna mellan partirepresentanterna och presidenten i regeringsfrågan startade dock först efter det att regeringen Virolainen inlämnat sin avskedsansökan.

72) Hufvudstadsbladet den 26.8.

73) Nordisk kontakt 1972:12, s 777.

74) Hufvudstadsbladet den 30.8.

75) Nordisk kontakt 1972:12, s 777 f.

1958 tog presidenten initiativ till presidentrond utan att den sittande expeditionsministären Kuuskoski inlämnat sin avskedsansökan, vilket först skedde samma dag som den tredje regeringen Fagerholm utnämndes.

Således kan man konstatera att initiativet till överläggningar vid ministärbildningar togs av presidenten, men tidpunkten för presidentens initiativ i förhållande till den avgående ministärens avsägelse har skiftat.

Enligt praxis kallar presidenten alla partier efter riksdagsgruppernas storlek till en inledande presidentrond. Till de fortsatta överläggningarna kallas sedan olika partirepresentanter beroende på den politiska situationen.

Partierna representeras genomgående av ordföranden i respektive partis riksdagsgrupp. I allmänhet har partierna en ordförande och två vice ordförande. Vanligtvis har partierna skickat två av dessa till presidentronden. Det finns emellertid inga tillgängliga uppgifter om hur detta urval sker. Däremot har riksdagsgrupperna regelmässigt interna överläggningar inför regeringsförhandlingarna och under senare år har det blivit regel att även partiledningen konsulteras.⁷⁶⁾

Presidenten granskar och summerar partiernas rekommendationer angående regeringsfrågans lösning. En följd av att partiernas råd ofta är vagt preciserade är att presidenten vid två tillfällen ansett sig i behov av en sk informatör.

Vid 1959 års ministärskifte fick således Sukselainen i egenskap av talmän ett informationsuppdrag med uppgift att utreda den möjliga basen för en majoritetsregering i den rådande politiska situationen. Även 1962 fick den dåvarande talmannen Kleemola informationsuppdrag av presidenten med innebörden att han skulle undersöka om möjligheter fanns för en allpartiregering eller, om en sådan inte kunde åstadkommas, på vilken bas en majoritetsregering kunde skapas. Liknande uppdrag gavs vid 1972 års regeringsbildning till centerpartiets ordförande Virolainen och socialdemokraternas partisekreterare Sorsa. Beslutet att tillkalla en informatör förefaller ha fattats av presidenten ensam, utan att någon rekommendation härom avgivits av partiernas representanter. Dock förelåg ett förslag vid 1972 års regeringsbildning att utse en informatör eller regeringsförhandlare.

76) Merikoski, a. a. s 11.

Vid presidentens summering och granskning av partiernas råd inför det slutgiltiga beslutet att utse regeringsbildande parti torde man kunna peka på ett antal tänkbara beslutsprinciper.

Mellan 1962 och 1966 års regeringsbildningar föreligger en rad principiella likheter. I båda fallen rekommenderade representanter för en majoritet i riksdagen en centerpartist respektive en socialdemokrat som regeringsbildare. I första fallet rådde det för övrigt en borgerlig majoritet i riksdagen och i andra fallet en socialistisk. Båda partierna var vid respektive regeringsbildning största parti. Slutligen framträder en faktor som är av generell betydelse vid alla de undersökta regeringsbildningarna med undantag för 1963 års regeringsbildning. De två partierna - socialdemokraterna och centerpartiet - kan nämligen betraktas som centrumpartier med dubbelriktade samarbets- och koalitionsmöjligheter i både borgerlig och socialistisk riktning.

Vid 1958 års regeringsskifte råkade förhandlingarna in i ett dödläge när agrarerna förklarade att de inte önskade komma i regeringsställning. Presidenten tog så småningom själv kontakt med representanter för partiet och lyckades förmå partiet att uppge sin negativa inställning till att ingå i någon form av regering. Vid en andra presidentrond gav en majoritet uttryck för lämpligheten av en socialdemokratisk regeringsbildare. Riksdagen hade för övrigt vid denna tidpunkt en socialistisk majoritet. Även vid val av person tog presidenten ett självständigt initiativ, då han utsåg socialdemokraten K.A. Fagerholm. Partiet godkände emellertid i efterhand presidentens val.

Presidentens initiativ under 1958 års regeringsbildning upprepades vid 1972 års regeringsbildning. Vid det senare tillfället gällde det också att påverka centerpartiet, som till en början var ovilligt att medverka i en regering. Även 1972 fick presidentens initiativ avsett resultat. Som ett annat exempel på presidentens praktiska handlingsmöjligheter vid regeringsbildningar bör tillkomsten av tjänstemannaregeringen Lehto 1963 nämnas. Enligt presidentens bedömning hade partierna inte kunnat anvisa någon konkret lösning på regeringsfrågan, vilket resulterade i att presidenten utsåg en tjänsteman till regeringsbildare.

Beslutsprinciper

Regerings- bildning År:	Dubbel- riktade Nr:	Störs- ta parti	Störs- ta val- fram- gång	Majori- tets- rekom- menda- tion	Block- majori- tet. Borgerlig el. socia- listisk	Huvudroll vid den av- gående re- geringens fall
1958	7d	x			x	
1959	8d	x				
1962	9b	x	x		x	
1963	10b	-	-	-	-	-
1966	11	x	x	x	x	
1972	12	x	x			

Vad sedan gäller valet av person till regeringsbildare har partierna som regel på förhand utsett sina statsministerkandidater. Undantaget utgöres av K.A. Fagerholm 1958.

Man kan med Nousiainen⁷⁷⁾ konstatera att presidentens handlingsfrihet är ganska stor när partiernas rekommendationer är vaga och motsä-
gande, vilket ger honom möjlighet att genomdriva sin personliga upp-
fattning om regeringsbildaren, regeringsbasen och i något fall även om
regeringsprogrammet. "Regeringsbildandet är jämte utrikespolitiken
det verksamhetsfält, där möjligheterna för presidentens maktutövning
har förblivit särskilt stora."⁷⁷⁾

Utformningen av de slutliga uppdragen att bilda regering har vad gäller
regeringsbasen genomgående försetts med någon form av precisering
utom vid regeringsbildningarna 1963 och 1972.

En uppdelning av de preciserade uppdragen i två kategorier kan då vara
lämplig. I den första kategorin ingår de uppdrag, som endast anger en
enkel precisering av basen. Den andra kategorin omfattar uppdrag med
en förstahands- och en andrahandslösning.

I den första gruppen ingår tre olika typer av preciseringar; 1958: "att
undersöka möjligheten att bilda en majoritetsregering", 1959: "att bilda
en regering av personer tillhörande agrarförbundet" och 1962: "att bilda
regering med stöd av de icke-socialistiska partierna".

77) Nousiainen, J., Finlands politiska partier, Helsingfors 1969, s 74.

Den andra kategorin innefattar uppdraget 1966. Det formulerades på följande sätt: "att bilda regering på så bred bas som möjligt". Om en majoritetsregering inte kan åstadkommas "bör en socialdemokratisk minoritetsregering bildas".

Preciseringen "bred parlamentarisk bas" synes innehålla två krav. Dels bör regeringen stödja sig på minst enkel majoritet i riksdagen, och dels ges förmodligen en antydning om att utomparlamentariska representer t ex arbetsmarknadens parter inte borde ingå i regeringen. Vad sedan gäller preciseringen "så bred bas som möjligt" framgår det av kommunikén 1966 att minst en majoritetsregering åsyftas.

Kännetecknande för andrahandslösningen är att den kunde bedömas vara realiserbar utan alltför lång tidspilan och detta torde ha varit ett allmänt motiv för konstruktionen av uppdraget 1966.

Man kan göra den allmänna iakttagelsen att konkretionsgraden i preciseringarna blir högre ju mindre regeringsbas preciseringen avser.

När det slutligen gäller uppdragens verkställande har presidenten vid regeringsbildningarna 1962 och 1966 personligen ingripit i förhandlingarna mellan partierna för att med sin auktoritet stödja regeringsbildarens intentioner.

I den norska författningen är inte parlamentarismen inskriven. Men i konstitutionell praxis har den parlamentariska principen blivit gällande statsrätt.¹⁾ I praxis gäller regeln, att regeringen bör avgå om stortinget beslutar om misstroendeförklaring. Regeringsbildningen regleras helt kortfattat av § 12 i författningen, där det heter: "Kongen vælger selv et Raad af norske Borgere, som ikke ere yngre end 30 Aar. Dette Raad skal bestaa af en Statsminister og i det mindste syv andre Medlemmer."²⁾ Tillvägagångssättet vid regeringsbildningar kan därför i väsentliga delar anses vila på praxis.

4.1 Tillkomsten av regeringen Lyng 1963

Striden om det politiska ansvaret för Kings Bay-affären utmynnade i ett borgerligt misstroendevotum mot den socialdemokratiska minoritetsregeringen Gerhardsen. De borgerliga partiernas misstroendeförklaring – föranledd av bristande säkerhetsåtgärder i samband med en olycka i en statlig gruva i Kings Bay – stöddes av en majoritet i stortinget, eftersom socialistisk folkepartis två representanter också röstade mot regeringen. Vid detta tillfälle var stortingets 150 mandat fördelade på följande sätt: Arbeiderpartiet 74, höjre 29, senterpartiet 16, kristelig folkeparti 15, venstre 14 och socialistisk folkeparti 2.

Den 23. 8, när regeringens nederlag var ett faktum, förklarade statsminister Gerhardsen, att han följande dag till kungen ämnade inlämna regeringens avskedsansökan. Vid sitt besök hos kungen följande dag överlämnade Gerhardsen följande skrivelse: "Etter att Stortinget i går med 76 mot 74 stemmer vedtok et mistillitsforslag mot Regjeringen, tillater jeg meg på Regjeringens vegne å søke om avskjed."³⁾

I den uppkomna situationen ansågs det tydligtvis inte nödvändigt att – med undantag för Gerhardsen – inkalla representanter för de politiska partier-

1) Castberg, F., Norges statsforfatning, I, s 208.

2) Andenæs, T., Grunnloven vår 1814-1964, s 8.

3) Aftenposten (aftennummer) den 24. 8.

na för att låta dem avge sina rekommendationer om den kommande regeringens sammansättning. I det här sammanhanget bör också socialistisk folkepartis tilläggsförslag vid voteringen i stortinget nämnas. Förslaget löd: "Stortinget uttaler at den oppstående regjeringsskrise best kan løses ved at det søkes dannet en ny regjering med utgangspunkt i Arbeiderpartiets stortingsgruppe."⁴⁾ Avsikten med förslaget, som avslogs med samtliga röster mot två, var "å gi statsministern grunnlag for å kunne gi det råd han etter sikker statspraksis skal gi kongen om hvem regjeringsoppdraget bør gå til".⁴⁾ Någon praktisk inverkan på Gerhardsens råd till kungen hade dock inte denna rekommendation om regeringsbasen. I samband med sin avskedsansökan rådde Gerhardsen kungen att låta höjres parlamentariske ledare John Lyng bilda regering.⁵⁾

Att Gerhardsen utpekade Lyng som regeringsbildare torde i det politiska läget främst kunna förklaras av att de fyra borgerliga partierna redan dessförinnan hade nått enighet om en borgerlig regering med Lyng som statsminister.⁵⁾ För övrigt var höjre också det största oppositionspartiet. I denna mening är beslutsprincipen största parti tillämplig. Kungen följde Gerhardsens råd och tillkallade John Lyng.

Lyng (13) accepterade genast uppdraget att bilda ny regering. Några preciseringar angående regeringsbasen gjordes såvitt bekant inte.

Vid konseljen den 27. 8 beviljades regeringen Gerhardsen avsked och John Lyngs borgerliga minoritetsregering utnämndes.⁶⁾

4.2 Tillkomsten av den fjärde regeringen Gerhardsen 1963

När regeringen Lyng i stortinget framlade sitt politiska program i form av en regeringsförklaring framställde arbeiderpartiet i sin tur ett motförslag. Vid voteringen den 20. 9 fick de båda förslagen 74 röster var. Socialistisk folkeparti lade fram ett eget förslag med innebörden, att arbeiderpartiets förslag var bättre än regeringen. På detta senare förslag röstade endast socialistisk folkepartis två representanter.⁷⁾

4) Wilberg, I., Kings Bay-saken i forfatningsrettslig og parlamentarisk perspektiv. Lov og Rett 1963:8, s 337 ff.

5) Aftenposten (aftennummer) den 24. 8.

6) Ibid den 27. 8.

7) Aftenposten (morgennummer) den 21. 9.

Den 21.9 begärde statsminister Lyng regeringens avsked med motivering, att en negativ majoritet på 76 mandat hade förkastat regeringsförklaringen. För regeringsfrågans lösning hänvisade Lyng kungen till ledaren för arbeiderpartiets stortingsgrupp Nils Hönsvald.⁸⁾ Kungen kallade sedan Hönsvald till överläggningar samma dag. Därvid rekommenderade Hönsvald kungen att låta den tidigare statsministern Einar Gerhardsen bilda ny regering.⁸⁾

Kungen följde Hönsvalds rekommendation och tillkallade Gerhardsen. Underlaget för detta beslut bör kunna föras tillbaka till voteringen om regeringsförklaringen, då en majoritet med 76 röster mot 74 föredrog arbeiderpartiets motförslag.

När Gerhardsen (14) infann sig hos kungen den 21.9, fick han i uppdrag att bilda ny regering. Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall är största parti och blockmajoritet. Några preciseringar av regeringsbasen innehöll uppdraget såvitt bekant inte. Men det uppges, att Gerhardsen vid mottagandet av uppdraget själv preciserade det i den meningen, att han accepterade att bilda regering på arbeiderpartiets bas.⁹⁾ Gerhardsen kunde snart presentera en ny socialdemokratisk minoritetsregering, som utnämndes den 25.9 efter det att regeringen Lyng beviljats avsked.¹⁰⁾

4.3 1965 års regeringsbildning

Vid stortingsvalet i september 1965 fick arbeiderpartiet (jämfört med 1961 års val) 68 mandat (-6), höjre 31 (+2), venstre 18 (+4), senterpartiet 18 (+2), kristelig folkeparti 13 (-2) och sosialistisk folkeparti 2 (± 0). Därmed fick stortinget en borgerlig majoritet på 80 mandat mot arbeiderpartiets och sosialistisk folkepartis 70 mandat.¹¹⁾

Statsminister Gerhardsen förklarade strax efter valet att han ämnade inlägga regeringens avskedsansökan efter det att det nya stortinget konstituerat sig i början av oktober.

Vid förhandlingar mellan de borgerliga partierna hade man enats om att föreslå senterpartiets ledare och tillika dess ordförande i stortingsgruppen Per Borten som statsminister i en borgerlig regering. Kung Olav under-

8) Arbeiderbladet den 23.9.

9) Ibid.

10) Nordisk kontakt 1963:11, s 690.

11) Nordisk kontakt 1965:11, s 708.

rättades om detta i slutet av september genom statsminister Gerhardsens försorg.¹²⁾

Den 11.10 inlämnade Gerhardsen regeringens avskedsansökan och samma dag kallades Borten till kungen. Underlaget för beslutet att tillkalla Borten vilade på att en majoritet av stortinget föreslagit Borten som ny statsminister, vilket kungen redan före Gerhardsens avsägelse underrättats om.

Vid besöket hos kungen fick Borten (15) i uppdrag att bilda ny regering.¹³⁾ Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall är majoritetsrekommendation och blockmajoritet. Inte heller i detta fall angavs några preciseringar angående den kommande regeringens parlamentariska bas.

En rimlig anledning till detta var, att en slutlig överenskommelse angående fördelningen av ministerposterna nåtts mellan senterpartiet, höjre, kristelig folkeparti och venstre redan den 6.10. Därför kunde regeringen Borten utnämnas redan den 12.10 efter det att Gerhardsens regering beviljats avsked.¹⁴⁾

4.4 1971 års regeringsbildning

Koalitionsregeringen Borten behöll sin majoritet vid stortingsvalet i september 1969. Valet fick (jämfört med 1965 års val) följande resultat: Arbeiderpartiet 74 mandat (+ 6), höjre 29 (-2), senterpartiet 20 (+2), kristelig folkeparti 14 (+1) och venstre 13 (-5).¹⁵⁾

Inom koalitionsregeringen framträdde olika uppfattningar om Norges framtida förhållande till EEC. Under våren 1971 kom detta till ett dramatiskt uttryck genom den s k lekkasjesaken. Bakgrunden var att en förtrolig rapport från Norges ambassadör i Bryssel publicerades den 19.2 i en dagstidning. Antydningar om att statsministern var uppgiftslämnare dementerades av statsministern den 24.2. Två dagar senare meddelade statsministern överraskande att han låtit ledaren för gruppen mot norskt medlemskap i EEC ta del av rapporten. Dock förnekades att någon som i detta sammanhang sett rapporten skulle varit dagstidningens uppgifts-

12) Arbeiderbladet den 25.9.

13) Ibid den 13.10.

14) Nordisk kontakt 1965:11, s 711.

15) Keesing, s 23567.

lämnare. Statsministern beklagade emellertid att han gjort sig skyldig till en indiskretion genom att låta utomstående ta del av rapporten.

Inom de övriga koalitionspartierna väckte statsministerns handlingssätt häftig kritik, men det sades att den parlamentariska situationen inte hade förändrats. Den naturliga lösningen var att en ny fyrpartiregering bildades, menade gruppledarna för höjre, kristelig folkeparti och venstre. Intensiva förhandlingar mellan koalitionspartierna om en rekonstruktion av regeringen blev emellertid resultatlösa.¹⁶⁾ Senterpartiets partistyreelse klargjorde i ett uttalande – efter det att regeringen den 2.3 inlämnat sin avskedsansökan – att de tre partiernas önskan om Bortens avgång från statsministerposten hade undanröjt grundvalen för en borgerlig majoritetsregering.

När Borten vid sitt besök hos kungen den 2.3 inlämnade regeringens avskedsansökan ombads regeringen fortsätta som expeditonsregering. Borten rekommenderade då kungen att ge stortingspresidenten Bernt Ingvaldsen i uppdrag att undersöka möjligheterna för bildande av en ny regering. Bakom denna rekommendation stod även de tre andra koalitionspartierna. Ingvaldsens uppdrag får betraktas som ett förhandlingsuppdrag i syfte att klarlägga vilka möjligheter det fanns att få till stånd en ny regering.¹⁷⁾

När Ingvaldsen fått sitt uppdrag av kungen uppstod diskussion om den exakta innebörden av uppdraget. Ingvaldsen deklarerade att han rangordnade de möjliga alternativen på följande sätt:

- 1 Borgerlig majoritetsregering, som alltså innehöll de fyra fungerande regeringspartierna,
- 2 minoritetsregering bestående av arbeiderpartiet och
- 3 borgerlig minoritetsregering bestående av tre partier med eventuellt stöd från det fjärde partiet (senterpartiet)¹⁸⁾

Den 4 och 5.3 hade Ingvaldsen i olika omgångar kontakter med representerer för regeringspartierna, som även hade interna överläggningar i regeringsfrågan. Venstres partistyreelse avvisade den 4.3 en borgerlig trepartiregering med senterpartiet som stödparti. Senterpartiet krävde den 5.3 å sin sida ändring av Norges EEC-politik, vilket motiverades med den långtgående europeiska integration som skisserades i den sk Wernerrapporten. Konsekvenserna av ett medlemskap skulle – enligt senterpartiet – bli att Norges handlingsfrihet beskars på ett oacceptabelt sätt. Om de övriga koalitionspartierna var beredda att acceptera senterpartiets ställningstagande i denna fråga, var partiet berett att förhandla om en fyrpartiregering. Om detta inte skulle kunna förverkligas, var

16) Nordisk kontakt 1971:4, s 232 ff.

17) Arbeiderbladet och Aftenposten den 3.3.

18) Arbeiderbladet den 4.3.

partiet dock berett att diskutera en borgerlig minoritetsregering.¹⁹⁾

Ingvaldsen informerade kungen senare den 5. 3 om sina samtal med parti-representanterna. Därefter anmodade kungen regeringspartiernas ledare att komma till slottet följande dag. Efter dessa skulle arbeiderpartiet få företräde. Den 6. 3 mottog kungen samtidigt höjres Willoch, senterpartiets Austrheim, kristelig folkepartis Korvald och venstres Seip. De informerade kungen om att de var villiga att upptaga förhandlingar i syfte att bilda en ny fyrpartiregering. Kungen rekommenderas att ge regeringsbildningsuppdrag till den person som Seip på de fyra partiernas vägnar senare meddelade kungen. Arbeiderpartiets Bratteli infann sig därefter och han konstaterade, att om de fyra partierna kunde enas fanns det ett underlag för en majoritetsregering. I annat fall var arbeiderpartiet redo att bilda en minoritetsregering med 74 mandat som bas. Arbeiderpartiet hade således uteslutit en borgerlig minoritetsregering som ett tänkbart alternativ.²⁰⁾

Regeringspartierna enades senare den 6. 3 om att rekommendera kungen att undervisningsministern i den sittande regeringen Kjell Bondevik (krf) skulle få regeringsbildningsuppdrag. Kungen gav också Bondevik i uppdrag att undersöka möjligheterna att bilda en ny majoritetsregering.²¹⁾

Vid beslutet att ge Bondevik (16a) regeringsbildningsuppdrag är beslutsprinciperna om majoritetsrekommendation och blockmajoritet tillämpliga. Uppdraget preciseras - i den givna situationen - att gälla en borgerlig majoritetsregering.

Bondevik förde den 8. 3 förhandlingar med representanter för de fyra partierna i syfte att nå en kompromiss i EEC-frågan samtidigt som fördelningen av ministerposterna och den blivande regeringsdeklarationen diskuterades. Under förhandlingarna den 9. 3 deklarerade senterpartiet att partiets ställningstagande den 5. 3 i EEC-frågan var oförenligt med ett fullföljande av EEC-förhandlingarna. Efter detta besked fann de övriga partiernas representanter det inte möjligt med ett regeringssamarbete, vilket Bondevik meddelade kungen den 9. 3.²²⁾

Följande dag kallade kungen Bratteli till slottet, varvid kungen gav honom i uppdrag att bilda regering.²³⁾ Vid beslutet att utse Bratteli (16b) till regeringsbildare är beslutsprincipen största parti tillämplig.

19) Aftenposten den 6. 3.

20) Aftenposten (aftennummer) den 6. 3.

21) Nordisk kontakt 1971:5, s 302.

22) Ibid.

23) Aftenposten (aftennummer) 10. 3 och Arbeiderbladet den 11. 3.

Den 17.3 kunde Brattelis nya minoritetsregering grundad på arbeiderpartiets 74 mandat utnämnas. ²⁴⁾

4.5 1972 års regeringsbildning

Minoritetsregeringen Bratteli lät - i enlighet med tidigare ställnings- tagande - i september genomföra en rådgivande folkomröstning om Norges medlemsskap i EEC. Folkomröstningen skulle följas av beslut i stortinget, vilket för ett bifall till förslag om medlemsskap krävde 3/4 majoritet. Partiernas inställning till ett medlemsskap var delad. Höjre var helt för medan senterpartiet var helt mot medlemsskap. Inom arbeiderpartiet hade en klar majoritet vid partiets landsmöte förordat medlemskap. Venstre och kristelig folkeparti var delade i frågan, medan partier- na utanför stortinget - socialistisk folkeparti och kommunisterna - var helt emot medlemsskap. Resultatet av folkomröstningen den 24 och 25.9 utföll på följande sätt: Nej 53,49 % och ja 46,51 %. Bratteli hade tidigare förutskickat att regeringen skulle avgå om resultatet av folkomröstningen innebar ett nej till medlemsskap. ²⁵⁾

Resultatet av folkomröstningen blev föremål för diskussioner inom partierna. Inom venstres stortingsgrupp fanns en majoritet emot att delta i en regering med senterpartiet. I ett uttalande från venstres landsstyrelse rekommenderades stortingsgruppen att sakligt stödja en regering, som skulle få till stånd ett handelsavtal med EEC. I regeringsfrågan sades vidare att venstre kunde tänka sig delta i en samlingsregering, men det naturliga var att venstre ej deltog i regeringsbildandet. Inom arbeiderpartiet framkallade den interna diskussionen bl a att stortingsledamoten Kielland lämnade partiet för att i fortsättningen representera socialistisk folkeparti i stortinget. ²⁶⁾

Senterpartiets landsstyrelse förordade en centrumregering med bredast möjliga bas i mellanpartierna. Här avsågs således det egna partiet, venstre och kristelig folkeparti. Det senare partiets stortingsgrupp var delad i EEC-frågan, men partiets landsstyrelse ansåg att partiet borde inleda förhandlingar om en regeringsbildning med Kjell Bondevik som statsministerkandidat. ²⁷⁾

24) Nordisk kontakt 1971:5, s 298.

25) Nordisk kontakt 1972:12, s 800.

26) Aftenposten 4.10.

27) Aftenposten den 5 och 7.10.

Den 7. 10 informerade Per Borten (sp) Bratteli om att de tre mellanpartierna var eniga om att föreslå kristelig folkepartis gruppordförande Lars Korvald som statsministerkandidat. Bondevik hade av personliga skäl avböjt ställa sig till förfogande. Senare samma dag inlämnade Bratteli regeringens avskedsansökan, varvid han rekommenderade kungen att inkalla parlamentspartiernas ledare. Arbeiderpartiet representerades av Guttorm Hansen. Därefter kom höjres Kåre Willoch, senterpartiets Per Borten, kristelig folkepartis Lars Korvald och venstres Helge Seip. Således var turordningen från det största till det minsta partiet. Dock tillkallades inte den nyblivne representanten för socialistisk folkeparti. I den officiella kommunikén hette det: "... Efter konferensen med formenne i partiernes stortingsgrupper har Kongen gitt formannen i kristelig folkepartis stortingsgruppe, herr Lars Korvald, i oppdrag att bilda regering." ²⁸⁾

Kungens uppdrag till Korvald (17) överensstämmer med den tidigare nämnda uppgörelsen som Borten lät framföra till Bratteli på förmiddagen den 7. 10. Bakom denna uppgörelse stod senterpartiet, kristelig folkeparti och en del (5 av 13) av venstres stortingsgrupp med Hallvard Eika i spetsen. Vid beslutet att utse Korvald är ingen beslutsprincip tillämplig.

Det var således klart att grunden för uppgörelsen utgjordes av motståndare till medlemsskap i EEC, vilket folkomröstningen hade pekat på. Detta innebar en speciell situation för både höjre och arbeiderpartiet. Dessa båda partier kunde inte medverka i eller direkt motsätta sig en regering baserad på motståndarna till medlemsskap. Arbeiderpartiet uttalade å sin sida att partiet inte kunde utlova något generellt stöd utan förbehöll sig en prövning från fall till fall. ²⁹⁾ Samtliga partiers handlingsmöjligheter vid regeringsbildningen var således påverkade av folkomröstningens resultat. En ny central skiljelinje hade skapats mellan och inom partierna i stortinget genom EEC-frågan, vilket i hög grad präglade diskussionen kring den nya regeringens tillkomst.

Vid regeringsförhandlingarna mellan representanterna för mellanpartierna visade det sig finnas betydande meningsskiljaktigheter om fördelningen av ministerposterna. Dock kunde en uppgörelse nås, varigenom senterpartiet erhöll utrikesministerposten och Eika-gruppen erhöll handelsministerposten som delar i en total fördelning av ministerposterna. Kristelig folkeparti erhöll totalt 4 ministerposter, senterpartiet 6 och Eika-gruppen 5. Den 16. 10 presenterade Korvald ministerlistan för kungen och regeringen utnämndes följande dag. ³⁰⁾

28) Aftenposten den 9. 10.

29) Aftenposten den 12. 10.

30) Aftenposten den 17 och 18. 10.

4.6 1973 års regeringsbildning

Valet till det utökade stortinget den 10.9 medförde betydande förändringar i styrkerelationerna mellan partierna och representation för nya partier i stortinget. Antalet mandat i stortinget hade också utökats till 155 mot tidigare 150.

EEC-frågan hade - som tidigare nämnts - delat venstre, som vid valet 1973 fick konkurrens av motståndarna till medlemsskap genom partibildningen det nye folkeparti. Även tillkomsten av socialistisk valgforbund bestående av socialistisk folkeparti, kommunisterna och EEC-motståndare i arbeiderpartiet hade samband med folkeomröstningen om medlemskap i EEC. Ett tredje parti - Anders Langes parti - bildades några månader före valet. Partiet tog som sin uppgift att sänka skatterna och motarbeta statliga regleringar av olika slag.³¹⁾

Stortingsvalet fick - jämfört med 1969 års val - följande resultat: Arbeiderpartiet 62 mandat (-12), höjre 29 (± 0), senterpartiet 21 (+1), kristelig folkeparti 20 (+6), socialistisk valgforbund 16 (-), Anders Langes parti 4 (-), venstre 2 (-11) och det nye folkeparti 1 (-).³²⁾

Koalitionsregeringen Korvald (krf) bestående av kristelig folkeparti, senterpartiet och en del av venstre avvaktade efter valet det nya stortingets konstituering. Inom arbeiderpartiet diskuterades konsekvenserna av valnederlaget med tanke på regeringsfrågan. Partiet kom den 2.10 till den slutsatsen, att den socialistiska majoriteten i folketinget medförde att endast ett regeringsalternativ förelåg nämligen en minoritetsregering bestående av arbeiderpartiet.³³⁾

Den 12.10 inlämnade statsminister Korvald regeringens avskedsansökan till kungen. Korvald rekommenderade kungen att ta kontakt med ordföranden i arbeiderpartiets stortingsgrupp Odvar Nordli. Enligt Korvald var detta motiverat av att arbeiderpartiet var det största partiet i stortinget. Kungen följde Korvalds rekommendation och tillkallade Nordli, som av kungen ombads att ge råd om regeringsbildningen. Nordli hänvisade då till arbeiderpartiets formann Tryggve Bratteli i uppdrag att bilda regering. Förslag om att inkalla de övriga gruppordförandena fördes inte fram från någon av rådgivarna.³⁴⁾

Vid beslutet att utse Bratteli (18) till regeringsbildare är beslutsprinci-

31) Nordisk kontakt 1973:12, s 799 f.

32) Ibid, s 801.

33) Arbeiderbladet den 3.10.

34) Aftenposten den 13.10.

perna största parti och blockmajoritet tillämpliga. Eftersom gruppordföranden inte tillkallades finns det inte något underlag för beslutsprincipen majoritetsrekommendation.

Den 16.10 beviljades regeringen Korvalds avskedsansökan och den nya minoritetsregeringen baserad på arbeiderpartiet med Bratteli som statsminister utnämndes.³⁵⁾

4.7 Norge - sammanfattning

På grundval av de sex regeringsbildningarna skall några sammanfattande kommentarer göras. Inledningsvis kan man konstatera att förhållandena mellan partierna i stortinget - med ett undantag - grovt kan karaktäriseras som bestämda av en uppdelning i ett borgerligt och ett socialistiskt block. Denna överordnade uppdelning i två block har i olika avseenden påverkat tillvägagångssättet vid regeringsbildningarna. Undantaget - 1971 års regeringsbildning - kan emellertid sägas vara styrt av en annan blockbildning nämligen mellan anhängare av och motståndare till medlemskap i EEC.

Vid en sammanfattning av tillvägagångssättet vid regeringsbildningarna initieras en ny regerings tillkomst genom att den sittande regeringen inlämnar sin avskedsansökan. Därvid uppmanar kungen regelmässigt regeringen fungera tills ny regering kan utnämnas. Denna praxis enligt Castberg³⁶⁾ styrks vid genomgången av de undersökta regeringsbildningarna. Ett genomgående drag i samtliga fall är att den avgående statsministern fungerar som kungens förste rådgivare. Det råd som kungen därvid får har följts i samtliga fall. Detta gäller både när råden avsett det fortsatta tillvägagångssättet vid regeringsbildningen och/eller direkt eller indirekt utpekande av den blivande regeringsbildaren.

Som ett uttryck för den tidigare nämnda tudelningen i block kan man se att den avgående statsministern direkt eller indirekt utpekat sin efterträdare. Direkt skedde detta vid regeringsbildningarna 1963 (Lyng) och 1965 och indirekt skedde detta vid regeringsbildningarna 1963 (Gerhardsen) och 1973. Som ett indirekt utpekande betraktas här tillvägagångssättet via det regeringsbildande partiet gruppordförande i stortinget till partiordföranden.

35) Nordisk kontakt 1973:13.

36) Castberg, a a, s 209.

Som ett annat uttryck för blockens existens kan anges att utpekandet av regeringsbildare i kommande borgerliga regeringar hade föregåtts av förhandlingar och beslut inom och mellan de blivande regeringspartierna. I dessa fall har således den faktiska granskningen och summeringen av partiernas inställning i regeringsfrågan skett via förhandlingar mellan partierna. Detta har således inte - med undantag för 1972 - tillgått på det sättet att företrädare för respektive parti var för sig till kungen rekommenderat en viss lösning på regeringsfrågan. I detta sammanhang kan vidare noteras att det inte är praxis att kungen tillkallar samtliga gruppordförande i storttinget. Kungen har - i förekommande fall - tillkallat den eller de rådgivare som den avgående statsministern föreslagit. Detta gäller även då stortingspresidenten tillkallades som någon slags förhandlingsledare vid 1971 års regeringsbildning. Således kan man konstatera att kungen inte hade någon egen handlingsfrihet vid valet av rådgivare.

Vad gäller utformningen av uppdragen att bilda regering har kungen inte via preciserings- i uppdragen styrt den kommande regeringens politiska bas eller övriga sammansättning. Ett undantag utgörs emellertid av regeringsbildningsuppdraget till Bondevik 1971, vilket innehöll preciseringen majoritetsregering. Vid det tillfället avsågs dessutom i praktiken en borgerlig majoritetsregering. Denna precisering kan emellertid föras tillbaka till den utsedda förhandlingsledarens överväganden och de borgerliga partiernas beredvillighet att förhandla om en borgerlig majoritetsregering.

Sammanfattningsvis följer nedan en översikt över de tillämpliga beslutsprinciperna vid de slutgiltiga regeringsbildningsuppdragen.

Beslutsprinciper

Regerings- bildning: År	Dubbel- riktade samar- betsmög- ligheter	Största parti	Största val- fram- gång	Majori- tetsre- kommen- dation	Block- majoritet Borgerlig el socialis- tisk	Huvudroll vid den avgående regering- ens fall
1963(L) 13		x ¹				
1963(G) 14		x			x	
1965 15				x ^T	x	
1971 16b		x				
1972 17	-	-	-	-	-	-
1973 18		x			x	

1) Största oppositionsparti.

5.1 Undersökningens omfattning och uppläggning

Avsnittet om regeringsbildningen i Sverige skiljer sig beträffande urvalet från övriga avsnitt medan själva undersökningsmetodik och frågeställningarna är desamma. Avsikten är att behandla alla regeringsbildningar med början 1921 efter den allmänna rösträttens fulla genomförande med undantag av tillkomsten av samlingsregeringen och den efterföljande socialdemokratiska regeringen. Likaså har den regeringsombildning, som föranleddes av skiftet på statsministerposten 1946, och den breddning av regeringsbasen, som ägde rum 1951 genom bondeförbundets inträde i den socialdemokratiska regeringen, lämnats utanför undersökningen. Anledningen till att dessa utelämnats är att den sittande regeringen inte inlämnade någon avskedsansökan och inte minst att inte någon osäkerhet kan anses ha rått om den tillträdande regeringens politiska bas, vilket också kom till uttryck genom att representanter för de politiska partierna inte inkallades för att avge rekommendationer om den kommande regeringens sammansättning. Således kommer regeringsbildningarna, 1921, 1923, 1924, 1926, 1928, 1930, 1932, 1936 (Pehrsson), 1936 (Hansson), 1957 och 1969 att behandlas.

Någon författningsmässig reglering av tillvägagångssättet vid regeringsbildningar föreligger inte enligt 1809 års regeringsform. Därför ger de undersökta regeringsbildningarna som helhet en bild av den praxis som utvecklats under den gångna femtioårs-perioden.

I den nya regeringsform som träder i kraft den 1.1.1975 regleras emellertid tillvägagångssättet vid regeringsbildningar på följande sätt i 6 kap 2-4 och 8 §§.

" 2 §

När statsminister skall utses, kallar talmannen företrädare för varje partigrupp inom riksdagen till samråd. Talmannen överlägger med vice talmännen och avgiver sedan förslag till riksdagen.

Riksdagen skall senast på fjärde dagen härfter, utan beredning i utskott, pröva förslaget genom omröstning. Röstar mer än hälften av riksdagens ledamöter mot förslaget, är det förkastat. I annat fall är det godkänt.

3 §

Förkastar riksdagen talmannens förslag, förfäres på nytt enligt 2 §. Har riksdagen fyra gånger förkastat talmannens förslag, skall förfarandet för utseende av statsminister avbrytas och återupptagas först sedan val till riksdagen har hållits. Om ej ordinarie val ändå skall hållas inom tre månader, skall extra val förrättas inom samma tid.

4 §

När riksdagen har godkänt förslag om ny statsminister, anmäler denne så snart det kan ske de av honom utsedda statsråden för riksdagen. Där-
efter äger regeringsskifte rum vid en särskild konselj inför statschefen eller, vid förfall för denne, inför talmannen. Talmannen kallas alltid till konseljen.

Talmannen utfärdar förordnande för statsministern på riksdagens vägnar.

8 §

Har regeringens samtliga ledamöter entledigats, uppehåller de sina be-
fattningar till dess ny regering har tillträtt. Har annat statsråd än stats-
ministern entledigats på egen begäran, uppehåller han sin befattning till
dess efterträdare har tillträtt, om statsministern begär det."

5.2 1921 års regeringsbildning

Valet till andra kammaren i september 1921 fick jämfört med 1919 års
val följande resultat¹⁾: Socialdemokraterna 93 (+18), lantman- och bor-
garpartiet 62 (-9), liberala samlingspartiet 41 (-5), bondeförbundet 21
(-8)²⁾, kommunisterna 7 (+5) och socialdemokratiska vänstergruppen 6
mandat (+1). Första kammaren hade följande sammansättning: socialde-
mokraterna 50 (-1), nationella partiet 41 (+4), liberala samlingspartiet

1) Vid redovisningen av valresultaten till andra kammaren avses genom-
gående den mandatfördelning som trädde i kraft följande år. Däremot
anges för första kammaren den aktuella mandatfördelningen vid res-
pektive regeringsbildning. Vidare bör det påpekas att "vildarna" i båda
kamrarna har redovisats tillsammans med det i respektive fall när-
stående partiet enligt Thermaenius' uppdelning.

2) Jämförelsen grundar sig på att jordbrukarnas fria grupp och bonde-
förbundet tidigare hade 29 mandat tillsammans.

38 (-2), bondeförbundet 18 (-1), ³⁾ socialdemokratiska vänstergruppen 2 (+2) och kommunisterna 1 mandat (-2). ⁴⁾

Innan kungen började sina officiella konsultationer angående regeringsfrågan, hade han i tur och ordning överläggningar med ordföranden i liberala samlingspartiet Nils Edén, talmannen i första kammaren Hugo Hamilton och ordföranden i lantmanna- och borgarepartiet Arvid Lindman. Kungens samtal med Edén ägde rum i slutet av sept eller senast den 1. 10. Edén skall då ha klargjort, att han ansåg det uteslutet med en koalitionsregering bestående av liberaler och socialdemokrater.

Den 1. 10 hade kungen sedan överläggningar med Hamilton. Denna förklarade sig ej tro att en koalition mellan högern och liberalerna var möjlig. Om socialdemokraterna fick i uppdrag att bilda regering vore det enligt Hamilton önskvärt att de fick "operera alldeles för sig själva och på egen hand", det vill säga utan några utfästelser från liberalernas sida. I detta instämde kungen. Hamilton sade vidare, att han antog att kungen inte direkt skulle ge den socialdemokratiska partiledaren Branting regeringsbildningsuppdrag utan först konferera med partiledarna. Även i detta fall hade kungen samma uppfattning. Men för att gå med på att Branting bildade regering önskade kungen ställa upp vissa villkor, till exempel i förvarsfrågan. Hamilton varnade emellertid kungen för ett sådant förfarings-sätt. Vid samtalet med Hamilton klargjorde kungen, att han helst såg en högerregering utan Ernst Trygger och Arvid Lindman, högerpartiernas ledare i första och andra kammaren.

Senare samma dag mottog kungen Lindman, som ansåg att en högerregering var utesluten och att det inte fanns möjligheter till en samverkan mellan de borgerliga partierna. Det naturligaste alternativet var att socialdemokraterna fick bilda regering, ansåg Lindman. ⁵⁾

Några dagar senare, den 4. 10, inlämnade expeditionsministären von Sydow sin avskedsansökan till kungen. "Ansökningen har vid konselj kl 3 på middagen föredragits inför H. M. Konungen, som därvid anmodade statsrådsmedlemmarna att, i avbidan på prövning av ansökningen fortsättande handhava utövningen av sina ämbeten." ⁶⁾ Därvid gav von Sydow kungen rådet att överlägga med partiledarna om situationen. Men von Sydow hade redan innan regeringens avskedsansökan inlämnades haft före-

3) Jordbrukarnas fria grupp och bondeförbundet hade tidigare tillsammans 19 mandat.

4) Thermaenius, E., Riksdagspartierna. Sveriges Riksdag bd 17. Stockholm 1935, s 282 f.

5) Gerdner, G., Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början. Uppsala 1954, s 328 ff.

6) Post- och Inrikes Tidningar den 4. 10

träde hos kungen och redogjort för samtal med grupplederen för liberala samlingspartiet i första kammaren Kvarnzelius och ledamoten av nationella partiets förtroenderåd Swartz. von Sydow rekommenderade kungen att inte genast ge Branting regeringsbildningsuppdrag utan tills vidare ställa sig avvaktande, vilket kungen accepterade. Däremot avvisade kungen von Sydows förslag om en liberal ministär.⁷⁾

Den 5.10 inledde kungen sina officiella konsultationer med följande personer i turordning: talmännen i första och andra kammaren Hugo Hamilton respektive Herman Lindqvist gemensamt, ordföranden i liberala samlingspartiet Nils Edén tillsammans med partiets gruppledere i första kammaren Herman Kvarnzelius, ordföranden i lantmanna- och borgarepartiet Arvid Lindman, ledamoten av nationella partiets förtroenderåd Carl Swartz, vice ordföranden i jordbrukarnas fria grupp Nils Wohlin, den socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande Hjalmar Branting och slutligen den avgående statsministern von Sydow. Anledningen till att Swartz representerade nationella partiet var att dess ledare Ernst Trygger befann sig utomlands.

Angående ordningsföljden kan man konstatera, att partirepresentanterna inte inkallades i turordning efter partiernas storlek. Det bör också noteras, att inga representanter från socialdemokratiska vänstergruppen, bondeförbundet eller kommunisterna deltog i överläggningarna.

Rekommendationerna till kungen vid dessa förberedande överläggningar var skiftande. Hamilton ansåg att kungen borde avvakta, medan Lindqvist förordade en socialistisk-liberal koalitionsregering grundad på vänsterns majoritet i båda kamrarna. Edén rekommenderade med tanke på valutgången en socialdemokratisk regering. Kvarnzelius ansåg emellertid att den sittande ministären var den bästa lösningen. I andra hand rekommenderade han en liberal regering. Lindman vidhöll sin tidigare uppfattning om en socialdemokratisk regering. Swartz ansåg att en borgerlig regering borde bildas. Wohlin motsatte sig en socialdemokratisk regering och utlovade sitt stöd till vilken annan regeringskombination som helst. Branting ville inte direkt binda sig, men han ansåg att det borde undersökas om socialdemokraterna kunde erhålla något stöd på förhand från liberalerna. Socialdemokraterna var nu det största partiet, men Branting poängterade att man i partiets styrka inte fick inräkna socialdemokratiska vänstergruppens eller kommunisternas mandat. Den avgående statsministern von Sydow avslutade dagens överläggningar hos kungen med att framhålla att man borde avvakta partiernas inbördes överläggningar innan några beslut fattades i regeringsfrågan.⁸⁾

7) Gerdner, a a, s 330 f.

8) Ibid s 333-337.

Vid en sammanfattning av rekommendationerna på detta stadium med utgångspunkt från mandatstyrkan bakom rekommendationerna finner man att Branting med 143 mandat rekommenderat en socialdemokratisk regering stödd av liberalerna, Lindman och Edén tillsammans 103 mandat en socialdemokratisk regering. Mera vaga rekommendationer gavs av Swartz och Kvarnzelius om en borgerlig regering respektive en fortsättning på den sittande regeringen. Mandatstyrkan bakom dessa rekommendationer var 41 och 38 mandat.

Efter det att partiernas förtroenderåd sammanträtt för att behandla regeringsfrågan kallade kungen till nya överläggningar den 8.10. Först mottog kungen von Sydow, som rådde kungen att inte ge något regeringsbildningsuppdrag denna dag.

Därefter mottogs Branting, som rekommenderade en socialdemokratisk regering trots att liberalerna inte ville utfästa sig att på förhand ge en sådan regering effektivt stöd. Med tanke på den borgerliga majoriteten i kamrarna ville emellertid kungen först undersöka möjligheten av en borgerlig regering, vilket Branting accepterade. Kungen mottog sedan Edén och Kvarnzelius samtidigt. Båda ansåg en liberal regering otänkbar och rekommenderade en socialdemokratisk regering. På kungens direkta förfrågan om Edén ville undersöka möjligheterna för en liberal regering stödd av de borgerliga partierna, svarade Edén avvisande. Bondeförbundets ordförande och gruppleddare i andra kammaren Nilsson i Vibberbo följde därefter, och han rekommenderade en borgerlig regering. Kungen mottog sedan tillsammans lantman- och borgarepartiets ordförande Lindman och nationella partiets representanter Swartz och på den senares inrådan även Sam Clason. Lindman upprepade sin rekommendation om en socialdemokratisk regering, medan Swartz och Clason önskade en borgerlig regering. Kungen framförde på nytt att alternativet med en borgerlig regering borde prövas. Lindman accepterade detta och rådde kungen att ge Edén, som representant för liberala samlingspartiet, erbjudande att bilda regering. Under samtalets gång inkallades von Sydow och han fick i uppdrag att framföra förslaget. Men innan von Sydow fullgjorde sitt uppdrag hade de båda talmännen givit sina synpunkter på situationen. Ett nytt alternativ hade då framkommit på initiativ av Swartz och Clason, som förmådde liberalen Allan Cederborg att inte ställa sig helt negativ till att ta sig an en regeringsbildning. Hamilton föreslog kungen att ge von Sydow i uppdrag att kontakta Cederborg. Men denne visade sig inte villig att bilda regering. Därefter försökte von Sydow förgäves förmå Edén att åtaga sig uppgiften. Kungen underrättades av von Sydow om de misslyckade försöken. Under rådande förhållanden ansåg då von Sydow, att kungen utan några villkor borde ge Branting i uppdrag att bilda regering.⁹⁾

9) Ibid s 360-369.

Den 9. 10 utsändes följande av von Sydow redigerade kommuniké: "Sedan Konungen undersökt olika möjligheter för åstadkommande av en regering på parlamentarisk grund, har konungen i dag uppdragit åt hr Hjalmar Branting (19) att bilda regering. Hr Branting har mottagit uppdraget." ¹⁰⁾

Som underlag för beslutet att utse en socialdemokratisk regeringsbildare kan åberopas majoritetsrekommendationerna den 8. 10 från representanter för 284 mandat och de förhållandena, att socialdemokraterna var det största partiet samt att partiet haft störst framgång i valet. Slutligen kan man tillfoga den omständigheten att dubbelriktade samarbetsmöjligheter förelåg på det sättet att liberalerna och den socialistiska vänstern efter sakprövning kunde förväntas stödja regeringen i vissa frågor.

Innan Branting fick i uppdrag att bilda regeringen hade emellertid kungen under diskussioner med Branting framfört sina uppfattningar om arbetslöshetsunderstödsfrågan, skattefrågan och försvarsfrågan och skaffat sig återförsäkringar om den kommande regeringens politik. ¹¹⁾ Det uppges även att utrikesministerfrågan diskuterades, och kungen skulle då ha motsatt sig Brantings kandidat Assar Åkerman och likaså lösningen att Thorsson blev statsminister och Branting utrikesminister. ¹²⁾ Således kan man säga, att regeringsbildningsuppdraget rent faktiskt försågs med precisering både i fråga om den kommande politiken och om regeringens sammansättning.

Efter några dagars överläggningar var ministerlistan klar och den nya socialdemokratiska regeringen med Branting som stats- och utrikesminister utnämndes den 13. 4 efter det att regeringen von Sydows avskedsansökan beviljats. ¹³⁾

5.3 1923 års regeringsbildning

Mandatt fördelningen var vid 1923 års ministärskifte oförändrad i andra kammaren jämfört med föregående år, medan situationen förändrats i första kammaren genom att nationella partiet förfogade över 42 mandat mot tidigare 41 och bondeförbundet 17 mandat mot tidigare 18. ¹⁴⁾

10) Post- och Inrikes Tidningar den 10. 10.

11) Hildebrand, K., 'Gustaf V som människa och regent. Stockholm 1948, s 398 f.

12) Enligt von Sydow i Gerdner, a a, s 551.

13) Hildebrand, a a, s 399.

14) Thormaehlenius, a a s 282.

Den socialdemokratiska regeringen Branting hade ställt sin existens på spel den 5.4 inför en votering i första kammaren om ett sammanjämningsförslag angående arbetslöshetshjälpen, vilket andra kammaren hade bifallit. Men i första kammaren fälldes förslaget med 76 röster mot 60.¹⁵⁾ Bland dem som motarbetade förslaget spelade liberalen C G Ekman en ledande roll starkt understödd av nationella partiets ordförande Trygger.¹⁶⁾

Nästa dag inlämnade regeringen sin avskedsansökan, och följande kommuniké utsändes: "H. K. H. Kronprinsen-Regenten anmodade statsrådets samtliga ledamöter att intill dess H. M. Konungen hunnit återvända samt i avbidan på prövningen av ansökningarna fortfarande handhava utövningen av sina ämbeten och förklarade sig statsrådets samtliga ledamöter därtill villiga."¹⁷⁾ Huruvida Branting i samband med inlämnandet av regeringens avskedsansökan gav någon rekommendation till kronprinsen, finns det inga tillgängliga uppgifter om.

Emellertid tillkallade kronprinsen första kammarens talman Hugo Hamilton och denne gav kronprinsen, "som vanligt, anvisning på de personer han borde konferera med, nämligen AK:s 1:e vice talman E A Nilsson, av socialisterna Möller och Eriksson i Grängesberg, av liberalerna Edén och C G Ekman, av högern Trygger och Lindman samt av bondeförbundarna Wohlin och Johansson i Kälkebo. Jag tillrådde honom vidare att taga högerns och vänsterns ledare var för sig, enär han, om han toge Edén och Ekman tillsammans och Lindman och Trygger tillsammans, näppeligen skulle få veta vad de tänkte."¹⁸⁾

Vid samma tillfälle uppmanades Hamilton att ge sina synpunkter på regeringsfrågan. Han ansåg, att "det väl egentligen vore de liberala, trots att de äro det minsta partiet, som borde bilda ministär. Jag ansåg emellertid, att så splittrat som detta parti vore, detta svårligen vore för dem möjligt. Man måste därför inrikta sig på att få till stånd en koalitionsministär. Den enda, som kunde åstadkomma en dylik vore, enligt min tanke, Trygger. Det gällde blott, att han från början hade klart för sig att han i denna ministär måste ha med även liberalerna, ty en koalitionsministär av högern och bondeförbundet ansåg jag mycket svag."¹⁹⁾ Efter Hamilton tillkallades andra kammarens 1:e vice talman, E A Nilsson. (Talmannen Viktor Larsson var sjuk.)

Den 7.4 fortsatte överläggningarna hos kronprinsen och följande personer

15) FK:s protokoll nr 23, s 76.

16) Lindeberg, S-O., . Nödhjälp och samhällsneutralitet. Lund 1968. s 176 f.

17) Post- och Inrikes Tidningar den 6.4.

18) Hugo Hamiltons dagböcker den 6.4.1923

19) Ibid.

kallades i turordning: ordföranden i liberala samlingspartiet Nils Edén, andre ordföranden i första kammaren för liberala samlingspartiet C G Ekman, ordföranden i den socialdemokratiska riksdagsgruppen, andra-kammarledamoten Bernhard Eriksson, ordföranden i bondeförbundet Johan Johansson i Kälkebo, ordföranden i lantman- och borgarpartiets riksdagsgrupp Arvid Lindman, vice ordföranden i socialdemokratiska riksdagsgruppen, förstakammarledamoten Gustaf Möller, ordföranden i nationella partiet Ernst Trygger och slutligen vice ordföranden i bondeförbundet Nils Wohlin.²⁰⁾ Vilka rekommendationer de därvid framförde till kronprinsen finns det inga tillgängliga uppgifter om.

Den 11.4 var emellertid situationen enligt Hamilton den att det rådde allmän enighet inom högerpartierna och bonde förbundet att kungen borde tillkalla Trygger och ge honom i uppdrag att bilda regering utan några preciseringar eller villkor. Av samma mening var även liberalerna C G Ekman och Mauritz Hellberg. Samma dag besökte kronprinsen Hamilton. Efter det att Hamilton då meddelat vad han kände till om partiernas inställning, framlade kronprinsen sin mening. Han ansåg, att "kungen först borde vända sig till Trygger med uppdrag att antingen söka bilda en samlingsministär av de borgerliga eller ock en högerministär med garantier i vissa större frågor från de andra två borgerliga partierna. Lyckades han ej häri, borde kungen vända sig till C G Ekman." Men Hamilton kunde inte inse varför kungen över huvud taget skulle vända sig till Ekman. "Kamrarnas liberala partier vore sedan flera år ett enhetligt parti, och detta partis åtminstone nominella chef hette Edén. Ekman hade visserligen varit den verksamme i striden, men därigenom hade han ej blivit partiets ledare."²¹⁾

När kungen den 13.4 återkom till Stockholm övertog kan ledningen av förhandlingarna i regeringsfrågan. Han tillkallade först den avgående statsministern Branting, som rekommenderade att kungen skulle vända sig till Ekman. Därefter följde Hamilton, som upprepade sin ståndpunkt att kungen borde vända sig till Edén om liberalerna skulle få uppdrag att bilda regering. Men på kungens fråga rekommenderade Hamilton att erbjudandet borde gå till Trygger, "såsom varande chefen för det största av de tre partier som störtat" Brantings regering.²²⁾

Efter Hamilton följde andra kammarens 1:e vice talman E A Nilsson, Ernst Trygger, Arvid Lindman, Nils Edén och C G Ekman. Vid överläggningarna med Ekman erbjöd honom kungen, enligt Ekmans egen anteckning, "att antingen bilda eller som medlem ingå i en koalitionsregering,

20) Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet den 8.4.

21) Hugo Hamiltons dagböcker den 11.4.1923.

22) Ibid den 13.4.1923.

sammansatt av riksdagens borgerliga partier. Han (kungen) förklarade att det vore min 'oryggliga plikt' att välja ettdera av dessa alternativ, enär det vore på mitt yrkande, som den Brantingska ministären stupade." Ekman avvisade dessa båda alternativ men förklarade, att om kungen ansåg en liberal ministär önskvärd, skulle han inte avvisa ett eventuellt uppdrag att bilda regering. Enligt Ekman reflekterade inte kungen på en sådan lösning.²³⁾

Kungens övervägande av partiernas inställning resulterade den 14.4 i följande kommuniké: "Efter avslutade konferenser har H. M. Konungen i dag uppdragit åt f d justitierådet E Trygger (20) att bilda regering."²⁴⁾ Såsom ett tänkbart underlag för beslutet att utse Trygger till regeringsbildare framstår hans ledarskap för det största av de partier, som fällt regeringen Branting. Vidare rådde det borgerlig majoritet i båda kamrarna. För övrigt kan man tillägga att valmöjligheterna efter liberalernas nej till en samlingsregering var relativt begränsade.

Tryggers uppdrag preciserades under överläggningarna med kungen att gälla bildandet av en borgerlig samlingsregering. Trygger vände sig följaktligen till liberala samlingspartiets och bondeförbundets ledare med förfrågan om regeringssamverkan. Men Edén avvisade tanken för liberalernas räkning och inskränkte sig till att försäkra fullt saklig prövning av den kommande regeringens politik. Johansson i Kälkebo var mera positiv och förklarade sig på riksdagsgruppens vägnar villig att tillsammans med Trygger undersöka möjligheterna till en borgerlig samlingsregering. När liberalernas inställning blev känd förföll tanken på en borgerlig samlingsregering, men Trygger uppges efter förnyad framställning till bondeförbundet ha erhållit godkännande för enskilda medlemmars inträde i regeringen, vilket liberalerna å sin sida har avvisat. Därtill kom samma löfte från bondeförbundet som liberalerna avgivit om sin inställning till Tryggers kommande regering.

Kungen underrättades av Trygger om de borgerliga partiernas svar, och det återstående alternativet blev en högerregering. I sin regering lyckades Trygger få med bondeförbundets vice ordförande Nils Wohlin och två andra icke högermän.²⁵⁾ Den 19.4 var regeringens sammansättning klar och ministären kunde utnämnas efter det att regeringen Brantings avskedsansökan godkänts.²⁶⁾

23) Enligt C G Ekmans dagboksanteckning tryckt i Freeman, L., Med liberalismen i blodet. Stockholm 1958, s 59.

24) Post- och Inrikes Tidningar den 14.4.

25) Hildebrand, a a s 403 ff.

26) Post- och Inrikes Tidningar den 20.4.

5.4 1924 års regeringsbildning

Den 24.5 led regeringen Trygger nederlag på en proposition om försvarsfrågan. Första kammaren biföll regeringens förslag medan andra kammaren avlog propositionen.²⁷⁾ Efter långa diskussioner beslöt regeringen trots sitt nederlag att sitta kvar och avvakta utgången av andrakammarvalet i september.

Mandatställningen under 1924 i första kammaren jämfört med 1923 var följande: socialdemokraterna 52 (+2), nationella partiet 44 (+2), frisinnade folkpartiet 22 (-)²⁸⁾, bondeförbundet 17 (± 0), liberala riksdagspartiet 14 (-) och kommunisterna 1 mandat (± 0). Valet till andra kammaren gav följande resultat: socialdemokraterna 104 (+5), lantmanna- och borgarepartiet 65 (+3), frisinnade folkpartiet 29 (-), bondeförbundet 23 (+2), kommunisterna 5 (-2) och liberala riksdagspartiet 4 mandat (-).²⁹⁾

Efter valet återupptogs diskussionen om regeringen borde avgå. Inom regeringen var man benägen att skjuta upp försvarsfrågans avgörande för att nå någon form av samförståndslösning med de frisinnade. Den 4.10 tillkallade kungen lantmanna- och borgarepartiets ordförande Arvid Lindman och informerade denne om regeringens planer. Lindman ansåg emellertid en samförståndslösning omöjlig och förordade att regeringen skulle avgå.³⁰⁾

Efter fruktlösa försök från Tryggers sida att nå fram till en kompromisslösning i försvarsfrågan inlämnade regeringen den 14.10 sin avskedsansökan. Den efterföljande kommunikén lydde: "Hans Maj:t Konungen anmodade statsrådets samtliga ledamöter att, i avbidan på prövning av ansökningsen, fortfarande handhava utövningen av sina ämbeten och förklarade sig statsrådets samtliga ledamöter därtill villiga."³¹⁾

Samma dag tillkallade kungen följande personer för överläggningar om regeringsfrågan: lantmanna- och borgarepartiets ordförande Arvid Lindman, nationella partiets ordförande A F Vennersten, liberala riksdagspartiets ordförande Eliel Löfgren, frisinnade folkpartiets ordförande C G Ekman och socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande Hjalmar Branting.³²⁾

27) FK:s protokoll nr 40 och AK:s protokoll nr 40, s 100 samt Wieslander, H., I nedrustnings tecken, Lund 1966, s 60-66.

28) Liberala samlingspartiet hade 1923 splittrats i frisinnade folkpartiet och liberala riksdagspartiet på frågan om förbud mot rusdrycker. Liberala samlingspartiet hade under 1923 38 mandat i första kammaren.

29) Thermanius, a a s 292 f.

30) Anderson, I, Arvid Lindman och hans tid. Stockholm 1956, s 295.

31) Post- och Inrikes Tidningar den 14.10.

32) Arbetet och Svenska Dagbladet den 15.10.

Följande dag fortsatte kungen överläggningarna med första kammarens talman Hugo Hamilton, andra kammarens talman Herman Lindqvist samt bondeförbundets ordförande Johansson i Kälkebo. ³³⁾

Under överläggningarna hos kungen skall Lindman bestämt ha avrått från en borgerlig regering och rekommenderat en ny regering Branting. C G Ekman uppges ha framfört, att han helst såg att högerregeringen satt kvar. Dock ansåg han, under rådande omständigheter, att det var bäst att låta Branting bilda ny regering. Branting förklarade sig för sin del beredd att bilda regering. ³⁴⁾

Resultatet av kungens konsultationer blev att Branting (21) tillkallades den 15.10. Han fick då "utan något villkor från konungens sida" i uppdrag att bilda den nya regeringen. Som beslutsunderlag för kungen att utse Branting kan man förutom Lindmans och Ekmans rekommendationer nämna Brantings egen önskan att bilda regering. Dessutom var socialdemokraterna riksdagens största parti med största framgång i andrakammarvalet. Partiet kunde också betraktas ha dubbelriktade samarbetsmöjligheter med den borgerliga och socialistiska vänstern. Den 18.10 kunde Brantings socialdemokratiska regering utnämnas efter det att regeringen Trygger beviljats avsked. ³⁵⁾

5.5 1926 års regeringsbildning

Mandatställningen i första kammaren under 1926 jämfört med föregående år var följande: socialdemokraterna 52 (± 0), nationella partiet 47 (+4), frisinnade folkpartiet 25 (+3), bondeförbundet 15 (-2), liberala riksdagspartiet 9 (-4) och kommunisterna 1 mandat (± 0). I andra kammaren var mandatfördelningen oförändrad jämfört med föregående år. ³⁶⁾

Inom den socialdemokratiska regeringen hade Rickard Sandler efterträtt Branting som statsminister 1925 vid dennes bortgång. Under Sandlers ledarskap hade regeringen under våren 1926 upphävt arbetslöshetskommissionens beslut att hänvisa arbetare till blockerade arbeten vid Stripa gruvfält i Västmanland och vidare undanröjt beslutet att inte utbetala arbetslöshetshjälp till dem som vägrade ta anvisade arbeten vid Stripa. Regeringens handlande föranledde politisk strid och statsutskottet under

33) Arbetet den 16.10.

34) Anderson, I, a a s 295.

35) Hildebrand, a a s 415 f.

36) Thermanius, a a s 282.

C G Ekmans ledning underkände regeringens åtgärd.³⁷⁾ Vid riksdagsbehandlingen av utskottets betänkande ställde statsminister Sandler kabinetsfråga. Men båda kamrarna anslöt sig till statsutskottets betänkande, och därmed var regeringens öde avgjort.³⁸⁾

I en efterföljande officiell kommuniké den 2. 6 hette det: "Statsrådets samtliga ledamöter hava idag vid 10-tiden på f m ingivit ansökning om entledigande från sina ämbeten, vilken ansökning föredragits i konselj. H. M. Konungen anmodade statsrådets ledamöter att tills vidare kvarstå för att ombesörja handläggningen av de löpande ärendena."³⁹⁾ I samband med demissionen gav den avgående statsministern Sandler kungen sina synpunkter på regeringsfrågan. Sandler ansåg, att det kanske vore riktigt att låta högern bilda regering, men med tanke på försvarsfrågan var det inte realistiskt att räkna med att högern önskade åtaga sig uppgiften. I stället rekommenderade Sandler kungen "att vända sig till Ekman".⁴⁰⁾

Efter Sandler hade kungen samma dag konsultationer med följande personer i turordning: första kammarens talman Hugo Hamilton, andra kammarens talman Herman Lindqvist, nationella partiets ordförande Ernst Trygger, lantmanna- och borgarepartiets ordförande Arvid Lindman, liberala riksdagspartiets ordförande Eliel Löfgren, bondeförbundets ordförande J Johansson i Kälkebo samt frisinna folkpartiets ordförande C G Ekman.⁴¹⁾

Vid överläggningarna hos kungen anslöt sig Hamilton till Slanders rekommendation att låta C G Ekman bilda regering. Kungen uppges redan vid sitt samtal med Hamilton ha varit inställd på att ge Ekman regeringsbildningsuppdrag. Angående de övriga rådgivarna hade Hamilton "anledning antaga" att de givit samma rekommendation som han själv.⁴²⁾

Efter överläggningarna utfärdades följande kommuniké: "Sedan H. M:t under förmiddagens lopp konfererat med riksdagens talmän och ledare för olika partier inom riksdagen, har H. M:t uppdragit åt riksbanksfullmäktige Carl Gustav Ekman (22) att bilda regering."⁴³⁾ Tänkbart beslutsunderlag för kungen att utse Ekman kan, förutom de direkta rekommendationerna, ha varit att Ekman spelade en huvudroll vid den socialdemokratiska regeringens fall och att Ekmans parti hade dubbelriktade sam-

37) Hadenius-Wieslander-Molin, Sverige efter 1900. Stockholm 1967, s 110.

38) FK:s protokoll nr 42, s 90 och AK:s protokoll nr 44, s 92.

39) Post- och Inrikes Tidningar den 2. 6.

40) Hugo Hamiltons dagböcker den 2. 6. 1926.

41) Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet den 3. 6.

42) Hugo Hamiltons dagböcker den 2. 6. 1926.

43) Post- och Inrikes Tidningar den 2. 6.

arbetsmöjligheter både med de borgerliga partierna och socialdemokraterna.

Någon precisering av uppdraget att bilda regering gavs inte. Ekman inledde emellertid förhandlingar med de borgerliga partierna och det visade sig snart att endast liberalerna kunde tänkas vara intresserade av regerings-samverkan. Kungen fick den 4. 6 en rapport av Ekman, där han förklarade att ministerlistan inom kort skulle vara komplett. Trots vissa motsättningar mellan liberalerna och de frisinnade lyckades Ekman få med några framträdande representanter för liberalerna, däribland liberala riksdagspartiets ordförande Eliel Löfgren.⁴⁴⁾ Den 7. 6 ägde slutligen regerings-skiftet rum, och Ekmans frisinnade-liberala regering efterträdde den socialdemokratiska regeringen Sandler.⁴⁵⁾

5.6 1928 års regeringsbildning

Andrakammarvalet i september 1928 fick följande resultat: socialdemokraterna 90 (-15), lantmanna- och borgarepartiet 73 (+8), frisinnade folkpartiet 28 (-1), bondeförbundet 27 (+4), kommunisterna 8 (+4) och liberala riksdagspartiet 4 mandat (± 0). Inom första kammaren var mandatfördelningen 1928 jämfört med föregående år följande: socialdemokraterna 52 (± 0), nationella partiet 52 (+3), frisinnade folkpartiet 24 (± 0), bondeförbundet 14 (-2), liberala riksdagspartiet 7 (-1) och kommunisterna 1 mandat (± 0).⁴⁶⁾

Valet medförde stora förluster för socialdemokraterna och en markant framgång för lantmanna- och borgarepartiet, medan de frisinnades och liberalernas ställning förblev oförändrad. Men det blev ändå inte själva valutslaget som närmast ledde till regeringens avgång. Snarare var det motsättningar inom regeringen mellan Ekman och liberalerna. Konflikten ledde till att liberalerna bestämt fordrade att få avgå.⁴⁷⁾

Den 24. 9 hade kungen vid samtal med Ekman och några av statsråden fått det intrycket, att Ekman inte hade någonting emot att sitta kvar medan de liberala statsråden önskade avgå. Men kungen uppmanade inte Ekman att

44) Hugo Hamiltons dagböcker den 4. 6. 1926 och Andersson, G, Från bondetåget till samlingsregeringen. Stockholm 1955, s 66 f.

45) Hildebrand, a a s 423.

46) Thermanius, a a s 282 f.

47) Andersson, G, a a s 72.

försöka rekonstruera regeringen på frisinnad bas, utan han rekommenderade Ekman att på nytt överväga situationen och ta kontakt med Lindman för att se om det var möjligt att enas om en borgerlig regering. Tanken var då att Ekman skulle sitta kvar som statsminister och komplettera regeringen med representanter för högern och bondeförbundet. Men Lindman som därefter kallades till kungen var inte tilltalad av den lösning som kungen eftersträvade. Ekman tog emellertid fasta på rådet att konferera med Lindman.⁴⁸⁾

Följande dag tillkallade kungen statsrådet Ribbing sedan han hört att såväl denne som de båda andra liberala statsråden hade för avsikt att avgå. Ribbing bekräftade detta, och kungen ansåg då att det vore lämpligast att hela regeringen ställde sina platser till förfogande.⁴⁹⁾ Senare samma dag tog Ekman kontakt med Lindman, som tillfrågades om högern önskade bilda regering. Lindman skall då ha svarat att det var den sittande regeringens sak att överväga konsekvenserna av valutslaget. Enligt Lindman hade valresultatet pekat på en borgerlig samlingsregering, vilket var ett alternativ som inte tilltalade Ekman.⁵⁰⁾

Den 26. 9 hade kungen och Ekman en överläggning om situationen och vid den efterföljande konseljen föll det definitiva avgörandet om regeringens ställning. I den officiella kommunikén hette det: "Ministären Ekman har vid konselj på tisdagens middag inlämnat sin avskedsansökan. Ministären anmodades att tills vidare fungera för skötandet av löpande ärenden."⁵¹⁾

På eftermiddagen samma dag inledde kungen konsultationer med talmän och partirepresentanter i följande ordning: lantmanna- och borgarepartiets ordförande Arvid Lindman, nationella partiets ordförande Ernst Trygger, bondeförbundets vice ordförande Nilsson i Gränebo, som då fungerade som partiledare, och sist socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande P A Hansson.⁵²⁾ Vad det gäller Ekman och troligen också Löfgren, hade de tillfälle att framföra sina synpunkter på regeringsfrågans lösning innan avskedsansökan inlämnades. Angående talmännen föreligger det något oklara uppgifter om att endast AK:s talman B Eriksson kallades till kungen vid detta tillfälle.

Resultatet av kungens konsultationer blev enligt den officiella kommunikén följande: "Efter konferenser med partiledare och talmän har Konungen

48) Anderson, I, a a s 315 f.

49) Hildebrand, a a s 426 f.

50) Anderson, I, a a s 316.

51) Post- och Inrikes Tidningar den 27. 9.

52) Svenska Dagbladet den 27. 9.

uppdragit åt ledningen av riksdagens högerpartier att undersöka möjligheterna för bildandet av en borgerlig koalitionsregering."⁵³⁾ Således fick Lindman och Trygger gemensamt ett sonderingsuppdrag, vilket torde ha motiverats av att de representerade de största borgerliga partierna och av att båda kamrarna hade borgerlig majoritet. Vidare hade lantmanna- och borgarepartiet gått mest framåt i andrakammarvalet.

Efter att ha tagit kontakt med de borgerliga partierna avlade högerledarna rapport inför kungen den 27. 9, och den offentliggjordes i en officiell kommuniké av följande lydelse: "Amiral Lindman och universitetskanslern Trygger hava meddelat Hans Majestät Konungen att de fullgjort sitt uppdrag att undersöka möjligheten för bildandet av en borgerlig koalitionsregering. Vid konferens med excellensen Ekman har denne förklarat att han icke kan medverka till åstadkommandet av en dylik regering. Excellensen Löfgren har å det liberala partiets vägnar avgivit en liknande förklaring. Hr Petrus Nilsson i Gränebo åter hade meddelat, att bondeförbundets förtroenderåd anslöt sig till tanken på en allmän borgerlig koalitionsregering. För dagen (den 28. 9) föreligger endast att hr Nilsson i Gränebo varit uppkallad till konungen samt att partiledarna inbördes förhandla."⁵⁴⁾

Den 28. 9 efter sitt besök hos kungen återupptog Nilsson i Gränebo förhandlingarna med Lindman och Trygger. Senare samma dag hade kungen även överläggningar med Ekman. Under dessa överläggningar beklagade kungen att en samlingsregering inte kunde förverkligas och i det läget sade sig kungen ha föredragit att Ekman förblev regeringschef "men högern kunde ju åberopa sina framgångar i valet. Konungen begärde en förklaring av Ekman, om han hade utsikter att komplettera sin regering och fortsätta, därest han senare skulle få anmodan därom. I varje fall ville konungen erhålla ett råd. Ekman svarade, att han ej gärna kunde ge ett råd, då han vore part i saken, men ville endast förklara att han, därest han finge en anmodan, trodde sig redan nu kunna säga, att han icke såg något hinder för att mottaga uppdraget."⁵⁵⁾ Redan följande dag blev det klart, att bondeförbundet tackade nej till att ingå i en högerregering.⁵⁶⁾ Senare samma dag var Lindman och Trygger på nytt hos kungen och rapporterade om situationen. "Sedan det visat sig omöjligt att få till stånd en allmän borgerlig koalitionsregering har Konungen uppdragit åt amiral Lindman att bilda regering. Amiral Lindman (23) har förklarat sig villig att emottaga uppdraget."⁵⁷⁾

53) Post- och Inrikes Tidningar den 27. 9

54) Ibid den 28. 9.

55) Hildebrand, a a s 428.

56) Dagens Nyheter den 29. 30. 9

57) Post- och Inrikes Tidningar den 29. 9.

Som tänkbara beslutsmotiv för att ge Lindman regeringsbildningsuppdrag kan anges den borgerliga majoriteten i båda kamrarna, att lantmanna- och borgarepartiet var det största borgerliga partiet, att partiet haft störst framgång i valet samt att Trygger uppges⁵⁸⁾ ha föreslagit Lindman som statsminister. Av Hildebrands version av samtalet mellan kungen och Ekman den 28.9 kan man dra slutsatsen, att lantmanna- och borgarepartiets valframgång varit avgörande för kungens beslut och i den här situationen vägde tyngre än de frisinnaades dubbelriktade samarbetsmöjligheter.

Några dagar efter det att Lindman fått regeringsbildningsuppdrag, bildade han en regering bestående av de båda högerpartierna. Den 2.10 utnämndes den nya regeringen sedan Ekmans regering beviljats avsked.⁵⁹⁾

5.7 1930 års regeringsbildning

Vid 1930 års ministärskifte var mandattördelningen i andra kammaren oförändrad jämfört med 1928, medan första kammaren jämfört med 1929 hade fått följande sammansättning: socialdemokraterna 52 (± 0), nationella partiet 49 (± 0), frisinnaade folkpartiet 24 (± 0), bondeförbundet 17 (± 0), liberala riksdagspartiet 6 (-1) och kommunisterna 2 mandat (+1).⁶⁰⁾

Det som kom att avgöra regeringen Lindmans existens blev frågan om höjning av spannmålstullarna. Propositionen hade remitterats till ett särskilt utskott under ledning av C G Ekman ett annat stödförslag för jordbruket med inmalningstvänet som huvudpunkt. Vid riksdagsbehandlingen i slutet av maj bifölls utskottets förslag i båda kamrarna⁶¹⁾, och regeringen tog konsekvensen av sitt nederlag den 2.6. "Ministären Lindman har vid konselj klockan 9.15 idag på fm ingivit sin avskedsansökan. Ministären anmodades att tills vidare fungera för skötande av löpande ärenden."⁶²⁾

Redan före konseljen hade Lindman inlett konsultationerna hos kungen i regeringsfrågan. Efter det att regeringens avskedsansökan inlämnats tillkallade kungen följande personer: första kammarens talman A F Vennersten, andra kammarens talman B Eriksson, socialdemokratiska riksdagsgruppens ordföranden P A Hansson, frisinnaade folkpartiets ordförande C G Ekman och bondeförbundets ordförande O Olsson i Kullenbergstorp.

58) Anderson, I, a a s 318.

59) Post- och Inrikes Tidningar den 2.10.

60) Thermanius, a a s 282.

61) FK:s protokoll nr 42, s 44 och AK:s protokoll nr 43, s 100.

62) Post- och Inrikes Tidningar den 2.6.

Således kallades inte nationella partiets ordförande E Trygger på detta stadium. Men det är sannolikt att även han fick tillfälle att framföra sina synpunkter på regeringsfrågan innan avskedsansökan inlämnades. Däremot saknas uppgifter om att någon representant för liberala riksdagspartiet kallades till överläggningarna.

Vid överläggningarna hos kungen framförde den avgående statsministern Lindman rekommendationen om en borgerlig regering under C G Ekmans ledning. Hans motivering var den borgerliga majoriteten grundad på 1928 års valutslag och Ekmans ledarskap i särskilda utskottet, vars förslag fällde regeringen. Lindman framhöll också att kungen borde anmoda Ekman att skapa en bredare regeringsbas än frisinnade folkpartiet. Vennersten gav kungen samma rekommendation som Lindman. Talmannen i andra kammaren B Eriksson gav däremot kungen rådet att vända sig till riksdagens största parti, det vill säga socialdemokraterna. P A Hansson ansåg, att förutsättningar fanns för en majoritetsregering, baserad på frisinnade och socialdemokrater. Om uppdrag att bilda regering gavs de frisinnade, skulle de försöka få till stånd samarbete med liberaler och bondeförbundare. Men bondeförbundets talesman Olsson i Kullenbergs-torp uttalade sig svävande om partiets inställning.⁶³⁾

Något senare tillkallade kungen Vennersten för nya överläggningar, varvid Vennersten under intryck av P A Hanssons rekommendation ändrade sitt tidigare råd och nu föreslog kungen att vända sig till socialdemokraterna, eftersom de önskade få till stånd en majoritetsregering. Kungen hade en liknande uppfattning. Strax därefter tillkom kronprinsen och Lindman, och överläggningar fortsattes mellan dessa fyra. Kronprinsen framhöll då vikten av att en majoritetsregering kom till stånd. Men Lindman motsatte sig bestämt att kungen gav socialdemokraterna ett sonderuppdrag eller uppdrag att bilda regering.⁶⁴⁾

Kungen fortsatte sedan överläggningarna med Lindman enskilt, varvid först justitieminister Bismark och sedan Trygger tillkallades. De understödde båda Lindmans ståndpunkt.⁶⁵⁾

Efter det att kungen med bistånd av första kammarens talman, den avgående statsministern, kronprinsen och två statsråd hade övervägt de framförda rekommendationerna avgjordes frågan och C G Ekman tillkallades. "H. M. Konungen har uppdragit åt riksgäldsfullmäktige C G Ekman (24) att bilda regering och H. M:t har därvid framhållit vikten av att den nya regeringen om möjligt erhöile ett starkt parlamentariskt underlag."⁶⁶⁾

63) Hildebrand, a a s 431.

64) Ibid 431 f.

65) Ibid s 432.

66) Post- och Inrikes Tidningar den 3. 6.

Förutom de skäl för val av regeringsbildare som grundar sig på att det fanns borgerlig majoritet i kamrarna och att Ekman, som Lindman anförde, spelat en ledande roll vid regeringens fall kan man som den viktiga grunden anföra de frisinnades dubbelriktade samarbetsmöjligheter.

I uppdraget framhölls önskvärdheten av "ett starkt parlamentariskt underlag". Ekman hade redan inledningsvis klargjort att de frisinnade skulle söka samarbete med liberalerna och bondeförbundarna. Så skedde också. Dessutom tog Ekman kontakt med P A Hansson. Men inte något av de tre partierna önskade regeringssamarbete med de frisinnade.⁶⁷⁾ Den 5. 6 avlade Ekman rapport inför kungen om förhandlingsläget. I den efterföljande kommunikén hette det: "Riksgäldsfullmäktigen C G Ekman har på torsdagens middag klockan 12 varit uppe hos H. M. Konungen. Därefter meddelade hr Ekman att det ännu icke var klart beträffande regeringsbildandet. Underhandlingarna pågå fortfarande. Hr Ekman förmodade, att han på fredag kväll skulle kunna meddela Konungen resultatet av dessa."⁶⁸⁾

Efter rapporten om det misslyckade förhandlingsresultatet gav kungen Ekman fria händer vid bildandet av regering.⁶⁹⁾ Sedan kungen följande dag informerats om sammansättningen av den frisinnade regeringen utnämndes Ekmans nya regering den 7. 6 efter det att regeringen Lindman beviljats avsked.⁷⁰⁾

5.8 1932 års regeringsbildning

Valet till andra kammaren i september 1932 fick jämfört med 1928 års val följande resultat: socialdemokraterna 104 (+14), lantmanna- och borgarepartiet 58 (-15), bondeförbundet 36 (+9), frisinnade folkpartiet 20 (-8), kommunisterna 6 (-2), liberala riksdagspartiet 4 (± 0) och kominternpartiet (se anm not 71) 2 mandat (-). Första kammaren hade jämfört med föregående år följande sammansättning: socialdemokraterna 55 (+1), nationella partiet 49 (-1), frisinnade folkpartiet 22 (-1) bondeförbundet 19 (+2) liberala riksdagspartiet 4 (-1) och kommunisterna 1 mandat (± 0).⁷¹⁾

67) Hildebrand, a a s 433.

68) Post- och Inrikes Tidningar den 5. 6.

69) Dagens Nyheter den 6. 6.

70) Post- och Inrikes Tidningar den 7. 6.

71) Thermanius, a a s 282 f. Anm. Beteckningen kominternpartiet används på den kominternrogna fraktion som bröt sig ur kommunistpartiet 1929.

I den frisinnaade regeringen hade Felix Hamrin efterträtt Ekman som statsminister 1932 på grund av den senares ekonomiska mellanhavanden med Ivar Kreuger. De kvarvarande regeringsmedlemmarna beslöt efter konsultationer med kungen att sitta kvar över andrakammarvalet.⁷²⁾

Den 19.9 utsändes följande officiella kommuniké: "Ministären Hamrin har i dag på förmiddagen till H. M. Konungen ingivit sin avskedsansökan. Ministären anmodades att tills vidare fungera för skötande av löpande ärenden."⁷³⁾ Den avgående statsministern hade redan vid konseljen förordat bildandet av en borgerlig samlingsregering. Som stöd för detta åberopade han den borgerliga majoriteten i båda kamrarna. Eftersom bondeförbundet var det enda borgerliga parti som haft framgång i valet, borde kungen i första hand vända sig till bondeförbundets ordförande O Olsson i Kullenbergstorp.⁷⁴⁾

Efter konseljen tillkallade kungen följande personer för inledande konsultationer i regeringsfrågan: första kammarens talman A F Vennersten, andra kammarens talman B Eriksson, socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande P A Hansson, lantmanna- och borgarepartiets ordförande A Lindman tillsammans med nationella partiets ordförande E Trygger och sist bondeförbundets ordförande O Olsson i Kullenbergstorp.

Vid överläggningarna hos kungen hade de båda talmännen pekat på socialdemokraterna. P A Hansson ansåg, att valutgången talade för en vänsterregering. Men utsikterna till ett fast samarbete med den borgerliga vänstern var små, medgav han. Om en majoritetsregering inte kunde bildas, var socialdemokraterna villiga bilda en minoritetsregering. De båda högerledarna ansåg med tanke på valutgången, att det vore naturligt att socialdemokraterna fick bilda regering. Alternativet med en borgerlig samlingsregering var svårt att förverkliga och vidare skulle en sådan regering bli svag på grund av inre splittring, menade högerledarna. Olsson i Kullenbergstorp ansåg först, att en borgerlig samlingsregering var lämpligast. Men när han informerades om högerledarnas rekommendation uppges han inte ha haft något att invända mot deras förslag. Kungen föreslog honom då att ta kontakt med högerledarna, men Olsson ansåg det lämpligare att högerledarna vände sig till honom.

Efter de inledande överläggningarna hos kungen tillkallades den avgående statsministern Hamrin, som fick en redogörelse för de rekommendationer kungen fått. Vid summeringen av dessa upprepade Hamrin sin åsikt att kungen skulle vända sig till bondeförbundets ledare.⁷⁵⁾

72) Andersson, G, a a s 92.

73) Post- och Inrikes Tidningar den 19.9.

74) Nyman, O., Svensk parlamentarism 1932-1936. Stockholm 1947, s 38.

75) Ibid s 39 ff.

Den 20. 9 tog högerledarna initiativ till överläggningar med Olsson i Kullenbergstorp. Då framförde den senare tanken på en borgerlig samlingsregering grundad på riksdagens borgerliga majoritet. Men högerledarna framförde sina betänkligheter mot en sådan lösning.

Inom högerpartierna diskuterades senare samma dag regeringsfrågan och man beslöt informera kungen och Olsson i Kullenbergstorp om följande uttalande: "Vi anse valutgången tala för en socialdemokratisk regering samt för att en borgerlig samling begränsas till en sådan i oppositionsställning, men om en borgerlig samling i regeringsställning med klar majoritet i andra kammaren, särskilt i de näringspolitiska frågorna, genom bondeförbundets initiativ kan åstadkommas, vilja vi ej ställa oss avvisande däremot." ⁷⁶⁾

Högerledarna mottogas strax därefter av kungen, som informerades om uttalandet. Kungen fick nu rådet att tillkalla Olsson i Kullenbergstorp. Inför eventualiteten av en socialdemokratisk regering avrådde de kungen från att uppmana socialdemokraterna att få med de frisinna i en regering. Vid de följande överläggningarna mellan kungen och Olsson i Kullenbergstorp den 20. 9 deltog även den avgående statsministern. Hamrin höll fast vid sin rekommendation att Olsson i Kullenbergstorp borde få i uppdrag att bilda regering. Men denne redovisade sina betänkligheter både inför sonderingsuppdrag och uppdrag att bilda regering. I stället framförde han tanken att en ickepolitiker, förslagsvis överståthållaren Henning Elmquist, skulle anförtros uppdraget att bilda regering. Men både kungen och Hamrin motsatte sig en sådan lösning. De vidare överläggningarna som även omfattade en saksdiskussion mellan Hamrin och Olsson om en gemensam borgerlig politik, blev emellertid resultatlösa. I detta läge kallades P A Hansson till kungen.

P A Hansson fick då i uppdrag att söka bilda en parlamentarisk majoritetsregering, vilket han genast åtog sig. ⁷⁷⁾ Beslutet att ge P A Hansson (25) sonderingsuppdrag torde kunna förklaras av att representanter för en majoritet i båda kamrarna hänvisat till socialdemokraterna. Vidare var socialdemokraterna det största partiet och partiet hade haft störst framgångar i valet samt att partiet hade dubbelriktade samarbetsmöjligheter med den borgerliga och socialistiska vänstern.

Den 21. 9 tillkallade kungen Lindman och meddelade honom att han givit P A Hansson ett sonderingsuppdrag. Om Hansson inte kunde förverkliga uppdraget, avsåg kungen att undersöka möjligheterna för en borgerlig

76) Ibid s 43.

77) Ibid s 47.

samlingsregering, vilket Lindman emellertid avrådde ifrån. Under samtalslets gång begärde Hamrin företräde hos kungen, och Lindman avlägsnade sig tillfälligtvis. Hamrin omtalade, att den socialdemokratiska partiledaren informerats om att de frisinnade inte ville delta i en vänsterregering tillsammans med socialdemokraterna. Därefter återupptogs samtalet mellan kungen och Lindman, och högerledaren rekommenderade kungen att låta P A Hansson behålla uppdraget att bilda regering, även om de frisinnade vidhöll sin uppfattning, vilket kungen nu accepterade.

Efter förnyade förhandlingar mellan P A Hansson och Hamrin erhöll kungen den 22. 9 rapport om situationen, och enligt Hanssons uppfattning fanns det knappt några utsikter till en majoritetsregering.⁷⁸⁾ Sedan Hansson på nytt försökt nå en lösning med de frisinnade rapporterade han till kungen att hans ansträngningar misslyckats och att den socialdemokratiska partistyrelsen i denna situation förordat en socialdemokratisk minoritetsregering. Kungen gav då P A Hansson i uppdrag att bilda regering, vilket han åtog sig.⁷⁹⁾ I denna situation kan samma beslutsprinciper som tidigare anförts vid sonderingsuppdraget anses ha varit tillämpliga.

Uppdraget hade inte någon uttrycklig precisering, men rent faktiskt avsågs en socialdemokratisk minoritetsregering. Vid diskussioner mellan kungen och P A Hansson om regeringens sammansättning hade kungen uttryckt önskemål om Östen Undén som utrikesminister. Men Hansson föredrog den förutvarande statsministern Rickard Sandler på denna post⁸⁰⁾. Redan den 23. 9 var fördelningen av statsrådsposterna klar, och P A Hanssons regering med Rickard Sandler som utrikesminister utnämndes den 24. 9 efter det att regeringen Hamrin beviljats avsked.⁸¹⁾

5.9 Tillkomsten av Axel Pehrssons regering 1936

Partiställningen i andra kammaren hade 1936 förändrats på grund av partibytan och nya partibildningar jämfört med 1933 på följande sätt: socialdemokraterna 104 (-2), högerpartiet (tidigare lantmanna- och borgarepartiet) 53 (-3), bondeförbundet 37 (+1), folkpartiet (sammanslagning av frisinnade folkpartiet och liberala riksdagspartiet) 25 (-1), kommunisterna 8 (+2), nationella gruppen 3 (+3) och kominternpartiet 2 mandat (± 0).⁸²⁾

78) Ibid s 60 f.

79) Ibid s 65 f.

80) Hildebrand, a a s 493.

81) Post- och Inrikes tidningar den 24. 9.

82) Riksdagsmannavalet 1933-1936 (SOS). Stockholm 1938, s 74.

Första kammaren hade under 1936 följande sammansättning jämfört med föregående år: socialdemokraterna 65 (+3), högerpartiet (tidigare nationella partiet) 46 (-2), bondeförbundet 22 (+2), folkpartiet (sammanslagning av frisinna folkpartiet och liberala riksdagspartiet 16 (-3) och kommunisterna 1 mandat (± 0).⁸³⁾

Anledningen till den socialdemokratiska regeringens avgång var ett nederlag för ett regeringsförslag i pensionsfrågan. Statsminister Hansson hade inför voteringen i andra kammaren klargjort att resultatet avgjorde regeringens existens. Regeringsförslaget avslogs emellertid i båda kamrarna, i första kammaren med 81 röster mot 64 och i andra kammaren 113 röster mot 107.⁸⁴⁾

Statsminister Hansson inlämnade regeringens avskedsansökan till kungen den 15.6. Till de inledande konsultationerna den 15.6 lät kungen redan 14.6 kalla, förutom den avgående statsministern, följande personer i turordning: första kammarens talman A F Vennersten, andra kammarens talman A V Sävström, riksdagshögerns ordförande G Bagge tillsammans med partiets gruppleddare i andra kammaren M Skoglund i Doverstorp, folkpartiets ordförande G Andersson i Rasjön, folkpartiets gruppleddare i första kammaren F Hamrin och slutligen bondeförbundets ordförande A Pehrsson i Bramstorp tillsammans med partiets vice ordförande C P V Nilsson i Gränebo.⁸⁵⁾

Tillgängliga uppgifter om rekommendationerna till kungen angående regeringsbasen visar, att högerrepresentanterna förordade en borgerlig trepartiregering, medan de båda folkpartirepresentanterna föreslog samverkan mellan folkpartiet och bondeförbundet. Under samtalet med G Andersson i Rasjön förklarade kungen - enligt Anderssons i Rasjön memoarer - att han "ämna verka för en regering av samtliga borgerliga partier under ledning av herr Pehrsson i Bramstorp". Till ett sådant alternativ var Andersson i Rasjön ytterst tveksam. Om en borgerlig trepartiregering skulle kunna förverkligas fick, enligt hans mening, bero på vilket program en sådan regering skulle bygga, och tills det närmare klarlagts ville folkpartiet avvakta. Kungen uttryckte dock förhoppningen, att det åtminstone skulle bli möjligt med en samverkan av mellanpartierna, eftersom han ansåg en regering baserad på endast bondeförbundet vara det sämsta alternativ som kunde komma i fråga.⁸⁶⁾ Vad sedan gällde personfrågan torde, enligt Nyman, samtliga tillfrågade ha hänvisat till A Pehrsson i Bramstorp.

83) Ibid s 11.

84) FK:s protokoll nr 43, s 59 och AK:s protokoll nr 44, s 89.

85) Nyman, a a s 397.

86) Andersson, G, a a s 172 f.

När kungen den 16. 6 mottog bondeförbundets representanter gav han A Pehrsson i Bramstorp (26) i uppdrag att undersöka möjligheterna att bilda en samlingsregering med starkaste möjliga parlamentariska underlag.⁸⁷⁾ Som möjliga beslutsprinciper för sonderingsuppdraget kan man förutom majoritetsrekommendationen peka på att de borgerliga hade majoritet i båda kamrarna och att partiet hade dubbelriktade samarbetsmöjligheter. Bondeförbundet var för övrigt det enda borgerliga parti, som hade framgång i 1932 års andrakammarval.

Bondeförbundsledaren inledde sitt sonderingsuppdrag med att sända en skrivelse av följande lydelse till de båda andra borgerliga partierna: "Sedan jag på anmodan av Hans Maj:t Konungen åtagit mig att undersöka möjligheten att bilda en samlingsregering med största möjliga parlamentariska underlag, har jag äran fråga, huruvida folkpartiets riksdagsgrupp (riksdagshögern) – därest förutsättningar i övrigt för en sådan lösning av regeringsfrågan befinnas föreligga – är villig att medverka till bildandet av en regering, bestående av representanter för bondeförbundet, riksdagshögern och folkpartiets riksdagsgrupp med ett arbetsprogram, som står i huvudsaklig överensstämmelse med bondeförbundets grunduppfattning."⁸⁸⁾ Eftersom uppdraget avsåg en samlingsregering med största parlamentariska underlag, tog Pehrsson i Bramstorp även kontakt med P A Hansson. Men socialdemokraterna avvisade direkt förslaget om samlingsregering.⁸⁸⁾

De fortsatta förhandlingarna mellan de borgerliga partierna fördes företrädesvis skriftligen. Den 17. 6 hade Pehrsson i Bramstorp företrädde hos kungen och informerade honom om förhandlingsläget. Sedan det konstaterats att en samlingsregering inte var möjlig, gav kungen Pehrsson i Bramstorp i uppdrag att fortsätta förhandlingarna med de borgerliga partierna.⁸⁹⁾ Vid de efterföljande överläggningarna mellan de borgerliga partiledarna kunde emellertid inte enighet uppnås, vilket Pehrsson i Bramstorp rapporterade till kungen den 18. 6.⁹⁰⁾ Det återstående alternativet, sedan möjligheterna till samlingsregering, borgerlig trepartiregering och mellanparti-regering bortfallit, var en regering baserad på bondeförbundet.

Innan Pehrsson i Bramstorp sammanträffade med kungen hade bondeförbundets förtroenderåd uttalat sig för att partiet på egen hand bildade regering.⁹⁰⁾ Därför kan man antaga att Pehrsson i Bramstorp rekommenderade kungen en sådan lösning. Resultatet av överläggningarna blev att kungen gav Pehrsson i Bramstorp i uppdrag att bilda regering utan någon

87) Nyman, a a s 398 f.

88) Ibid s 399 f.

89) Ibid s 403.

90) Ibid s 411 f.

närmare precisering. Det stod dock klart att den återstående möjligheten var en bondeförbundsregering. De beslutsprinciper som kan anföras i denna situation är desamma som angavs beträffande beslutet att ge Pehrsson i Bramstorp sonderingsuppdrag.

Den 19. 6 kunde slutligen bondeförbundsregeringen Axel Pehrsson i Bramstorp utnännas sedan P A Hanssons regering beviljats avsked.⁹¹⁾

5.10 Tillkomsten av P A Hanssons regering 1936

Andrakammarvalet den 20. 9. 1936 gav jämfört med 1932 års val följande resultat: socialdemokraterna 112 (+10), högerpartiet 44 (-9), bondeförbundet 36 (-1), folkpartiet 27 (+2), kommunisterna 5 (-2) och kominternpartiet 5 mandat (+3).⁹²⁾ Partiställningen i första kammaren var densamma som vid föregående ministärskifte.

Dagen efter valet hade statsministern ett samtal med kungen, där han berörde konsekvenserna av valutgången. Samtidigt meddelade statsministern att regeringen ämnade inlämna sin avskedsansökan. Kungen gav då statsministern i uppdrag att meddela partiledarna att överläggningar i regeringsfrågan skulle äga rum den 23. 9 efter kungens återkomst till Stockholm.⁹³⁾

Senare den 21. 9 tog statsministern initiativ till överläggningar med den socialdemokratiska partiledaren P A Hansson. Under detta samtal berördes möjligheterna till en samverkan i regeringsställning mellan socialdemokrater och bondeförbundare. Om en sådan skulle kunna komma till stånd, vilket i och för sig var osäkert, måste socialdemokraterna ha ett klart dominerande inflytande i regeringen, menade P A Hansson. Den naturligaste lösningen var dock med tanke på valresultatet en rent socialdemokratisk regering, ansåg han.⁹⁴⁾

Vid konseljen den 23. 9 inlämnade regeringen sin avskedsansökan. Efter överläggningar med den avgående statsministern mottog kungen följande personer i turordning: första kammarens talman A F Vennersten, andra kammarens talman A V Sävström, riksdagshögerns vice ordförande och gruppleddare i andra kammaren M Skoglund i Doverstorp (partiordföranden G

91) Post- och Inrikes Tidningar den 19. 6.

92) Riksdagsmannavalet 1933-1936 (SOS), s 74

93) Nyman, a a s 466 och Andersson, G, a a s 184.

94) Nyman, a a s 466.

Bagge befann sig i utlandet), folkpartiets ordförande G Andersson i Rasjön och slutligen socialdemokratiska riksdagsgruppens ordförande P A Hansson.

Under överläggningarna med Skoglund i Doverstorp frågade kungen om denne inte ansåg det lämpligast att P A Hansson försökte nå samförstånd med bondeförbundet. Skoglund var emellertid tveksam om detta var en realistisk lösning. Själv ansåg han i alla fall att högern hade ringa inflytande på regeringsbildningen.⁹⁵⁾ Vid överläggningarna med G Andersson i Rasjön förklarade kungen, att han ämnade ge P A Hansson i uppdrag att bilda regering, vilket Andersson i Rasjön understödde.⁹⁶⁾

Efter Andersson i Rasjön följde P A Hansson (27), som av kungen fick i uppdrag att bilda regering. Som tänkbara beslutsprinciper kan härvid nämnas, att socialdemokraterna var det största partiet och att partiet haft störst framgång i valet. Dessutom kan det tilläggas att socialdemokraterna tack vare dubbelriktade samarbetsmöjligheter kunde påräkna stöd i vissa frågor av den borgerliga och socialistiska vänstern.

Uppdraget att bilda regering gavs utan någon precisering av regeringsbasen. Emellertid återupptogs kontakterna mellan P A Hansson och A Pehrsson i Bramstorp för överläggningar om ett eventuellt regeringssamarbete. Ingående diskussioner följde sedan i politiska sakfrågor mellan de båda partierna.

Efter några dagar hade man nått enighet om ett regeringsprogram och överläggningar inom och mellan partierna koncentrerades till frågorna hur statsrådsposterna skulle fördelas och vilka personer som skulle ingå i den nya regeringen.⁹⁷⁾

Den 27.9 kunde slutligen överenskommelse uppnås i personfrågorna, och den nya koalitionsregeringen bestående av socialdemokrater och bondeförbundare under ledning av P A Hansson utnämndes den 28.9 sedan bondeförbundsregeringen Pehrsson i Bramstorp beviljats avsked.⁹⁸⁾

5.11 1957 års regeringsbildning

Vid 1957 års regeringsombildning hade första kammaren följande samman-

95) Ibid s 468.

96) Andersson, G, a a s 185.

97) Nyman, a a s 469-484.

98) Post- och Inrikes Tidningar den 29.9.

sättning: socialdemokraterna 79 mandat, folkpartiet 30, bondeförbundet 25, högerpartiet 13 och kommunisterna 3 mandat. Andra kammaren hade följande sammansättning: socialdemokraterna 106 mandat, folkpartiet 58, högerpartiet 42, bondeförbundet 19 och kommunisterna 6 mandat.⁹⁹⁾ Av riksdagens totalt 381 mandat förfogade alltså socialdemokraterna över 185, folkpartiet 88, högerpartiet 55, bondeförbundet 44 och kommunisterna 9 mandat.

I majoritetsregeringen, bestående av socialdemokrater och bondeförbundare, framträdde inre motsättningar under hösten 1957. En viktig skiljan- de fråga var tilläggs pensioneringen, där de båda regeringspartierna vid den konsultativa folkomröstningen lagt fram olika förslag. Motsättningar- na mellan regeringspartierna ledde till att bondeförbundet den 24. 10 beslöt att lämna koalitionen.

Den 26. 10 på förmiddagen inlämnade statsminister Erlander regeringens avskedsansökan till kungen. Erlanders motiv var, att regeringens politis- ka karaktär genom bondeförbundets beslut hade ändrats i så hög grad, att han ansåg att hela regeringen borde avgå. Vidare borde alla socialdemo- kratiska regeringsledamöter få tillfälle att ta ställning till om de önskade ingå i en socialdemokratisk minoritetsregering. Kungen bad regeringen fungera tills vidare som expeditiönsminister.¹⁰⁰⁾

Statsministern hade innan avskedsansökan inlämnades haft överläggningar med justitieministern angående formerna för de konsultationer, som skul- le äga rum efter regeringens avskedsansökan. Statsministern hade sedan rekommenderat kungen att inkalla talmännen i första och andra kammaren samt partiledarna till överläggningar. Avgörande för den inbördes turord- ningen mellan partiledarna borde respektive partis storlek vara.

I statsministerns rekommendation uteslöts emellertid deltagande av kom- munisterna. Motivet till detta var, att "kommunisterna hade en så liten representation i riksdagen att statsministern betraktade det som uteslutet att de skulle påverka regeringsbildningen".¹⁰¹⁾ Kungen följde sedan stats- ministerns rekommendation på alla punkter. Partierna företrädde alltså av sina parlamentariska ledare. Någon frihet för kungen att välja person kan i denna situation inte anses ha förelegat.

99) Bjerlöv, T., 1957 års riksdag I. Stockholm 1957, s 50.

100) Uppgifterna är hämtade från en intervju, som gjordes med statsmi- nister Tage Erlander den 17. 10. 1968. Vid kommande referenser till denna intervju används förkortningen: Intervju den 17. 10. 68.

101) Ibid.

På lördagen den 26. 10 kl 10 inleddes besöken hos kungen av statsminister Erlander, som efter att ha inlämnat regeringens avskedsansökan rekommenderade en socialdemokratisk minoritetsregering.¹⁰¹⁾

Kl 11 infann sig första kammarens talman John Bergvall. Några uppgifter om vad som då sades eller vilka rekommendationer talmannen kan ha givit kungen har inte varit tillgängliga. Men den dåvarande folkpartiledaren har uppgivit, att Bergvall sannolikt rekommenderade en borgerlig trepartiregering.¹⁰²⁾

En halv timme senare anlände andra kammarens talman Gustaf Nilsson. Kungen skall ha förhört sig om Nilsson trodde en samlingsregering vara möjlig. Nilsson "hade invändningar häremot och förordade kort och gott att Erlander skulle få i uppdrag att bilda en enpartiregering".¹⁰³⁾

Därefter följde folkpartiledaren Bertil Ohlin, som rekommenderade en undersökning av förutsättningarna för en samlingsregering omfattande de fyra demokratiska partierna. Högerpartiets ledare Jarl Hjalmarson kom därefter i tur, och han förordade i första hand en samlingsregering efter schweiziskt mönster. I andra hand rekommenderade han en regering stödd på en majoritet av de icke-socialistiska partierna i andra kammaren.¹⁰⁴⁾

Centerpartiet-bondeförbundets ledare Gunnar Hedlund önskade helst en samlingsregering,¹⁰⁵⁾ men en sådan lösning ansåg han inte möjlig. Under rådande omständigheter ansåg han det realistiskt med en socialdemokratisk enpartiregering.¹⁰⁶⁾

Senare på eftermiddagen den 26. 10 kallades statsminister Erlander till kungen för överläggningar. Kungen presenterade då en summering av de besked som talmännen och partiledarna givit honom angående regeringsfrågans lösning. Därefter framställde kungen önskemålet om att statsminister Erlander (28a) skulle åta sig uppdraget att bilda en samlingsregering.¹⁰⁷⁾ "Även om det enligt statsministerns mening inte förelåg några reella möjligheter att bilda en sådan regering, accepterade han att låta partiinstanserna yttra sig över kungens förslag."¹⁰⁷⁾ Därmed hade han "åtagit sig att undersöka möjligheterna att bilda en samlingsregering."¹⁰⁷⁾

102) Intervju med professor Bertil Ohlin den 13. 2. 1969.

103) Enligt brev till författaren från dåvarande talmannen Gustaf Nilsson den 11. 9. 1968.

104) Dagens Nyheter den 27. 10.

105) Ruin, O. . . Mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Stockholm 1968, s 246.

106) Intervju med JD Gunnar Hedlund den 3. 3. 1969.

107) Intervju den 17. 10. 1968.

Under söndagen den 27. 10 hade statsminister Erlander överläggningar med de tre borgerliga partiledarna med utgångspunkt från det sonderingsuppdrag han åtagit sig.

På måndagsförmiddagen besökte statsministern kungen för att informera om sina överläggningar under söndagen. Riksmarskalkens kommuniké efter mötet hade följande lydelse: "Statsminister Erlander har för Konungen på måndagen anmält att enligt hans uppfattning förutsättning saknas för bildandet i nuvarande situation av en regering med deltagande av de fyra demokratiska partierna. Konungen kommer nu att till gemensam överläggning kalla professor Ohlin och direktör Hjalmarson."¹⁰⁸⁾

När statsministern avlagt sin rapport önskade han återlämna sitt uppdrag, vilket kungen accepterade.¹⁰⁹⁾

På måndagseftermiddagen hade sedan kungen överläggningar med folkpartiets och högerpartiets ledare. Därefter utfärdades följande kommuniké: "H. M. Konungens överläggning med professor Ohlin och direktör Hjalmarson gemensamt har lett till det resultatet att de förklarat sig beredda att överväga möjligheten av bildandet av en regering stödd på riksdagens tre borgerliga partier."¹¹⁰⁾

Det torde vara svårt att ge en definitiv tolkning av kommunikén med utgångspunkt från dess formulering. Men vid överläggningarna hos kungen hade Ohlin och Hjalmarson på eget initiativ framfört tanken på en borgerlig regering. För att utröna om detta var möjligt bad de kungen att få tillfälle att överlägga med centerpartiledaren. Kungen tillmötesgick då deras begäran om interna överläggningar.¹¹¹⁾ Således gav inte kungen de båda borgerliga partiledarna något regeringsbildningsuppdrag och inte heller något sonderingsuppdrag för att klarlägga om en borgerlig regering var möjlig. Kungen gav dem däremot tid till interna överläggningar.¹¹²⁾

På måndagseftermiddagen och tisdagsförmiddagen hade de tre borgerliga partiledarna inbördes överläggningar. Senare på tisdagen ägde nya överläggningar rum mellan kungen och de borgerliga partiledarna. Därvid

108) Dagspressen den 29. 10.

109) Intervju den 17. 10. 68.

110) Dagspressen den 29. 10.

111) Enligt intervjuer med landshövding Jarl Hjalmarson den 12. 2. 1969 och professor Bertil Ohlin den 13. 2. 1969.

112) I denna tolkning instämmer Erlander som efter intervjun den 17. 10. 1968 vid samtal med kungen har fått bekräftelse på att min tolkning av kommunikéns innebörd är riktig. (Brev till författaren från kanslirådet Leif Andersson den 6. 2. 1970.)

redovisade Ohlin och Hjalmarson förhandlingsresultatet men gav inte kungen någon konkret rekommendation i regeringsfrågan. Hedlund hade emellertid före de båda andra borgerliga partiledarna varit hos kungen och rekommenderat en socialdemokratisk enpartiregering.¹¹³⁾ Härfter utfärdades följande kommuniké: "Konungen har under förmiddagen på tisdagen haft samtal dels med statsrådet Hedlund, dels gemensamt med professor Ohlin och direktör Hjalmarson. Därvid har samtliga förklarat att förutsättningar saknas för bildandet av en regering stödd på de tre borgerliga partierna."¹¹⁴⁾

Strax efter det att kommunikén offentliggjorts kallades Erlander (28b) till kungen. Vid sammanträffandet med kungen fick han i uppdrag att bilda ny regering.

De beslutsprinciper som i detta fall kan anses vara tillämpliga är majoritetsrekommendation, största parti och dubbelriktade samarbetsmöjligheter. Partiet hade dessutom majoritet i första kammaren. Slutligen bör det framhållas att några reella valmöjligheter inte kan anses ha förelegat, efter det att de borgerliga partierna funnit det omöjligt att bilda en borgerlig regering.

Kungens uppdrag till Erlander gavs utan några officiella preciseringar. Innan han fick det slutgiltiga uppdraget att bilda regering, hade kungen emellertid framfört önskemål om en parlamentarisk majoritetsregering. Men Erlander var av den meningen, att det var omöjligt att bilda en sådan regering i den dåvarande situationen. Däremot var han villig att bilda en socialdemokratisk enpartiregering, och därmed kan också regeringsbasen i praktiken anses ha preciserats till det socialdemokratiska partiet, när han åtog sig uppdraget att bilda regering.¹¹⁵⁾

Den 31.10 utnämndes den nya socialdemokratiska enpartiregeringen efter det att koalitionsregeringen beviljats avsked.¹¹⁶⁾

5.12 1969 års regeringsbildning

Vid regeringsbildningen 1969 var partiställningen i första kammaren följande: socialdemokraterna 79 mandat, folkpartiet 26, moderata samlings-

113) Intervju med JD Gunnar Hedlund den 3.3.1969.

114) Dagspressen den 30.10.

115) Intervju den 17.10.68.

116) Post- och Inrikes Tidningar den 1.11.

partiet 25, centerpartiet 20 och vänsterpartiet kommunisterna 1 mandat. Andra kammaren hade följande sammansättning: socialdemokraterna 125 mandat, centerpartiet 39, folkpartiet 34, moderata samlingspartiet 32 och vänsterpartiet kommunisterna 3 mandat.¹¹⁷⁾

Vid konselj den 9.10¹¹⁸⁾ inlämnade statsminister Erlander - som några dagar tidigare av åldersskäl avgått som ordförande i det socialdemokratiska partiet vid dess partikongress - den socialdemokratiska regeringens avskedsansökan till kungen i närvaro av kronprinsen och prins Bertil. Kungen bad regeringen fungera tills ny regering var bildad, vilket regeringen accepterade.

På eftermiddagen den 9.10 inledde kungen konsultationer¹¹⁹⁾ med första kammarens talman Erik Boheman, som senare följdes av andra kammarens talman Henry Allard. Följande dag fortsatte kungen sina överläggningar i turordning med moderata samlingspartiets ledare Yngve Holmberg, folkpartiets 1:e vice ordförande Sven Gustafson (partiordföranden Sven Wedén var sjuk), centerpartiets ledare Gunnar Hedlund och slutligen med den nyvalde socialdemokratiska partiledaren Olof Palme. Någon representant för vänsterpartiet kommunisterna inkallades alltså inte. Angående turordningen mellan talmän och partiledare hade kungen konsulterat förste hovmarskalken Stig H:son Ericson.¹²⁰⁾ Det bör tilläggas, att även kronprinsen och prins Bertil var närvarande vid kungens konsultationer den 9 och 10, liksom vid konseljen den 9.10.

117) Förteckning över Första kammarens ledamöter vid riksdagen 1969, s 34 och Förteckning över Andra kammarens ledamöter vid riksdagen 1969, s 50.

118) Referatet av utvecklingen den 9 och 10.10 bygger på dagspressen.

119) Att konsultationer kom till stånd i denna klara parlamentariska situation innebar att man frångick uppfattningen i Kungl. Maj:ts proposition 1968:27, s 211, där det säges: "Om statsministern avgår av personliga skäl eller annars under sådana omständigheter att hans avgång inte är uttryck för att det eller de partier som har regeringsansvar vill dra sig tillbaka från regeringsställningen, bör regeringspartiet eller -partierna omgående kunna få uppdraget att utse den person som de vill att konungen skall utnämna till ny statsminister." Vid 1946 års skifte på statsministerposten efter P A Hanssons bortgång överensstämde förfaringssättet vid Erlanders tillträde med rekommendationen i propositionen.

120) Enligt PM angående regeringsbildningen 1969 upprättad av riksmarskalken Stig H:son Ericson den 21.1.1970.

Mot bakgrund av den klara parlamentariska situationen förordade de båda talmännen och oppositionens talesmän den socialdemokratiske partiledaren Olof Palme som regeringsbildare.

Kungen redogjorde inför Palme (29) för sin summering av de rekommendationer han fått, varefter kungen gav honom i uppdrag att bilda regering. Underlaget för kungens beslut kan i enlighet med de tidigare refererade beslutsprinciperna anges vara att socialdemokraterna var det största partiet med majoritet i båda kamrarna samt att representanter för en majoritet - häri inräknas socialdemokraternas acceptering av kungens uppdrag - i riksdagen rekommenderat den socialdemokratiske partiledaren som regeringsbildare. Mot bakgrund av rekommendationernas innehåll var det också naturligt att den kommande regeringsbasen skulle utgöras av socialdemokraterna.

I konselj den 14.10 beviljades samtliga statsråd i regeringen Erlander avsked och den nya socialdemokratiska enpartiregeringen med Olof Palme som statsminister utnämndes.¹²¹⁾

5.13 Sverige - sammanfattning

Med utgångspunkt i de inledande frågeställningarna skall en sammanfattning göras i syfte att klarlägga de generella inslagen vid regeringsbildningarna i Sverige.

Initiativet till en ny regerings tillkomst tages av kungen sedan den sittande regeringen inlämnat sin avskedsansökan. Undantagen från denna regel 1921, 1924 och 1928 års regeringsbildningar, då kungen tog initiativ till vissa överläggningar innan den sittande regeringen inlämnat sin avskedsansökan. I det första fallet hade kungen överläggningar med lantmannas- och borgarepartiets ordförande Arvid Lindman, liberala samlingspartiets ordförande Nils Edén och första kammarens talman Hugo Hamilton. I de båda andra fallen tog kungen initiativ till överläggningar endast med Arvid Lindman.

Angående turordningen vid de inledande överläggningarna hos kungen gäller att den avgående statsministern i samtliga fall inlett överläggningarna utom 1969, då talmännen inledde konsultationerna. Därefter har första och andra kammarens talmän inkallats med undantag för 1924 års regeringsbildning. För den fortsatta turordningen mellan partiernas represen-

121) Post- och Inrikes Tidningar den 15.10.

tanter är det inte möjligt att urskilja något enhetligt mönster, som med en rimlig tolkning kan kallas praxis. Olikheterna mellan regeringsbildningarna i detta avseende är snarast det genomgående draget. Två drag kan dock uppmärksammas. Då två representanter för samma parti eller två representanter för närstående partibildningar, till exempel de båda högerpartierna samt de frisinnade och liberalerna, inkallats, har de ofta konsulterats efter varandra. I några fall (1921, 1932 och 1936/Pehrsson/) har de i stället inkallats samtidigt till kungen. Vidare kan det nämnas att turordningen vid regeringsbildningarna 1926, 1928, 1936/P/ och 1936/H/ följde en traditionell höger-vänster indelning med början på högerpartierna, följda av liberala partier, bondeförbundet och sist socialdemokratiska partiet. Ett genomgående undantag är dock som ovan nämnts att den avgående statsministern inlett överläggningarna för sitt partis räkning. 1969 följdes ordningen från höger till vänster utan undantag.

Då emellertid praxis i det stora hela saknas angående turordningen, innebär det att kungen, med undantag för 1957, haft en reell valfrihet att avgöra turordningen mellan rådgivarna.

Till de inledande konsultationerna kallas partiernas parlamentariska ledare. I några fall (1921, 1923 och 1936 /Pehrsson/) har även partiets gruppledare i den kammare, där ej partiledaren suttit, fått deltaga i överläggningarna. När det har skett har beslutet såvitt man kan se grundat sig på kungens egen bedömning. Den avgående statsministern har med undantag för 1926, 1932 och 1969 års regeringsbildningar varit ende representant för sitt parti från och med 1926 och samtidigt dess parlamentariska ledare. För de avgående koalitionsregeringarna 1928 och 1930 är det sannolikt att liberala riksdagspartiets ordförande Eliel Löfgren respektive nationella partiets ordförande Ernst Trygger fick avge sina rekommendationer i samband med regeringens avgång. Någon annan företrädare för respektive parti inkallades för övrigt inte vid dessa båda regeringsbildningar.

Av någon anledning fick liberala riksdagspartiet inte 1930 deltaga i de inledande överläggningarna. Angående vilka partier som deltagit i överläggningarna hos kungen, kan man i övrigt generellt konstatera, att inte några representanter för kommunisterna eller vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokratiska vänstergruppen, kominternpartiet eller nationella gruppen tillkallats för att avge sina rekommendationer vid någon av de regeringsbildningar, då de varit representerade i riksdagen.

Summeringen och granskningen av partiernas rekommendationer handhas av kungen. Emellertid har den avgående statsministern vid regeringsbildningarna 1921, 1930, 1932 och 1957 fungerat som biträdande granskare, 1930 års regeringsbildning är något speciell i detta avseende eftersom

även kronprinsen, första kammarens talman och två statsråd förutom den avgående statsministern deltog i granskningen. I viss mening kan man även säga att första kammarens talman deltog i granskningen av partier-
nas råd vid 1923 års regeringsbildning, då han tillsammans med kron-
prinsen-regenten bedömde situationen efter de inledande överläggningar-
na.

Beslutsprinciperna vid utseendet av regeringsbildare skall för överskåd-
lighetens skull anges i tabellform där de tänkbara beslutsprinciperna vid
varje regeringsbildning redovisas.

Beslutsprinciper

<u>Regerings- bildning:</u>	Dubbel- riktade samar- betsmög- ligheter	Största parti ¹	Största val- fram- gång	Majori- tetsre- kommen- dation	Block- majori- tet. Borger- lig el. socia- listisk ²	Huvudroll vid den avgående regering- ens fall
År: Nr:						
1921 19	x	x	x			
1923 20		x ¹⁾			x	x
1924 21	x	x	x			
1926 22	x					x
1928 23		x ¹⁾	x		x	
1930 24	x				x	x
1932 25	x	x	x	x		
1936(P) 26	x			x ^T	x	
1936(H) 27	x	x	x			
1957 28b	x	x		x		
1969 29		x ^T		x ^T		

1) För 1923 gällde det största borgerliga oppositionsparti i första kam-
maren. 1928 gällde det största blockparti inom den borgerliga majori-
teten.

2) Vid de fyra angivna regeringsbildningarna avses borgerlig majoritet i
båda kamrarna.

Formuleringen av de slutgiltiga uppdragen att bilda regeringen har vad
avser den tilltänkta regeringsbasen vid 1930, 1932 och 1936 (P) års re-
geringsbildningar försetts med en officiell precisering. Under hand för-
sågs även regeringsbildningsuppdraget 1923 med en precisering av basen.

I de två förstnämnda fallen var preciseringarna ganska vaga utan bindning till vilka partier eller block av partier som borde ingå i regeringen. Preciseringsarna löd: "starkt parlamentariskt underlag" (1930) och "parlamentarisk majoritetsregering" (1932). Preciseringsen 1930 kan man tolka som endast en önskan om majoritetsregering till skillnad från 1932 års konkreta krav på en sådan regeringsbas. 1923 gavs den inofficiella preciseringen: "borgerlig samlingsregering", och 1936 (P) löd den officiella preciseringen: "Samlingsregering med starkast möjliga parlamentariska underlag." I båda fallen avsågs minst majoritetsregeringar, och 1923 angavs basen till de borgerliga partierna. Kännetecknande för samtliga preciseringar är att de gavs regeringsbildaren på ett ganska tidigt stadium innan överläggningar mellan partierna klargjort vilken regeringsbas som var möjlig. Följden blev i samtliga fall att regeringsbildaren vid kontakter med kungen fick sitt uppdrag reviderat att gälla en smalare bas än den först avsedda.

En annan typ av precisering gäller den kommande regeringens politik. Som en sådan får man betrakta kungens återförsäkringar hos Branting 1921 om regeringens linje i vissa centrala frågor. Slutligen kan en tredje typ av precisering nämnas, och den avser regeringens sammansättning. Kungen motsatte sig med framgång Brantings förslag 1921 på utrikesministerposten, medan P A Hansson genomdrev sin kandidat på samma post 1932.

I den belgiska författningen fram till 1971 stadgas i artikel 65, att kungen utnämner och avskedar ministrar.¹⁾ Härvid är enligt parlamentarisk praxis den politiska sammansättningen i de två kamrarna en bestämmande faktor. Detta kommer direkt till uttryck i ett utlåtande från en författningskommission 1949, som ansåg att ministrarna har politiskt ansvar inför både senaten och deputeradekammaren.²⁾ En något annorlunda uppfattning har den senaste författningskommissionen, som i ett preliminärt utkast 1965 föreslagit att den politiska kontrollen i huvudsak skall utövas av deputeradekammaren.³⁾ Något definitivt beslut om författningsändring enligt dessa senare riktlinjer har dock inte fattats.

I praxis gäller emellertid att en nyutnämnd regering inför båda kamrarna framlägger sitt program i form av en regeringsförklaring, som blir föremål för en förtroendeomröstning. Av tradition krävs sålunda ett explicit förtroendevotum i parlamentet som bekräftelse på kungens utnämning. I praxis regleras regeringens existens även av systemet med misstroendeförklaring.⁴⁾

Några bestämmelser om hur regeringsbildningen skall ske utöver vad som stadgas i artikel 65 ges inte. Tillvägagångssättet vilar således i väsentliga delar på praxis. Detta gäller även efter författningsreformen 1971, som emellertid medförde en komplettering till artikel 65 med ett stadgande om en paritär fördelning av ministerposterna mellan valloner och flamländare. I ett vidare sammanhang ingick denna paritära fördelning av ministerposterna i den beslutade regionaliseringen, som bl a tillskapade ett flamländskt och ett vallonskt kulturellt råd samt ett samordnande nationellt råd. För parlamentets vidkommande infördes en obligatorisk uppdelning efter de båda språkgrupperna samt speciella minoritetsskydd i beslutsprocessen. Som helhet bibehöll dock parlament och regering den centrala, överordnade funktionen.⁵⁾

-
- 1) Peaslee, A., *Constitutions of nations*, volume I. Rumford Press 1950, s 135.
 - 2) *Le Moniteur belge* den 6.8.1949, s 7592.
 - 3) Senelle, R., *The revision of the belgian constitution and the adaptation of its institutions to fit contemporary realities*, Memo from Belgium number 65, Bruxelles 1965, s 37.
 - 4) Fusilier, R., *Les monarchies parlementaires*. Paris 1960, s 437.
 - 5) Dunn, J., *The revision of the constitution in Belgium* (*Western Political Quarterly*, vol XXVII no 1, s 152 ff).

6.1 Tillkomsten av den första regeringen Eyskens 1958

Den 1.6. 1958 ägde nyval till båda kamrarna rum. I deputeradekammaren fick (jämfört med 1954 års val) PSC (kristligt-sociala partiet) 104 mandat (+9), PSB (socialisterna) 84 (-2), PLP (liberalerna) 21 (-4) och volksunie (flamländska folkpartiet) 1 mandat (±0).

Fördelningen av de 106 direktvalda ledamöterna i senaten blev att PSC fick 54 mandat (+5), PSB 39 (-3), PLP 13 (-1) och kommunisterna 1 mandat (+1). Totalt i senaten hade nu PSC 91 mandat, PSB 65 och PLP 18 mandat.⁶⁾

Premiärminister van Acker inlämnade regeringens avskedsansökan till kungen den 2.6 på grund av det kristligt-sociala partiets framgång i valet.⁶⁾ Om han därvid gav kungen någon rekommendation är inte bekant. Regeringen ombads av kungen att fungera tills vidare. Det finns inga tillgängliga uppgifter, som talar om att några överläggningar mellan kungen och partirepresentanter eller andra rådgivare ägt rum.

Den 6.6 utsåg emellertid kungen "le ministre d'Etat"⁷⁾ tillika förutvarande kristligt-sociala vice premiärministern de Schrijver till "informateur".⁸⁾ Om hans uppdrag specificerades på något sätt är osäkert, men i allmänhet är informatörens uppgift att i kungens ställe sköta överläggningarna med de politiska partierna för att försöka nå en uppgörelse om regeringsfrågan. Sedan rapporterar informatören till kungen om resultatet av överläggningarna och ger därvid om möjligt kungen en rekommendation hur regeringsfrågan bör lösas.⁹⁾

Resultatet av de Schrijvers överläggningar blev, att han den 9.6 föreslog Gaston Eyskens, partiledare för PSC, som premiärminister. Kungen följde informatörens rekommendation.¹⁰⁾

6) Keesing's contemporary archives, s 16316.

7) "Ministres d'Etat" utnämnes efter regeringens hörande. Under årens lopp är det framför allt förutvarande ministrar, som fått denna heders titel. Vissa representativa funktioner är dock förknippade med titeln. (Fusilier, a.a. s 446 f). Det händer också att "ministre d'Etat" kallas som kungens rådgivare vid regeringsbildningar. (Boeynaems, M., Cabinet-formation, Res publica 1967:3, s 476).

8) Keesing, s 16316 och Boeynaems, a.a. s 494. En närmare redogörelse för informatörens roll lämnas i sammanfattningen av kap 6.

9) Boeynaems, a.a. s 493.

10) Keesing, s 16316.

Kungen utnämnde då Eyskens (30) till "formateur" (regeringsbildare) och gav honom i uppdrag att bilda ny regering. Förutom informatörens rekommendation bakom kungens beslut att utse Eyskens till regeringsbildare är beslutsprinciperna största parti, största valframgång och dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämpliga. Uppdraget preciserades till en regering bestående av de tre stora partierna. En sådan regering visade sig efter överläggningar mellan partierna inte möjlig att åstadkomma, men kungen uppmanade Eyskens att göra ett förnyat försök att realisera en trepartiregering. Även detta försök misslyckades.¹¹⁾

Den återstående möjligheten för Eyskens visade sig vara en enpartiregering grundad på PSC. Den 24.6 fick Eyskens i uppdrag att bilda en minoritetsregering baserad på PSC. Följande dag kunde Eyskens meddela kungen att regeringens sammansättning var klar. Därmed kunde kungen bevilja van Ackers regering avsked och utnämna den nya regeringen. I början av juli erhöll sedan den nya regeringen förtroendevotum i båda kamrarna.¹²⁾

6.2 1961 års regeringsbildning

Eyskens regering hade i november 1958 omorganiserats och breddats genom att liberalerna hade inträtt i regeringen. Men så småningom uppstod oenighet mellan regeringspartierna, och detta ledde till att liberalerna i februari 1961 önskade lämna koalitionen. Kungen accepterade emellertid inte liberalernas avsigelser.

Efter överläggningar med de båda partiledarna för PSC och PLP beslöt kungen på deras rekommendation att utlysa nyval till den 26.3. Fram till dess accepterade nu PLP och PSC att sitta kvar i regeringsställning.¹³⁾

Efter valet fick deputeradekammaren följande sammansättning: PSC 96 mandat (-8), PSB 84 (± 0), PLP 20 (-1), folksunie 5 (+4), kommunisterna 5 (+3) och övriga 2 mandat (+2).

I senaten blev den nya totala mandatfördelningen följande: PSC 82 mandat (-9), PSB 73 (+8), PLP 17 (-1), folksunie 2 (+2) och kommunisterna 1 (± 0).¹⁴⁾

11) Ibid.

12) Neue Zürcher Zeitung den 26 och 27.6 och Keesing, s 16316.

13) Keesing, s 17970

14) Fraeys, W., Les résultats des élections législatives du 26 mars 1961. Res publica 1961:3, s 392.

Den 27.3 begärde regeringen Eyskens avsked hos kungen, men ombads sitta kvar tills ny regering var bildad.¹⁵⁾ Kungen inkallade därefter representanter för PSC, PSB och PLP samt talmännen i båda kamrarna i nämnd ordning för överläggningar om regeringsfrågan. Partierna företrädades då av sina partiledare, som vid detta tillfälle var Lefèvre (PSC), Collard (PSB) och Motz (PLP).¹⁶⁾

Överläggningarnas innehåll är inte officiellt kända, eftersom ett offentliggörande enligt praxis anses strida mot kungens okränkbarhet.¹⁷⁾ Emellertid resulterade konsultationerna i att den kristligt-sociala ministern i den avgående regeringen Pierre Harmel utsågs till informatör den 30.3. En vecka senare avlämnade han en rapport om sina överläggningar till kungen, som på grundval härav utsåg den regeringsbildare informatören rekommenderat.¹⁸⁾

Valet föll på PSC:s partiledare Lefèvre (31), som först tog kontakt med Eyskens och de båda talmännen. Vid beslutet att utse Lefèvre till regeringsbildare är beslutsprinciperna största parti och dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämpliga. Uppdraget att bilda regering gavs så vitt bekant utan någon form av precisering.

Lefèvre inledde omgående direkta underhandlingar med PSB:s partiledare Collard om regeringssamverkan.¹⁹⁾ Den 19.4 hade Lefèvre nått en överenskommelse med socialisterna, och den 25.4 kunde kungen bevilja regeringen Eyskens avsked och utnämna regeringen Lefèvre. I början av maj fick sedan regeringen förtroendevotum i båda kamrarna.²⁰⁾

6.3 1965 års regeringsbildning

Vid parlamentsvalen 1965 fick deputeradekammaren följande sammansättning: PSC 77 mandat (-19), PSB 64 (-20), PLP 48 (+28), folksunre 12 (+7), kommunisterna 5(+1) och övriga 5 mandat (+5).

15) New York Times den 28.3.

16) Neue Zürcher Zeitung den 8 och 18.4.

17) Boeynaems, Cabinet-formation, Res publica 1967:3, s 477.

18) Keesing, s 18108.

19) Neue Zürcher Zeitung den 8 och 18.4.

20) Keesing, s 18108.

I den nya senaten fick PSC 76 mandat (-6), PSB 52 (-21), PLP 40 (+23), folksunie 5 (+3), kommunisterna 4 (+3) och övriga 1 mandat.²¹⁾

Dagen efter valet, den 24.5, inlämnade Lefèvre regeringens avskedsansökan ehuru regeringskoalitionen fortfarande hade majoritet i båda kamrarna. Kungen bad då regeringen fungera som expeditiönsminister tills ny regering var bildad.²²⁾

Samma dag kallade kungen talmännen och partirepresentanter till överläggningar följande dag. Den 24.5 mottog kungen således följande personer i turordning: den avgående premiärministern Lefèvre, senatens talman, deputeradekammarans talman och utrikesministern Spaak.

Följande dag inleddes överläggningar med representanter för de politiska partierna, och kungen avslutade denna dags överläggningar med att i turordning konsultera partiledarna för PSC, PSB och PLP.²³⁾ Därefter följde partiledarnas ställföreträdare och de tre nämnda partiernas gruppleddare i parlamentet. Dessutom tillkallades en rad andra politiker under de närmast följande dagarna. Sammanlagt tillkallades 28 politiker varav 10 tillhörde PSC, 10 PSB och 8 PLP. Därtill inkallade kungen två kristligt-sociala "ministres d'Etat", nämligen van Zeeland och de Schrijver, samt chefen för Belgiens riksbank och tre representanter för arbetsmarknadens parter.²⁴⁾ Det totala antalet personer, som kungen konsulterade från den 24.5 till den 1.6, uppgick således till 34.

Överläggningarnas innehåll offentliggjordes av skäl som tidigare nämnts inte. Men situationen var tydligen sådan att en informatör bedömdes vara nödvändig. Kungen utsåg nämligen den 1.6 "le ministre d'Etat" Auguste de Schrijver från PSC till informatör. Hans uppgift var att konsultera partierna och föreslå kungen en lämplig premiärministerkandidat.²⁵⁾

de Schrijver inledde sitt uppdrag med överläggningar med kamrarnas talman, den avgående premiärministern Lefèvre och vice premiärministern Spaak. Därefter påbörjade informatören en serie upprepade överläggningar enskilt med de tre stora partiernas ledare. Främst diskuterades möj-

21) Fraeys, W., Les résultats des élections législatives du 23 mai 1965. Res publica 1966:8, s 134.

22) Le Monde den 25.5.

23) Süddeutsche Zeitung den 28.5.

24) Centre de recherche et d'information socio-politiques - Crisp, Courrier hebdomadaire nr 294-295, s 4.

25) Le Monde den 3.6.

ligheterna till en koalitionsregering baserad på en uppgörelse i den aktuella författningsfrågan. Den 10.6 lämnade de Schrijver en interimssrapport till kungen, som uppmanade honom att fortsätta sina sonderingar. Men motsättningarna mellan partierna föreföll svåra att överbrygga. Efter det att de Schrijver definitivt misslyckats med att uppnå någon form av överenskommelse mellan de tre stora partierna, befriades han den 17.6 av kungen från sitt uppdrag.²⁶⁾ Om uppdraget från början innebar att informatören endast skulle försöka åstadkomma en sådan trepartilösning, finns det inga direkta uppgifter om.

I denna situation tillkallade kungen den 18.6 ledaren för PSC:s vallonska fraktion Pierre Harmel för överläggningar. Kungen ville utse honom då till regeringsbildare, men Harmel önskade först konsultera sitt parti, innan han åtog sig uppdraget. Vid personvalet av formatören Harmel var uppenbarligen kungens egen bedömning avgörande. Efter vissa sonderingar hos den förutvarande informatören de Schrijver var Harmel (32) beredd att acceptera kungens förslag och han fick då i uppdrag att bilda regering. Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall är att PSC hade dubbelriktade samarbetsmöjligheter och att partiet var det största partiet. Harmel inledde sitt uppdrag den 21.6 med överläggningar med kamrarnas talmän, den avgående premiärministern, två andra ministrar i regeringen och partiledarna för de tre stora partierna. Följande dag fortsatte han sina överläggningar med de tre stora partiernas gruppleddare i båda kamrarna. Sedan följde en rad överläggningar med ledande politiker, representanter för näringsliv och arbetsmarknad.²⁷⁾

Harmel tog först sikte på en regering bestående av de tre stora partierna. Men liberalerna var inte beredda att ingå i en sådan regering på grund av rådande meningsskiljaktigheter i författningsfrågan. Den 28.6 avlämnade Harmel en interimssrapport om förhandlingsläget till kungen. Den 1.7 informerade Harmel kungen på nytt om läget, varvid regeringsbasen nu inriktades på PSC och PSB. Den 3.7 mottogs Harmel igen av kungen. Harmel fick emellertid så småningom svårigheter att realisera även ett sådant alternativ under de mera konkreta överläggningarna med PSC:s och PSB:s förhandlingsdelegationer, och han var beredd att ge upp försöken. Men kungen uppmanade Harmel den 12.7 att göra ett ytterligare försök att bilda regering.²⁸⁾

Den 28.7 kunde slutligen Harmel bilda en regering bestående av PSC och PSB. Samma dag beviljade kungen ministären Lefèvres avskedsansökan,

26) Crisp, *Courrier hebdomadaire* nr 294-295, s 7 och 11.

27) *Ibid* s 13 f.

28) *Ibid* s 15-20.

och den nya regeringen utnämndes. Några dagar senare fick regeringen förtroendevotum i båda kamrarna.²⁹⁾

6.4 1966 års regeringsbildning

På grund av en läkarstrejk i Belgien önskade premiärminister Harmel avgå den 4.2, men kungen uppmanade honom att sitta kvar. För övrigt ansåg kungen att han inte kunde acceptera regeringens avsked utan att parlamentet klargjort sin inställning.³⁰⁾

Men de inre slitningarna i regeringen blev allt starkare och den 10.2, efter initiativ av de socialistiska ministrarna i regeringen inlämnade Harmel regeringens avskedsansökan, vilken kungen nu fick acceptera. Regeringen ombads dock att fungera tills ny regering var bildad.³¹⁾ Partiställningen i parlamentet var nu densamma som vid föregående regeringsbildning.

Efter att ha konsulterat den avgående premiärministern Harmel inledde kungen den 11.2 konsultationer med senatens och deputeradekammarens talmän samt partiledarna för PSB och PLP. Av någon anledning konsulterade kungen inte PSC:s ledare på detta stadium. Den 12, 13 och 14.2 fortsatte kungen sina överläggningar i regeringsfrågan med de tre stora partiernas vice ordförande, partiernas gruppleddare i senaten och i deputeradekammaren, ministrar i den avgående regeringen samt andra ledande parlamentariker.

Även chefen för Belgiens riksbank, ordföranden för den belgiska industrifederationen samt två representanter för fackföreningsrörelsen kallades sedan till överläggningar med kungen.³²⁾

Efter de inledande överläggningarna avsåg kungen den 14.2 att utse PLP:s partiordförande Vanaudenhove till informatör, men denne vägrade att acceptera uppdraget med motivering att PSB och PSC var negativa till att en representant för PLP bildade regering. Den påtänkte informatören uppfattades således sitt uppdrag som en indirekt invit till PLP att bilda regering.³³⁾

29) Keesing, s 20977.

30) Boeynaems, a.a. s 484.

31) Le Monde den 11.2.

32) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 314, s 13.

33) Boeynaems, a.a. s 494.

Till informatör utsåg kungen följande dag i stället den förre socialistiske premiärministern van Acker, som var talman i deputeradekammaren. van Acker tog kontakt med senatens talman och partiledarna samt med några ministrar i den avgående regeringen. Innan informatören avslutat sina sonderingar förklarade emellertid PSC, att man ej kunde tänka sig en socialistisk premiärminister. Detta utspel får enligt Boeynaems tolkas på det sättet att PSC betraktade van Acker som en blivande primärminister.³⁴⁾

Efter sina sonderingar informerade van Acker kungen den 16.2 om att varken en treparti- eller tvåpartiregering syntes vara möjlig. Någon informatör kunde han inte heller rekommendera kungen.³⁵⁾ Följande dag utsåg emellertid kungen PSC:s Paul-Willem Segers (33a), vice premiärminister i den avgående regeringen, till regeringsbildare. Härvid är beslutsprinciperna största parti och dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämpliga.

Segers accepterade genast uppdraget, varefter han inledde överläggningar med partiledarna för de tre stora partierna och med några av ministrarna i den avgående regeringen. Dessutom överlade han med riksbankens ledning om de rådande ekonomiska problemen. Regeringsbildaren siktede på att förverkliga ett regeringssamarbete mellan PSC och PSB. Men Segers kunde inte uppnå en sådan lösning och han avsade sig uppdraget den 2.3, vilket kungen accepterade.³⁶⁾

Kungen kallade då socialisten och utrikesministern i den avgående regeringen Paul-Henri Spaak till överläggningar. Därefter tillkallade kungen partiledarna för PSC, PSB och PLP.³⁷⁾ Med dessa överläggningar hade kungen konsulterat 25 personer av vilka 21 var parlamentariker. Av dessa tillhörde 8 PSB, 7 PSC och 6 PLP. De övriga fyra representerade näringsliv och arbetsmarknad.

Resultatet av överläggningarna den 2.3 blev att PSC:s partiledare Vanden Boeynants utsågs till regeringsbildare. Liksom i föregående fall är beslutsprinciperna största parti och dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämpliga. Innan Vanden Boeynants (33b) accepterade uppdraget, rådgjorde han emellertid med sin parlamentsgrupp.³⁸⁾

34) Ibid.

35) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 314, s 15 f.

36) Le Monde den 3.3.

37) Ibid den 4.3.

38) Neue Zürcher Zeitung den 5.3.

Uppdraget att bilda regering försågs inte med någon precisering av regeringsbasen. Vanden Boeynants försökte dock först att få till stånd en trepartiregering. När detta visade sig omöjligt, intensifierade regeringsbildaren förhandlingarna med PLP, som i detta läge verkade mest benäget för ett regeringssamarbete med PSC. Den 12.3 gav Vanden Boeynants kungen en rapport om förhandlingsläget mellan partierna. Kungen fick den 15.3 en ny rapport av regeringsbildaren. Vid den tidpunkten föreföll den enda möjliga lösningen vara en koalition mellan PSC och PLP, och kungen uppmanade Vanden Boeynants att fullfölja sitt uppdrag.³⁹⁾ Den 30.3 hade en överenskommelse uppnåtts mellan PSC och PLP. Kungen kunde då bevilja regeringen Harmel avsked och utnämna Vanden Boeynants koalitionsregering. I slutet av mars fick den nya regeringen förtroendevotum i båda kamrarna.⁴⁰⁾

6.5 1968 års regeringsbildning

På grund av den kris som skapats av stridigheterna mellan valloner och flamländare i början av 1968 inlämnade premiärminister Paul Vanden Boeynants den 7.2 koalitionsregeringens avskedsansökan. Kungen godtog regeringens avskedsansökan och inledde överläggningarna i regeringsfrågan med deputeradekammarens och senatens talmän. Den 8.2 fortsatte kungen sina överläggningar med partiledarna Houben (PSC), Collard (PSB) och Vanaudenhove (PLP) samt med partiernas vice ordförande. Härvid tillkallades två representanter för PSC, nämligen en från den vallonska och en från den flamländska delen av partiet. Avslutningsvis denna dag tillkallade kungen "le ministre d'Etat" P-H Spaak.⁴¹⁾

Under de närmast följande dagarna hade kungen överläggningar med partiernas gruppledare i deputeradekammaren och senaten samt andra ledande politiker. Till och med den 13.2 hade kungen konsulterat 21 parlamentariker förutom de båda talmännen. Dessutom hade chefen för Belgiens riksbank, två representanter för näringslivet och en "ministre d'Etat" konsulterats. Den 14.2 utsåg kungen PSC:s vice premiärminister i den avgående regeringen Paul Willem Segers till informatör med uppgift att genom förhandlingar med partiledarna försöka lösa den politiska krisen, som bland annat kom till uttryck under arbete med den aktuella författningsreformen.⁴¹⁾

39) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 315, s 8 och 10.

40) Keesing, s 21323 f.

41) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 399, s 6-16.

Den 20.2 avlade Segers rapport inför kungen och meddelade att överläggningarna inte givit något positivt resultat. Segers rådde kungen att låta upplösa parlamentet och utlysa nyval, vilket skedde följande dag sedan kungen av Vanden Boeynants fått samma rekommendation.⁴¹⁾ Situationen hade för övrigt komplicerats av att PSC sprängts i en flamländsk och en vallonsk fraktion, något som senare även kom att ske inom PSB. För PLP:s del ägde en liknande splittring rum efter valet i mars.⁴²⁾

Parlamentsvalet den 31.3 gav för deputeradekammaren följande resultat jämfört med 1965: PSC 69 (-8), PSB 59 (-5), PLP 47 (-1), folksunie 20 (+8), RW/FDF (Rassemblement wallon/Front démocratique des francophones) 12 (+7) och kommunisterna 5 mandat (-1). Den nya senaten fick följande sammansättning: PSC 64 (-12), PSB 53 (+1), PLP 37 (-3), folksunie 14 (+9), RW/FDF 8 (+7) och kommunisterna 2 mandat (-2).⁴³⁾

Under den närmast följande veckan efter valet hade kungen överläggningar i regeringsfrågan med 23 ledamöter i det upplösta parlamentet, nämligen 10 från PSC, 9 från PSB och 4 från PLP. Därtill hade kungen överläggningar med två representanter för näringslivet och slutligen även med "le ministre d'Etat". P-H Spaak,⁴⁴⁾ Överläggningarna inleddes i turordning med följande personer: den avgående premiärministern Vanden Boeynants, senatens talman, deputeradekammarens talman samt partiledarna Houben (PSC), Collard (PSB) och Vanaudenhove (PLP).⁴⁵⁾ Efter förnyade överläggningar med Vanden Boeynants, förutvarande premiärministern Theo Lefèvre (PSC) och förutvarande utrikesministern Paul Henri Spaak (PSB) utsåg kungen den 8.4 den kristligt-sociale ministern i den avgående regeringen Adhemar d'Alcantara till informatör. Denna uppgift var enligt kommunikén från "le cabinet du roi" att undersöka förutsättningarna för bildandet av en ny regering. Därutöver skulle han informera kungen om ett regeringsprogram, som innehöll en reform av den belgiska statsstrukturen.⁴⁶⁾

Vid sina överläggningar med kamrarnas talmän och ledarna för de tre stora partierna inriktade informatören sig på att få till stånd en överenskommelse om en bred regering bestående av PSC, PSB och PLP. Men

41) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 399, s 6-16.

42) Combes, D., och Norton-Taylor, R., Renewal in belgian politics. The election of March 1968. Parliamentary affairs XXIII:1, s 70.

43) Frayes, W., Les élections du 31 mars 1968. Res publica 1969:1, s 277.

44) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 414-415, s 3.

45) Frankfurter Allgemeine Zeitung den 3.4.

46) Neue Zürcher Zeitung den 9.4.

detta visade sig inte möjligt, framför allt på grund av PSB:s motstånd. d'Alcantara rapporterade den 19.4 utgången till kungen och bad att få bli befriad från sitt uppdrag, vilket kungen beviljade. Följande dag tillkallade kungen i turordning följande personer för överläggningar: Collard, Vanaudenhove och Houben. Resultatet blev att kungen den 22.4 utsåg PSB:s partiledare Leo Collard (34a) till regeringsbildare. Vid beslutet att utse Collard till regeringsbildare är ingen av de angivna beslutsprinciperna tillämplig. Efter fjorton dagars fruktlösa överläggningar fick även Collard rapportera till kungen att han misslyckats, och han befriades från sitt uppdrag den 6.5. Samma dag tillkallade kungen PSC:s partiledare Houben för överläggningar i regeringsfrågan.⁴⁷⁾

Den 7.5 tillkallade kungen Vanden Boeynants (PSC) (34b) och gav honom i uppdrag att bilda en regering bestående av PSC, PSB och PLP.⁴⁸⁾ Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall var, att PSC hade dubbelriktade samarbetsmöjligheter och att det var det största partiet. Vanden Boeynants accepterade uppdraget och inledde överläggningar med de tre partierna, men det stod snart klart att PLP bestämt motsatte sig regerings-samverkan. Förhandlingarna fortsatte då mellan PSC och PSB, och efter stora svårigheter hade man den 7.6 uppnått en principöverenskommelse om regeringssamarbete. Principöverenskommelsen offentliggjordes, och överläggningar fortsatte nu om smärre frågor. I anslutning härtill deklarerade Vanden Boeynants sin avsikt att stå utanför regeringen, även om han själv deltog i skapandet av en koalitionsregering.⁴⁹⁾

Den 13.6 kallades på Vanden Boeynants inrådan Gaston Eyskens (PSC) (34c) till kungen, som gav honom i uppdrag att bilda regering.⁵⁰⁾ Vid kungens beslut att utse Eyskens till regeringsbildare är de båda ovan angivna beslutsprinciperna tillämpliga. Genom överenskommelsen mellan PSC och PSB om regeringssamarbete tillkommer beslutsprinciper majoritetsrekommendation. För övrigt hade PSB:s partiledare fått försöka bilda regering men misslyckats. Den 18.6 hade förhandlingar om fördelningen av ministerposterna slutförts och Eyskens koalitionsregering utnämndes, sedan Vanden Boeynants regering beviljats avsked. Den 28 och 29.6 erhöll den nya regeringen förtroendevotum i de båda kamrarna.⁵¹⁾

47) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 414-415, s 10-15.

48) Le Monde den 8.5.

49) Keesing, s 22824.

50) Crisp, Courrier hebdomadaire nr 415-415, s 29.

51) Keesing, s 22824.

6.6 1972/73 års regeringsbildning

Koalitionsregeringen Eyskens - bestående av valloner och flamländare från kristligt-sociala partiet och socialisterna hade - på grund av interna motsättningar - beslutat utlysa nyval i november 1971. Normalt skulle valet till deputeradekammaren ägt rum i maj/juni 1972. Valet den 7.11. 1971 fick - jämfört med 1968 års val - följande resultat: PSC-CVP⁵²⁾ 67 mandat (-2), PSB/BSP⁵³⁾ 61 (+2), PLP/PVV⁵⁴⁾ 34 (-13), FDF/RW 24 (+12), folksunie 21 (+1) och kommunisterna 5 (± 0). Senaten fick följande sammansättning: PSC-CVP 61 mandat (-3), PSB/BSP 49 (-4), PLP/PVV 29 (-8), FDF/RW 19 (+11), folksunie 19 (+5) och kommunisterna 1 (-1).⁵⁵⁾

I redovisningen av partiställningen i parlamentet finns det anledning att betrakta kristligt-sociala partiet som två partier snarare än ett. Ett skäl för detta är att PSC och CVP hade infört separata gruppmöten, vilket låg i linje med separata kandidatlistor i de skilda språkområdena utom i Bryssel. Fördelningen av de 67 mandat i deputeradekammaren efter språktillhörighet var 47 flamländare och 20 valloner. I senaten var motsvarande fördelning 42 respektive 19. När det gäller socialister och liberaler förelåg en liknande uppdelning, men den bör snarast beskrivas som avdelningar inom respektive parti.⁵⁶⁾

Efter valet avgick regeringen, som dock kunde rekonstrueras i januari 1972 på samma bas som tidigare.⁵⁷⁾ Under 1972 aktualiserades på nytt problem i samband med genomförandet av den 1971 beslutade författningsreformen. Motsättningar förelåg angående gränsdragningen mellan flamländskt och vallonskt område samt graden av självständighet inom kulturpolitiken för respektive område. Trots flerfaldiga försök lyckades inte regeringschefen Eyskens åstadkomma en för båda parter godtagbar lösning. Konsekvensen blev att Eyskens den 23.11.1972 inlämnade regeringens avskedsansökan till kungen, som bad regeringen fungera tills vidare för handläggning av löpande ärenden.⁵⁸⁾

Senare samma dag hade kungen konsultationer med senatens och depute-

52) CVP är den flamländska delen av det kristligt sociala partiet.

53) BSP är den flamländska delen av socialistpartiet.

54) PVV är den flamländska delen av det liberala partiet.

55) CRISP, Cournier hebdomadaire nr 545, s 17.

56) Ibid, s 15 och 18 samt Neue Zürcher Zeitung den 25.11.1972.

57) Keesing, s 25233.

58) Ibid, s 25816.

radekammarens talmän och grupppordförande i kamrarna. Dessa överläggningar fortsatte den 24 och 25.11 med resterande grupppordförande och partiledare och ministrar i den avgående regeringen. Kungen konsulterade under dessa dagar sammanlagt 18 personer.⁵⁹⁾ Häri ingick således representanter för samtliga i parlamentet representerade partier. I enlighet med tidigare redovisad praxis offentliggjordes inte rådgivarnas rekommendationer.

Resultatet av de inledande överläggningarna blev att kungen den 25.11 utsåg den avgående ministern de Saeger (CVP) till informatör. Hans uppgift innefattade att informera sig, eventuellt underhandla och framlägga förslag om förutsättningar under vilka en regering kunde bildas med förmåga att genomföra en varaktig lösning på problemet med samexistensen mellan valloner och flamländare. Det var således ett - jämfört med tidigare - annorlunda informationsuppdrag med en precisering av en väsentlig uppgift för den kommande regeringen. Med tanke på kravet att beslut i parlamentet rörande folkgruppernas inbördes förhållande redan 1971 krävde 2/3 majoritet, kan det även sägas att informationsuppdraget i praktiken förutsatte att den kommande regeringen skulle kunna förfoga över 2/3 majoritet i parlamentet.⁶⁰⁾

Informatören de Saeger hade under sista veckan i november inledande överläggningar med de båda talmännen, den avgående premiärministern Eyskens, vissa andra ministrar samt företrädare för samtliga partier. Sammanlagt överlade informatören med 26 personer fram till månads-skiftet. Då redovisade informatören för andra gången läget i förhandlingssituationen inför kungen. Därefter mottog kungen Eyskens. Innehållet i dessa överläggningar är inte offentliggjorda.⁶¹⁾

I början av december tog överläggningarna om regionaliseringsfrågan fastare form genom att de Saeger fick visst gehör hos regeringspartierna för sitt förslag till genomförande av regionaliseringen. Förslaget gick vidare till oppositionspartierna för granskning. Den 8.12 bedömde de Saeger det möjligt att erhålla 2/3 majoritet genom ett inträde av liberalerna i regeringen. Den 12.12 avlade de Saeger en slutrapport inför kungen, varefter informatören befriades från sitt uppdrag.⁶²⁾ Det föreligger inte några närmare uppgifter om de Saeger gett kungen någon konkret rekommendation i denna situation. Resultatet blev emellertid att kungen gav den socialistiske partiordföranden Leburton accepterade den 14.12.⁶³⁾ I denna situation är beslutsprincipen största parti tillämplig.

59) Le Monde den 25.11 och De Standard den 24-27.11.

60) Neue Zürcher Zeitung den 27.11 och De Standaard den 27.11.

61) De Standaard den 28.11-2.12 och Keesing, s 25816.

62) Keesing, s 25816.

63) De Standaard den 15.12.

Leburton (PSB) inriktade sina förhandlingar på att försöka realisera den lösning som informatören hade antytt. En sådan lösning innebar - vad avser regeringsbasen - att PSC-CVP, PLP/PVV och socialistpartiet skulle ingå i regeringen. Fortfarande dominerade olika aspekter av regionaliseringsfrågan i diskussionerna mellan regeringsbildaren och partierna. Den 23.1.1973 hade enighet uppnåtts mellan partierna både om regeringsförklaring och en preliminär ministerlista, som Leburton presenterade för kungen. I enlighet med den nya författningens bestämmelse innehöll förslaget lika antal (11) flamländska och vallonska ministrar. Den 26.1 utnämndes den nya regeringen med Leburton som premiärminister. I början av februari erhöll den nya regeringen förtroendevotum i senaten och deputeradekammaren.⁶⁴⁾

6.7 Belgien - sammanfattning

Regeringsbildningsproceduren inleds genom att den sittande regeringen inlämnar sin avskedsansökan, varefter kungen (1961, 1965, 1966 och 1972/73) ber regeringen fungera tills ny regering är bildad. Att det vid 1958 och 1968 års regeringsbildningar inte här angetts huruvida regeringen skulle fungera tills ny regering var bildad, beror på brister i materialet, men så har sannolikt varit fallet.

Kungen inkallar talmännen och vissa andra personer till överläggningar efter det att en regering har lämnat in sin avskedsansökan. Undantaget är 1958 års regeringsbildning, då inga tillgängliga uppgifter finns om några inledande konsultationer. Men det är sannolikt endast beroende på ofullständighet i materialet. Angående turordningen vid de inledande konsultationerna synes praxis vara den att den avgående premiärministern efterföljs av de båda talmännen. I övrigt kan inte turordningen sägas följa bestämda regler, vilket medför en faktisk valfrihet för kungen i detta avseende. Däremot är tidigare praxis den att representanter för de mindre partierna i parlamentet inte kallas till de inledande överläggningarna. Vid 1972/73 års regeringsbildning inkallades emellertid representanter för samtliga partier i parlamentet som rådgivare vid de inledande överläggningarna.

Partiledarna företräder respektive parti vid de inledande överläggningarna. Förutom partiledarna inkallas även deras ställföreträdare och de tre stora partiernas gruppleadare i senaten och deputeradekammaren. Så

64) Keesing, s 25816.

långt kan därför kungen inte sägas ha någon reell valfrihet beträffande vilka som bör deltaga i konsultationerna. Men när det gäller andra kategorier av rådgivare så som ministrar i den avgående regeringen, representanter för näringsliv, arbetsmarknadsparter och Belgiens riksbank, "ministres d'Etat" samt inte minst övriga parlamentsledamöter, har kungen en faktisk valfrihet beträffande vilka personer han vill rådgöra med. Detta kommer också till uttryck genom att antalet personer som fungerar som rådgivare vid regeringsbildningarna skiftar kraftigt. År 1961 rådfrågades 9 personer, 1965 34 personer, 1966 25 personer, 1968 26 personer och 1972/73 18 personer.

Summeringen och granskningen av partiledarnas och övriga rådgivares rekommendationer förefaller skötas av kungen. Vid överläggningarna med partirepresentanterna spelar kungen en aktiv roll och använder, som det visar sig nödvändigt sitt inflytande för att få till stånd samarbete mellan partierna.⁶⁵⁾ För övrigt offentliggörs inte vad som avhandlas under överläggningarna med kungen och inte heller de rekommendationer han får.

Till hjälp vid summeringen och granskningen har kungen vid ett flertal tillfällen ända sedan 1935 anlitat informatörer. Vid alla sex regeringsbildningarna har kungen utsett informatörer. Av tillgängliga uppgifter att döma förefaller kungen själv fatta beslut både om att informatör skall utses och om vem som skall få uppdraget.

Informatörens uppgift är, allmänt uttryckt, att i statschefens ställe förhandla med de politiska partierna för att nå fram till någon form av överenskommelse mellan dem och därefter rapportera till kungen om vilken regeringsbas som är möjlig. Däremot var informatörerna Harmel (1958) och van Acker (1966) tydligen endast inställda på att försöka rekommendera en regeringsbildare (formateur). 1958 lyckades det, men 1966 misslyckades det.

Några generella uppgifter om informatörernas bakgrund och ställning vid det tillfället då de fick sina uppdrag föreligger inte. I de refererade fallen kan man emellertid göra vissa iakttagelser.

Angående partifördelningen kan följande konstateras. Fem (1958, 1961, 1965, 1968 och 1972) av de sju informatörerna tillhörde det största partiet PSC, en (1966) var PLP:s ledare och en (1966) tillhörde PSB. Två (1958 och 1965) av informatörerna var vidare "ministres d'Etat", och en (1966) var talman, medan en (1966) var partiledare, och tre (1961, 1968 och 1972) var ministrar i den avgående regeringen.

65) Senelle, R., The political and economic structur of Belgium. Memo from Belgium nr 73-74-75, Bruxelles 1966, s 32.

Ett visst positivt samband mellan största parti och informatörers politiska hemvist föreligger sålunda. Däremot finns det inte något samband mellan valresultat och informatörens partipolitiska anknytning. Vidare kan konstateras, att informatören haft en sådan ställning, att han genomgående inte kan anses ha stått över partierna. Detta framträder tydligast, när det gäller de två informatörerna 1966 och informatörerna 1968 och 1972 men även 1961 års informatör var aktivt politiskt engagerad.

Vid 1958 och 1961 års regeringsbildningar hade informatören rekommenderat en regeringsbildare, och kungen följde rekommendationen i båda fallen. 1968 hade en överenskommelse om regeringssamarbete mellan PSC och PSB uppnåtts under ledning av en regeringsbildare, som emellertid föredrog att stå utanför den kommande regeringen. Troligtvis inefattade partiöverenskommelsen även förslag om premiärministerkandidat, vilket kungen följde.

Generellt sett är två principer tillämpliga vid kungens beslut att låta PSC bilda regering i fem fall av sex. Dels har PSC varit det största partiet, dels har partiet haft koalitionsmöjligheter både med PSB (1961, 1965 och 1968) och PLP (1966). 1958 hade PSC absolut majoritet i båda kamrarna.

Här följer en redovisning i tabellform av de beslutsprinciper som har ansetts tillämpliga för de slutgiltiga regeringsbildningsuppdragen.

Beslutsprinciper

Regerings- bildning År:	Dubbel- riktade samar- bets- möjlig- heter ¹⁾	Störs- ta parti	Störs- ta val- fram- gång	Majori- tets- rekom- menda- tion	Block- majori- tet. Borgerlig el. socia- listisk	Huvudroll vid den av- gående re- geringens fall
1958	30	x	x	x		
1961	31	x	x			
1965	32	x	x			
1966	33b	x	x			
1968	34c	x	x	x		
1972/ 73	35		x			

1) Här avses genomgående PSC.

Endast vid regeringsbildningen 1958 preciserades uppdraget att bilda regering. Då hade för övrigt informatören lyckats nå en överenskommelse om regeringssamarbete och även om en regeringsbildare. Preciseringen utformades så att de partier som skulle ingå i regeringen direkt angavs.

I författningens artikel 86 om kungens förhållande till ministrarna heter det: "Hij benoemt Ministers en ontslaat hen naar welgevallen." (Han utnämner och avskedar ministrar efter eget behag.)

Vid utnämningen och avskedandet av ministrar är kungen emellertid enligt praxis bunden av parlamentariska principer. Detta kommer också till uttryck i den sittande nederländska författningskommissionens tolkning av grundlagen. Dess ändringsförslag till artikel 86 lyder: "Hij benoemt en ontslaat de ministers."¹⁾ Men i det motivutkast som kommissionen presenterat säges inget om vilka principer som bör vara vägledande vid regeringsbildningar.

Vidare regleras regeringens existens i praxis av systemet med misstroendeförklaring. En minister eller en regering anses därför tvungen att avgå om han eller den inte har andra kammarens tolerans eller förtroende.²⁾

Det kan således sägas, att regeringsbildningsproceduren i allt väsentligt vilar på praxis.

7.1 1958 års regeringsbildning

Under hösten 1957 hade genom grundlagsändring första kammarens mandat ökats från 50 till 75 och andra kammarens från 100 till 150 mandat. Vid fördelning av dessa nya mandat utgick man från 1956 års valresultat och andra kammaren fick då följande sammansättning: PvdA (arbetarpartiet) 50 mandat (+16), KVP (katolska folkpartiet) 49 (+16), ARP (antirevolutionära partiet) 15 (+5), VVD (liberala partiet) 13 (+4), CHU (kristligt - historiska unionen) 13 (+5), CPN (kommunistpartiet) 7 (+3) och SGP (reformpartiet) 3 (+1).³⁾

1) Prove van een nieuwe grondwet, s 6.

2) Oud, P. J. , Het constitutinel Recht van het Koninkrijk der Nederlanden I. s 310 ff.

3) Duynstee, F. J. F. M. , De kabinetsformaties 1946 - 1965. Deventer 1966, s 449.

Inre motsättningar framträdde under hösten 1958 inom Drees' koalitionsregering. Den utlösande faktorn till ministären Drees' fall blev så småningom att ett ändringsförslag från ARP till en skatteproposition antogs mot PvdA:s vilja. ⁴⁾

Den 12.12 inlämnade Drees avskedsansökan från de socialistiska ministrarna och meddelade, "att de övriga ministrarna och statssekreterarna ställde sina portföljer till drottningens förfogande". Drottningen bad regeringen fungera tills vidare. ⁵⁾ Det är här att lägga märke till att de borgerliga ministrarna markerade att de inte önskade avgå, trots att premiärministern och PvdA:s ministrar ansökte om avsked.

Drottningen inbjöd därefter till inledande överläggningar i regeringsfrågan. Hon mottog efter varandra talmännen i första och andra kammaren, vicepresidenten i Raad van State ⁶⁾ samt gruppledarna i andra kammaren för PvdA, KVP och ARP. Den 13.12 fortsatte hon sina överläggningar med gruppledarna för VVD och en nybildad kommunistisk utbrytargrupp samt för CPN, SGP och sist CHU. ⁷⁾ Man kan här notera att turordningen mellan de fyra sista gruppledarna ej stämde med det tidigare angivna mönstret att låta ett större parti föregå ett mindre.

Drottningen hade den 13.12 också två överläggningar med KVP-ministern Struyken. Struyken var vice premiärminister och en av de ministrar som ställt sina portföljer till drottningens förfogande utan att begära avsked. ⁸⁾

Efter de inledande överläggningarna av okänt innehåll tog Struyken, kanske på uppdrag av drottningen, kontakt med gruppledarna för KVP, CHU och ARP. Resultatet av deras inbördes diskussioner blev att inget annat alternativ fanns än en expeditiönsminister.

För att officiellt konstatera detta hade förslag väckts om att en informator skulle utses. I diskussionen hade en minister van Staat tillika förut-

4) Geismann, G., Politische Struktur und Regierungssystemen in den Niederlanden. Frankfurt am Main 1964, s 181.

5) Duynstee, a a s 441 f.

6) Ursprungligen var detta organ kungens huvudsakliga rådgivande institution. Numera har det enligt författningen en funktion som närmast motsvarar det svenska lagrådets. Kungen eller den regerande drottningen är formellt dess ordförande. Se t ex Van Raalte, E., The parliament of the Netherlands. Haag 1959, s 125.

7) Het Vaderland den 13 och 15.12.

8) Duynstee, a a s 200

varande premiärminister från KVP vid namn Beel nämnts. Struyken informerades drottningen om dessa diskussioner. ⁹⁾

Den 15.12 bad drottningen "Minister van Staat Prof. Dr. L. J. M. Beel att uppträda som informatör och efter utförda undersökningar rapportera till henne om möjligheterna att på kort tid uppnå en lösning av den inträdda regeringskrisen". ¹⁰⁾

Beel tog kontakt med den avgående premiärministern Drees, andra kammarens talman och gruppledarna i andra kammaren. ¹¹⁾ Efter ingående överläggningar kunde han den 19.12 avlägga slutrapport för drottningen om det resultat han uppnått. ¹²⁾

Följande dag kallades Beel (36) till drottningen, som gav honom uppdrag att bilda regering. För beslutet att utse Beel till regeringsbildare är beslutsprincipen om dubbelriktade samarbetsmöjligheter tillämplig. Enligt uppdraget ombads Beel att "ta sig an med att bilda en regering, som skall ha som uppgift att påskynda upplösningen av andra kammaren samt att bevaka, tills tidpunkten för de tidigarelagda valen är överständen, allt det som är nödvändigt för kungariket. Prof. Beel har antagit uppdraget." ¹²⁾ Här preciserades både vilka uppgifter regeringen skulle åta sig och hur länge den skulle sitta kvar.

Den 22.12 godkände drottningen de socialistiska ministrarnas avskedsbegäran. Beel blev utnämnd till premiärminister, och de regeringsmedlemmar som ställt sina portföljer till förfogande nekades avsked. I den nya regeringen ingick representanter för KVP, CHU och ARP. ¹³⁾

7.2 1959 års regeringsbildning

Regeringen Beel lät upplösa andra kammaren och anordna nyval i mars 1959. Valresultatet i andra kammaren blev (jämfört med 1957) följande: KVP 49 (± 0), PvdA 48 (-2), VVD 19 (+6), ARP 14 (-1), CHU 12 (-1), CPN 3 (-4), SGP 3 (± 0) och PSP (pacifistiska socialistpartiet) 2 mandat (+2). ¹⁴⁾

9) Ibid s 202.

10) Ibid s 442.

11) Ibid s 404.

12) Ibid s 442.

13) Geismann, a a s 190.

14) Ibid s 192.

Den 12.3 inlämnade premiärministern samtliga ministrars avskedsansökningar till drottningen. Regeringen ombads dock av drottningen att fungera tills vidare. ¹⁵⁾

Dagen därpå mottog drottningen talmännen i första och andra kammaren samt vicepresidenten i Raad van State. Gruppledarna i andra kammaren sammanträdde för att behandla valutslaget och diskutera de rekommendationer som skulle ges till drottningen. Nästa dag inkallades först gruppledarna för PvdA, VVD, ARP, CHU, CPN, SGP, PSP och sist ledaren för GPV (reformerta politiska förbundet) till drottningen för överläggningar. Det visade sig dock några dagar senare att GPV ej erhöll något mandat, vilket man tidigare utgått ifrån. ¹⁶⁾

Resultatet av överläggningarna hos drottningen blev att hon den 14.3 utsåg den avgående premiärministern Beel till informatör med uppgift att "ge henne rapport om möjligheterna att komma fram till en regering, som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen". ¹⁷⁾

Beel inledde diskussioner med gruppledarna för de fem största partierna i andra kammaren. Den 26.3 lämnade han sin slutrapport till drottningen och han antages då som formatör ha rekommenderat i första hand van den Brink (KVP), i andra hand de Quay (KVP), och i tredje hand Kolfschoten (KVP). ¹⁸⁾

Efter det att van den Brink inför drottningen förklarat att han inte önskade komma i fråga för uppdrag att bilda regering, tillkallade drottningen den 28.3 de Quay (37a), som fick i uppdrag att bilda "en regering som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen. Prof. de Quay har bett att få överväga uppdraget." ¹⁹⁾ Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall, är dubbelriktade samarbetsmöjligheter och största parti. Men de Quay misslyckades och avsåg sig uppdraget den 27.4. ¹⁹⁾

Under de två nästkommande dagarna hade drottningen nya överläggningar med sina rådgivare. Hon tillkallade således vicepresidenten i Raad van State, första och andra kammarens talmän och gruppledarna för de fem största partierna i andra kammaren. Senare tillkallade hon även den för-

15) Duynstee, a a s 442.

16) Het Vaderland den 14.16.3.

17) Duynstee, a a s 442.

18) Geismann, a a s 193.

19) Duynstee, a a s 443.

utvarande premiärministern, minister van Staat Drees för att höra hans synpunkter på regeringsbildningen.²⁰⁾ Resultatet blev därefter att Beel den 1.5 fick i uppdrag att som informatör "undersöka möjligheterna till en snabb lösning av den nuvarande krisen".²¹⁾

En vecka senare kunde Beel konstatera, att fyra av de fem partierna inte önskade delta i en regering på bred bas. KVP, ARP och CHU uppges i denna situation ha önskat att de Quay på nytt utsågs till regeringsbildare.²²⁾

Den 13.5 kunde Beel inför drottningen presentera en fullständig ministerlista med de Quay på premiärministerposten och ett utkast till regeringsprogram. Följande dag gav drottningen de Quay (37b) uppdrag att bilda regering. Förutom de två tidigare nämnda beslutsprinciperna tillkommer beslutsprincipen om majoritetsrekommendation. Uppdraget innehöll den allmänt hållna preciseringen, att regeringen skulle kunna "räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen".²²⁾

Några dagar senare antog de Quay uppdraget och den 19.5 kunde den nya regeringen, bestående av KVP, ARP, CHU och VVD, utnämnas och efterträda Beels ministär.²³⁾

7.3 1965 års regeringsbildning

Den då sittande regeringen Marijnen, som var en koalitionsregering bestående av KVP, VVD, CHU och ARP, splittrades i februari 1965 på frågan om kommersiell annonsering i radio och television.²⁴⁾ Partiställningen i andra kammaren var då enligt 1963 års val följande: KVP 50 mandat, PvdA 43, VVD 16, ARP 13, CHU 13, PSP 4, CPN 4, SGP 3, BP (bondepartiet) 3 och GPV (reformerta politiska förbundet) 1.²⁵⁾

Den 27 februari mottog drottningen premiärminister Marijnen (KVP). Han meddelade drottningen, "att ministrarna ställer sina portföljer till H. M:s förfogande och att statssekreterarna som följd av detta beslut ställer sina

20) Het Vaderland den 30.4.

21) Duynstee a a s 443.

22) Geismann, a a s 200 f.

22) Geismann, a a s 200 f.

23) Keesing, s 16825.

24) Ibid s 20700.

25) Ibid s 19474.

platser till förfogande. Drottningen har tagit detta under övervägande och bett ministrarna och statssekreterarna att under tiden fortsätta de göromål som de anser vara nödvändiga för kungarikets intressen." 26)

Kommunikéns formulering torde innebära att regeringen inte önskade avgå, utan önskade rekonstruera sig på samma bas, om detta var möjligt. Ett stöd för en sådan tolkning är för övrigt utformningen av den kommande informatören Schmelzers uppdrag.

Den 1. 3 påbörjade drottningen inledande överläggningar om regeringsfrågan. Först tillkallades vicepresidenten i Raad van State och talmännen i första och andra kammaren. Därefter följde gruppledarna för KVP, PvdA, VVD, ARP och CHU. Nästa dag var turen kommen till gruppledarna för PSP, CPN, SGP, BP och GPV. 27)

Vad gäller råden till drottningen från gruppledarna för de fem stora partierna, håller Duynstee det för troligt, att samtliga föreslog, att man skulle undersöka möjligheterna att återställa den dåvarande regeringskombinationen. 28)

Drottningen utsåg KVP:s gruppledare i andra kammaren Schmelzer till informatör sedan hon överlagt med Beel, den förutvarande premiärministern och tillika minister van Staat samt vicepresident i Raad van State. Schmelzer ombads av drottningen att "företa en undersökning av möjligheterna att komma till en snabb lösning av de konfliktpunkter som framträtt inom regeringen Marijnen". 29)

Schmelzer inledde sitt informationsuppdrag, som hade stark karaktär av medlingsuppdrag, med att överlägga med premiärminister Marijnen. Därefter vidtog överläggningar med de olika partiernas ministrar i den avgående regeringen. Men partiernas positioner kunde inte sammanjämkas, och någon överenskommelse uppnåddes därför inte. Schmelzer tog då kontakt med gruppledarna för VVD, KVP, ARP och CHU.

Efter långvariga överläggningar avlade Schmelzer slutrapport inför drottningen. Han hade då kommit till slutsatsen, att meningsmotsättningarna mellan regeringspartierna på vissa punkter var så djupgående, att endast

26) Duynstee a a s 446.

27) Het Vaderland den 2 och 3. 3.

28) Duynstee, a a s 364.

29) Ibid s 446.

en "avpolitisering" av radio- och TV-frågan skulle kunna skapa förutsättning för en fortsättning på den existerande regeringskombinationen. ³⁰⁾

Den 13.3 påbörjade drottningen en andra omgång allmänna konsultationer, varvid ledarna för de små partigrupperna inte hördes. Därefter hade hon samma dag nya överläggningar med Schmelzer. Efter dessa överläggningar kallades Cals (KVP) till överläggningar hos drottningen. Antagligen skedde detta på Schmelzers rekommendation. ³¹⁾

Två dagar senare utsändes följande officiella kommuniké: "Efter det att Dr. W K N Schmelzer givit tillkänna att han inte önskar komma i fråga för uppdraget att bilda regering har H. M. Drottningen mottagit på Seestdijk, Mr. J M L Th Cals (38) och givit honom i uppdrag att bilda regering som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen. Herr Cals bad att få ta uppdraget under övervägande." ³²⁾ Tillämpliga beslutsprinciper i detta fall var att KVP hade dubbelriktade samarbetsmöjligheter och var det största partiet.

Cals inriktade sig på att skapa en ny regeringskombination, där även PvdA skulle ingå. Efter långvariga och komplicerade förhandlingar med gruppledarna i andra kammaren lyckades Cals åstadkomma en lösning. Därför kunde han den 13.4 meddela drottningen, "att han antagit uppdraget att bilda en regering, som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen". ³³⁾ Den 14.4 kunde sedan Cals nya regering bestående av KVP, PvdA och ARP utnämnas och efterträda regeringen Marijnen. ³⁴⁾

7.4 1966 års regeringsbildning

Partiställningen i andra kammaren vid detta ministärskifte var densamma som vid 1965 års regeringsskifte. Bakgrunden till regeringen Cals fall var meningsskiljaktigheter mellan regeringen och andra kammaren om utformningen av den ekonomiska politiken. Vid debatten i andra kammaren den 14.10.1966 tog KVP:s gruppleadare Schmelzer initiativ till en motion som ställdes mot regeringens förslag. Sålunda skapades en öppen

30) Ibid s 380.

31) Het Vaderland den 15. och 16.3.

32) Duynstee, a a s 447.

33) Ibid s 448.

34) Keesing, s 20700.

konflikt mellan KVP:s premiärminister och partiets gruppleddare. Innan voteringen ägde rum deklarerade Cals att om kammaren biföll motionen skulle regeringen betrakta det som en misstroendeförklaring mot sin ekonomiska politik och dra konsekvenserna härav. Men det hjälpte inte att Cals satte regeringens existens på spel. Motionen bifölls med 75 röster mot 62, medan 13 avstod. Inom KVP-fraktionen meningarna delade: 39 röster för och 4 mot gruppleddarens förslag.

Följande dag tog Cals den parlamentariska konsekvensen av regeringens nederlag och inlämnade regeringens avskedsansökan till drottningen. Hon bad emellertid regeringen att fungera tills vidare.³⁵⁾ Samma dag inledde drottningen sina överläggningar i regeringsfrågan genom att efter varandra inkalla talmännen i första och andra kammaren samt vicepresidenten i Raad van State, Beel.

Den 16.10 mottog sedan drottningen andra kammarens gruppleddare i följande ordning: KVP, PvdA, VVD, ARP, CHU, PSP, CPN, SGP, BP och GVP.³⁶⁾ Det uppges att ett flertal av partiernas representanter gav drottningen rekommendationen att utse en regeringsbildare, som skulle upplösa parlamentet och låta utlysa nyval inom 80 dagar.³⁷⁾

Efter konsultationerna kallades KVP:s gruppleddare Schmelzer till drottningen, som gav honom i uppdrag att bilda ny regering. Schmelzer (39a) bad att få ta uppdraget under övervägande.³⁷⁾ Redan följande dag beslutade han acceptera uppdraget.³⁸⁾ Vid beslutet att utse Schmelzer till regeringsbildare var beslutsprinciperna om dubbelriktade samarbetsmöjligheter och största parti tillämpliga.

Vid sina förhandlingar med partierna inriktade sig Schmelzer först på att skapa en interimregering under ledning av Zijlstra (ARP) med uppgift att utlysa nyval. Men Zijlstra deklarerade den 26.10 efter överläggningar med sina partivänner att han inte kunde anta Schmelzers erbjudande. Därefter försökte Schmelzer få till stånd en katolsk minoritetsregering med "opolitiska" representanter. Men även detta försök misslyckades och han avsåg sig sitt formatörsuppdrag den 3.11.³⁹⁾

35) Geismann, G., *Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden* 1966/67. Politisches Vierteljahresschrift 1968:4, s 580.

36) *Het Vaderland* den 17 och 18.10.

37) *The Times* den 19.10.

38) *Ibid* den 21.10.

39) Geismann, G., *Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden* 1966/67, s 581.

Drottningen konsulterade därefter i tur och ordning gruppledarna för KVP, PvdA, VVD, ARP och CHU.⁴⁰⁾ Resultatet blev att den förutvarande premiärministern Beel kallades av drottningen som informatör. Hans uppdrag blev att undersöka på vilket sätt krisen skulle kunna lösas så snabbt som möjligt.

Beel inledde genast överläggningar med gruppledarna för de stora partierna i andra kammaren. Under överläggningarnas gång blev det så småningom klart att Zijlstra (ARP) var tänkbar som regeringsbildare för en regering bestående av KVP och ARP.⁴¹⁾

Efter det att Beel avlagt rapport inför drottningen gav hon den 17.11 Zijlstra (39b) i uppdrag att bilda regering. I detta fall är beslutsprinciperna om dubbelriktade samarbetsmöjligheter och majoritetsrekommendation tillämpliga. I uppdraget angavs den kommande regeringens huvuduppgift vara att låta upplösa parlamentet och utlysa nyval. Efter några dagar kunde Zijlstra presentera en minoritetsregering bestående av KVP och ARP. Den 22.11 beviljade drottningen regeringen Cals avskedsansökan och utnämnde interimsgovernmenten Zijlstra.⁴²⁾

7.5 1967 års regeringsbildning

Vid valet till andra kammaren den 15.2 fördelades mandaten jämfört med 1963 års val på följande sätt: KVP 42 (-8), PvdA 37 (-6), VVD 17 (+1), ARP 15 (+2), CHU 12 (-1), BP 7 (+4), D'66 (democraten '66) 7 (+7), CPN 5 (+1), PSP 4 (± 0), SGP 3 (± 0) och GPV 1 mandat (± 0). Efter valet inlämnade premiärminister Zijlstra interimsgovernmentens avskedsansökan till drottningen.⁴³⁾

Under den 17 och 18.2 hade drottningen i tur och ordning överläggningar om regeringsfrågan med följande personer: talmännen i första och andra kammaren, vicepresidenten i Raad van State, gruppledarna i andra kammaren för KVP, PvdA, VVD, ARP, CHU, BP, D'66, CPN, PSP, SGP och GPV. Gruppledarna för KVP, ARP och CHU antages ha rekommenderat

40) Het Vaderland den 5.11.

41) Geismann, G., Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden 1966/67, s 582.

42) Geismann, G., Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden 1966/67, s 582.

43) Ibid, s 584.

drottningen att börja med en informatör för att inte från början förhindra att PvdA-fraktionen deltog i överläggningarna mellan partierna. PvdA hade nämligen under senare år inte velat delta i regeringsöverläggningarna under en formatör så länge de stora konfessionella partierna KVP, ARP och CHU inte bestämt sig för om de ville samarbeta med PvdA eller VVD. För att vinna klarhet om de konfessionella partiernas inställning i denna fråga antages både PvdA och VVD ha rekommenderat drottningen att utse en formatör direkt.

Resultatet blev emellertid att drottningen den 18.2 utsåg den avgående premiärministern Zijlstra till informatör. Enligt kommunikén från drottningens kabinett löd hans uppgift, att, "med tanke på valutgången, verka som informatör och rapportera till henne om möjligheterna att bilda en regering som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen".⁴⁴⁾

Efter några dagars förhandlingar med de fem stora partierna visade det sig finnas möjligheter till ett samarbete mellan KVP, VVD, ARP och CHU. Zijlstra inriktade sig på att åstadkomma en överenskommelse mellan dessa partier om huvudlinjerna i ett regeringsprogram. Den 4.3 avlade Zijlstra sin slutrapport inför drottningen, varvid han kunde meddela, att hans överläggningar med gruppledarna för KVP, VVD, ARP och GHU hade lett till full enighet om grunddragen i ett regeringsprogram.⁴⁵⁾

Sedan informatören fullgjort sitt uppdrag återstod det för en formatör att nå en mer preciserad överenskommelse om regeringsprogrammet och inte minst om fördelningen av ministerposterna. De fyra berörda gruppledarna önskade, att Zijlstra skulle åta sig uppdraget som formatör. Men han förklarade, att han inte ville bli premiärminister och han vidhöll sin uppfattning trots övertalningsförsök från drottningens sida följande dag. I den situationen inkallade drottningen de fyra gruppledarna den 6.3 för att få förslag om en formatör. Men gruppledarna kunde inte enas om vem som skulle utses. För att komma ur dödläget tillkallade drottningen senare samma dag ministern van Staat, Beel. Han ombads att, med hänsynstagande till informatören Zijlstras rapport, "undersöka på vilket sätt bildandet av en regering kan påskyndas".⁴⁶⁾

I sina försök som förhandlingsledare och medlare mellan partierna i personfrågorna lyckades Beel uppnå enighet om ARP:s gruppledare Biesheuvel

44) Het Vaderland den 18 och 20.2.

45) Geismann, G., Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden 1966/67, s 588.

46) Het Vaderland den 6 och 7.3.

som formatör. Den 9.3 hade också fördelningen av de flesta ministerposterna avgjorts, och Beel rapporterade till drottningen om de resultat han kommit fram till. Följande dag utnämnde drottningen Biesheuvel (40a) till formatör med uppgift att "bilda en regering som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen".⁴⁷⁾ Vid beslutet att utse Biesheuvel till regeringsbildare var beslutsprinciperna dubbelriktade samarbetsmöjligheter och majoritetsrekommendation tillämpliga.

Biesheuvels förhandlingar med gruppledarna stötte emellertid på oväntade svårigheter, och han avsåg den 17.3 att återlämna sitt uppdrag till drottningen. Men drottningen ville inte acceptera avsägelsen. Den officiella kommunikén efter deras sammanträffande visade att en kompromiss uppnåts och den fick följande lydelse: "Formatören Mr B W Biesheuvel har på morgonen överlämnat en interimrapport till drottningen på Soestdijk. Mr Biesheuvel hoppas att inom kort kunna överbringa en slutrapport."⁴⁸⁾

Men Biesheuvel kunde inte heller efter förnyade förhandlingar nå en överenskommelse och den 20.3 avsade han sig sitt uppdrag, vilket drottningen nu accepterade. Dagen därpå mottog drottningen efter varandra gruppledarna för KVP, VVD, ARP och CHU. Resultatet blev att drottningen den 21.3 utsåg de Jong (KVP) (40b) till ny formatör med uppgift att "bilda en regering som kan räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen".⁴⁹⁾ Dubbelriktade samarbetsmöjligheter och största parti var tillämpliga beslutsprinciper i detta fall.

Efter segslitna förhandlingar kunde de Jong nå enighet om fördelningen av ministerposterna. Vid ett besök hos drottningen den 3.4 meddelade de Jong, att han kunde åtaga sig uppdraget att bilda en regering bestående av KVP, VVD, ARP och CHU. Samma dag utnämndes den nya regeringen efter det att interimregeringen Zijlstra beviljats avsked.⁵⁰⁾

7.6 1972/73 års regeringsbildning

Regeringen Biesheuvel (ARP) hade vid sin tillkomst 1971 varit en fempartiregering, där även representanter för KVP, CHU, VVD och DS-70

47) Ibid den 10.3.

48) Ibid den 18.3.

49) Ibid den 22.3.

50) Geismann, G., Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden 1966/67, s 583.

ingick. Efter inre stridigheter om budgetförslaget för 1973 lämnade DS-70 i juli 1972 regeringen, vilket innebar att regeringen förfogade över 74 mandat mot tidigare 82 av de 150 mandaten i andra kammaren. Regeringen beslöt dock - efter kontakter med drottningen och vissa partiöverläggningar - att sitta kvar tills nya val hade hållits till andra kammaren.

Valet den 29 november 1972 fick följande resultat jämfört med 1971 års val:

PvdA 43 mandat (+4), KVP 27 (-8), VVD 22 (+6), ARP 14 (+1), CHU 7 (-3), PPR⁵¹⁾ 7 (+5), CPN 7 (+1), D-66 6 (-5), DS -70 6 (-2), SGP 3 (± 0), BP 3 (+2), GPV 2 (± 0), PSP 2 (± 0) och RKPN (romersk-katolska partiet) 1 mandat (-).⁵²⁾ De konfessionella partierna hade - liksom vid föregående val - förlorat mandat, medan de tre "progressiva" partierna PvdA, PPR och D-66, som även vid detta val gick fram med ett gemensamt valprogram, hade vunnit fyra mandat.

Biesheuvel inlämnade regeringens avskedsansökan till drottningen, som bad regeringen fungera tills vidare.⁵³⁾ Den 1.12 inledde drottningen konsultationer med vicepresidenten i Raad van State, första kammarens talman, andra kammarens talman och därefter med samtliga gruppledare för de 14 partierna representerade i andra kammaren. Turordningen mellan gruppledarna följde den gängse principen nämligen att gruppledaren för det största partiet (PvdA) kom först och gruppledaren för det minsta partiet (RKPN) kom sist.

Gruppledarnas rekommendationer kan sammanfattas på det sättet att representanter för en majoritet av mandaten förordade med något olika formuleringar tillsättandet av en informatör, som skulle klarlägga vilka möjligheter det fanns att bilda en majoritetsregering. Däremot förordade representanter för 58 mandat att gruppledaren för PvdA den Uyl skulle bli formatör och att han skulle bilda en regering, som skulle kunna räkna med en konstruktiv inställning från en majoritet i andra kammaren. Regeringen skulle baseras på det gemensamma programmet för PvdA, PPR och D-66.

51) PPR grundades 1968 på en "vänstergrupp" inom KVP.

52) Keesing, s 25683.

53) Underlagsmaterialet för denna regeringsbildning baseras på en mycket utförlig redovisning i en preliminär rapport - De kabinetsformatie 29.11.1972 - 11.5.1973 - utarbetad inom det nederländska inrikesministeriet av J Jooren (stencil augusti 1973). Om inte annat anges är uppgifterna hämtade från denna rapport. En bearbetning av delar av detta material finns i Gruijters, H. , - Vis. J. J. , 29.11.72 Verkiezingen, Utrecht/Antwerpen 1972.

Således fanns det stöd från en majoritet att utse en informatör, men bland rekommendationerna fanns olika namnförslag på lämpliga informatörer. Bland dessa valde drottningen den 4.12 medlemmen av Raad van State och förutvarande ARP-representanten i första kammaren M Ruppert till informatör. Han fick i uppdrag att undersöka vilka möjligheter det fanns att bilda en regering som kunde försäkra sig om ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen.

Ruppert inledde förhandlingar med partierna om den kommande regeringsbasen. I olika omgångar försökte Ruppert åstadkomma en öppning mellan de tre "progressiva" partierna och de konfessionella partierna KVP, ARP och CHU. Den huvudsakliga motsättningen kan anges till huruvida de tre "progressiva" partiernas program skulle vara utgångspunkt för förhandlingarna om en bredare regeringssamverkan. De konfessionella partierna angav å sin sida att förhandlingar om ett eventuellt regeringsprogram skulle ske på likställd nivå utan någon bindning på förhand. Ruppert försökte speciellt att jämka samman KVP:s inställning att man inte kunde stödja en regering utan att vara fullvärdig medlem med PvdA:s önskan om stöd från KVP till en regering bestående av de tre "progressiva" partierna.

Vid ett flertal tillfällen under dessa överläggningar informerade Ruppert drottningen om partiernas inställning. I sin slutrapport den 31.1.1973 till drottningen kunde Ruppert inte ge något konkret förslag på en möjlig regeringsbas. Dock förelåg en vilja hos de konfessionella partierna att undersöka möjligheterna för en majoritetsregering baserad på dessa partier och de tre "progressiva" partierna. Men denna uppfattning delades inte av de sistnämnda partierna. Som slutsats hänvisade Ruppert till PvdA:s ledande ställning och rekommenderade drottningen att utse en regeringsbildare från detta parti. Något konkret namnförslag fanns inte i slutrapporten, men drottningen utsåg redan dagen därpå W Burger - medlem av Raad van State och förutvarande gruppleddare för PvdA i första och andra kammaren - till regeringsbildare (41a). Han fick i uppdrag att bilda en regering som kunde förväntas få ett tillfredsställande stöd av folkrepresentationen.

Burger började sitt arbete med att försöka förverkliga en "progressiv" regering med den Uyl, gruppleddare för PvdA i andra kammaren, som tilltänkt regeringschef. Den tidigare nämnda motsättningen mellan de två partigrupperna aktualiserades emellertid på nytt. Men under februari månads första del fanns vissa tecken på att PvdA och D-66 kunde acceptera inslag från de konfessionella partierna i en kommande regering. Vid slutet av månaden tillkom att ARP inte längre var totalt negativt till en regering ledd av den Uyl. Några framträdande politiker inom ARP sade sig nämligen inte vara negativa till en regering den Uyl. Burger inriktade

sig nu främst på ARP och KVP - utan CHU - som komplement till en "progressiv" regering. Detta ledde till en starkt negativ reaktion i CHU, vilket resulterade i en gemensam hållning från de tre konfessionella grupp-
ledarna mot Burger och de "progressiva" partierna. Denna situation be-
stod under mars månad trots Burgers förnyade försök att åstadkomma
en lösning. Vid sidan av sina överläggningar med partirepresentanterna
höll Burger drottningen underrättad om händelseutvecklingen. Resultatet
blev att Burger återlämnade sitt uppdrag den 3.4 utan att ha funnit en
regeringskombination, som kunde förväntas få ett tillfredsställande stöd
av folkrepresentationen.

I detta dödläge hade drottningen förnyade överläggningar mellan den 5 och
9.4 med första kammarens talman, andra kammarens talman, vicepre-
sidenten i Raad van State och gruppledarna i andra kammaren i samma
turordning som vid regeringsbildningens inledningsskede. Rådgivarnas
rekommendationer kan sammanfattas så att representanter för en majo-
ritet förordade en regeringsbildare från de konfessionella partierna,
medan en minoritet förordade en regeringsbildare från PvdA. Något ma-
joritetsförslag förelåg inte vad beträffar regeringsbasen. Huvudalternat-
iven var emellertid en "progressiv" regering eller en "extra-parlamen-
tarisk" regering. Det senare alternativet innebar en slags nödlösning,
där regeringen inte hade en fast förankring i andra kammarens parti-
grupper.

Efter det att drottningen erhållit rekommendationerna från gruppledarna
hade hon den 9.4 överläggningar med tre ministers van Staat nämligen
Donner, Klompé och Beel. Resultatet blev att drottningen beslöt utse två
informatörer: justitieministern i den sittande regeringen Biesheuvel van
Agt (KVP) och ARP-ledamoten i första kammaren Albeda. Något stöd för
detta beslut förelåg inte - med undantag för D-66 - i de skriftliga rekom-
mendationer, som gruppledarna avlämnade den 6, 7 och 9 april. De två
informatörerna fick i uppdrag att på kortast möjliga tid undersöka på vil-
ket sätt en regering kunde bildas som kunde få ett tillfredsställande stöd
av folkrepresentationen.

De båda informatörerna började med att försöka klarlägga varför Ruppert
och Burger misslyckats i sina strävanden. På grundval av denna kartlägg-
ning och genom överläggningar med gruppledarna för de konfessionella
partierna skisserade informatörerna ett preliminärt utkast till regerings-
program. Informatörerna förelade gruppledarna sitt utkast och den 20.4
godtog ARP, KVP, PvdA, PPR och D-66 utkastet. Gruppledarna godtog
även informatörernas förslag att låta respektive partis ministerkandida-
ter slutföra förhandlingarna om regeringsprogrammet. Den 23.4 lämna-
de informatörerna en slutrapport till drottningen vari de ansåg sig kunna
dra slutsatsen att en regering kunde bildas som hade ett tillfredsställan-

de stöd i parlamentet. Som regeringsbildare föreslog de den tidigare formatören Burger och den tidigare informatören Ruppert. Senare samma dag fick Burger (PvdA) och Ruppert (ADP) gemensamt i uppdrag (41b) att bilda en regering som kunde väntas få ett tillfredsställande stöd av parlamentet.

Formatörerna inledde förhandlingar med ministerkandidaterna - 10 från de tre "progressiva" och 6 från KVP och ARP - och en uppgörelse kom till stånd om en koalitionsregering under ledning av den Uyl (PvdA). Dock ingick inte någon av formatörerna i den nya regeringen, vilket torde kunna förklaras av att de båda lämnat den aktiva partipolitiken. Partigrupperna godtog denna uppgörelse och formatörerna kunde i sin slutrapport till drottningen presentera partiöverenskommelsen och en fullständig ministerlista. Den nya regeringen under ledning av den Uyl bestod av 7 representanter för PvdA, 4 för KVP, 2 för ARP, 2 för PPR och 1 för D-66. Regeringen utnämndes den 11. 5. 1973, vilket avslutade den hittills längsta regeringsbildningen i Nederländerna.

Denna regeringsbildning uppvisar några särdrag jämfört med tidigare regeringsbildningar. Ett sådant är att både informatörs- och formatörsuppdrag gavs samtidigt åt två personer under regeringsbildningens slutskede. Ett annat särdrag är att den traditionellt svagare partipolitiska förankringen för informatörer jämfört med formatörer förbyttes till det motsatta förhållandet. Därför blir också de tillämpade beslutsprinciperna vid valet av de båda regeringsbildarna egenartade på två sätt. För det första hade de båda formatörerna en tämligen svag partipolitisk förankring vid det aktuella tillfället och för det andra blir det fråga om två regeringsbildande partier. Vid en tillämpning av beslutsprinciperna erhåller endast PvdA markeringar för "största parti" och "majoritetsrekommendation". ARP kan med visst fog också ingå i markeringen för majoritetsrekommendation, eftersom informatörernas uppgörelse med partierna också innefattade att Burger och Ruppert skulle fullfölja uppgörelsen och bilda regering.

7.7 Nederländerna - sammanfattning

Proceduren vid en ny regerings tillkomst initieras då den sittande regeringen - eller väsentliga delar av den (1958) - inlämnat sin avskedsansökan. Därefter ligger initiativet hos statschefen, som enligt praxis inleder med att be den demissionerade regeringen fungera tills ny regering kan utnämnas.

Nästa åtgärd statschefen regelmässigt vidtager är att inkalla första och

andra kammarens talmän, vicepresidenten i Raad van State och samtliga gruppleddare i andra kammaren. Detta förfarande får anses vara fast etablerat i praxis och det betyder att drottningens formella valfrihet på detta stadium är starkt begränsad. Om förnyade överläggningar med gruppleddarna skulle bli nödvändiga är det emellertid vanligt, att endast de fem största partiernas gruppleddare tillkallas. I vissa fall föregås dessa av de båda talmännen och vicepresidenten i Raad van State. Turordningen mellan gruppleddarna följer alltid strikt principen att ett större parti föregår ett mindre.

När drottningens rådgivare tillkallas sker det vanligen genom chefen för drottningens kabinett.⁵⁴⁾ Denne ombesörjer också den kontinuerliga publiceringen av de officiella kommunikéerna vid regeringsbildningarna.

Förutom de reguljära rådgivarna har drottningen vid olika tillfällen konsulterat ministers van Staat (1959 Drees, 1967 Beel och 1972/73 Donner, Klompé och Beel) för att höra deras synpunkter på regeringsfrågans lösning. Beel fick emellertid en något speciell uppgift 1967, då han utsågs till förhandlingsledare eller medlare för att påskynda regeringsbildningen. När de ovannämnda ministers van Staat tillkallades, är det rimligt att antaga att drottningen haft en frihet att välja person.

Enligt praxis avlämnar rådgivarna sina rekommendationer både muntligt och skriftligt till drottningen. De skriftliga rekommendationerna blir sedan även tillgängliga för både formatörer och informatörer.⁵⁵⁾ Däremot har det inte ansetts förenligt med konstitutionens stadgande om statschefens okränkbarhet, att de offentliggörs. Dock innebär regeringsbildningen 1972/73 en väsentlig förändring gentemot tidigare praxis genom den utförliga, offentliga redovisningen av regeringsbildningens förlopp.

Till sin hjälp vid granskningen och summeringen av rådgivarnas rekommendationer har drottningen vid ett flertal tillfällen utsett informatörer.⁵⁶⁾ Deras uppgift är att genom förhandlingar med partierna försöka utröna på vilken bas en regering kan bildas och därefter i sin slutrapport avge någon form av rekommendation till drottningen.

Vid sina förhandlingar med partierna spelar informatören en aktiv roll på det sättet att han inte blott registrerar partiernas uppfattningar utan även försöker överbrygga motsättningar i politiska sakfrågor och i vissa

54) Kabinettet fungerar som drottningens sekretariat och dess chef utnämnes genom regeringsbeslut. Van Raalte, a a s 39.

55) Van Raalte, a a s 38 och Oud, a a s 315.

56) Första gången en informatör utsågs var 1951. Oud, a a s 317.

fall även oenighet om fördelningen av ministerposterna och statssekreterarbefattningarna. Genom sitt arbete skall alltså informatören underlätta och förbereda den efterföljande formatörens regeringsbildning.

I de undersökta regeringsbildningarna har sammanlagt tio informationsuppdrag givits till åtta informatörer.⁵⁷⁾ Vid fem av dessa tio tillfällen har informatören tillhört det största partiet. Fördelningen av uppdragen efter partitillhörighet var följande: KVP 6, ARP 4 och PvdA 1.

Informatörerna kan allmänt sägas ha stått utanför den politiska stridens centrum vid det tillfälle då uppdraget gavs med undantag för gruppledaren Schmeler (1965) samt för van Agt (1973) som var minister i den sittande regeringen och Albeda (1973) som var ledamot av första kammaren. Man kan också tillägga att informatörerna genomgående varit personer med stor politisk erfarenhet.

Genom att såväl partiernas råd som informatörernas slutrapporter till drottningen i princip inte har varit offentliga, är tillvägagångssättet vid och eventuella principer för beslutet att utse den slutgiltige regeringsbildaren svåråtkomliga. Som en följd av detta är det även svårt att närmare klargöra, om drottningen har någon reell valfrihet när hon utser informatörer och formatörer. Här utgör regeringsbildningen 1972/73 ett undantag. Duynstee hävdar emellertid, att drottningen har ett "icke oväsentligt inflytande" vid val av person både när det gäller informatörer och formatörer men däremot inte i fråga om vilket parti, som skall bilda regering.⁵⁸⁾ De undersökta regeringsbildningarna stödjer Duynstees uppfattning. Speciellt gäller detta valet av informatörer.

Vad gäller den slutlige regeringsbildarens partitillhörighet kan man konstatera, att principen om en representant för det största partiet som regeringsbildare tillämpats vid regeringsbildningarna 1959, 1965, 1967 och 1973. Undantagen är de två interimregeringarna 1958 och 1966. De tillämpliga beslutsprinciperna redovisas i nedanstående tabell.

Genomgående har de slutgiltiga regeringsbildningsuppdragen försetts med någon form av precisering. En typ av precisering förekom vid bildandet av regeringarna 1959, 1967 och 1973: "att bilda en regering som skall kunna räkna med ett fruktbart samarbete med folkrepresentationen". In-

57) Beel har fått sammanlagt fyra informationsuppdrag. Informatörerna van Agt och Albeda fick 1973 ett gemensamt informationsuppdrag.

58) Duynstee, a a s XXX VIII.

genting sägs här om själva regeringsbasen. Däremot impliceras minimi-kravet, att den tillträdande regeringen inte möts av misstroendevotum i andra kammaren.

Den andra typen av precisering förekom vid bildandet av interimsregeringarna 1958 och 1966. Då angavs regeringens huvuduppgift vara att upplösa parlamentet och utlysa nyval. Indirekt begränsades därmed även regeringens livslängd.

Beslutsprinciper

<u>Regerings-</u> <u>bildning:</u>		Dubbel-	Största	Största	Majori-	Block-	Huvud-
		riktade	parti	val-	tetsre-	majori-	roll vid
		samar-		fram-	kommen-	tet. Bor-	den av-
		betsmøj-		gång	dation	gerlig el	gående
		ligheter				socialis-	regering-
År	Nr:					tisk	ens fall
1958	36	x					
1959	37b	x	x		x		
1965	38	x	x				
1966	39b	x			x ^T		
1967	40b	x	x				
1972/73 ⁵⁹⁾	41b		x		x ^T		

59) Som tidigare sagts förekom två regeringsbildare samtidigt. Dessutom var deras aktuella partianknytning svag i denna situation. Som underlag för markeringarna har Burgers partianknytning (PvdA) fått fungera. Rupperts parti (ARP) skulle i sig inte erhållit någon markering, om man bortser från en andel i beslutsprincip 4.

8 JÄMFÖRELSE MELLAN BESLUTSPROCESSERNA VID REGERINGS- BILDNINGAR I DANMARK, FINLAND, NORGE, SVERIGE, BELGIEN, NEDERLÄNDERNA

Syftet med denna sammanfattning är att med utgångspunkt i ett begränsat undersökningsmaterial göra en preliminär jämförelse mellan vissa väsentliga drag i beslutsprocesserna vid regeringsbildningar i de undersökta länderna. Därvid kommer en jämförelse mellan en konstitutionell monarks och en presidents agerande särskilt att uppmärksammas för att klarlägga om och i vilka avseenden en president agerar annorlunda än en konstitutionell monark.

Allmänt gäller att proceduren vid en regerings tillkomst börjar med att den sittande regeringen inlämnar sin avskedsansökan till statschefen, som då ber regeringen fungera tills en ny regering är bildad. Därefter vidtager statschefen sin första åtgärd som ett led i den nya regeringens tillkomst.

Här avviker Finland påtagligt från det gängse mönstret så till vida, att presidenten tagit initiativ till överläggningar i regeringsfrågan, utan att den sittande regeringen inlämnat sin avskedsansökan.

Formellt sett beslutar statschefen i vilken ordning partierna kallas till inledande överläggningar. Väletablerad praxis gör dock valfriheten vid beslutet i det närmaste fiktiv. Detta gäller främst för Finland, Belgien och Nederländerna men även för Danmark under senare tid. I samtliga fall föreskriver praxis att partierna kallas i storleksordning. Undantaget är Sverige, där principen om storleksordningen inte tillämpats utom vid 1957 års regeringsskifte.

Vilka partier som skall kallas regleras också av praxis. I Finland, Nederländerna och Danmark är det numera brukligt att kalla alla i riksdagen representerade partier. I Belgien sker regelmässigt en begränsning till de större partierna. Även i Sverige har liknande inskränkningar varit regel.

Vad som sagts gäller endast för de inledande överläggningarna. För de därefter kommande överläggningarna mellan partierna och statschefen finns inget enhetligt mönster, då den politiska situationen får avgöra vilka partier som konsulteras.

Vid kontakterna med statschefen företräds partierna i regel av sina parlamentariska ledare i Danmark, Finland, Sverige och Nederländerna samt Norge. För Belgiens del är det i stället partiledarna, som representerar partierna. Gemensamt för de undersökta länderna är dock att partierna utser sin eller sina företrädare vid inledande överläggningar med statschefen. Vid det tillfället redovisar respektive parti sin syn på regeringsfrågans lösning och får tillfälle att framföra rekommendationer till statschefen.

Dessa rekommendationer varierar betydligt i innehåll och precision. Vid beslutsprocessernas inledning är ofta rekommendationerna vaga och tämligen innehållslösa, vilket kan förklaras av att partierna - särskilt i oklara situationer - vill förbehålla sig en handlingsfrihet och undvika en definitiv bindning till en viss lösning av regeringsfrågan. Längre fram under beslutsprocesserna brukar rekommendationerna konkretiseras både vad gäller regeringsbildare och den önskvärda regeringsbasen.

Gemensamt för Finland, Sverige, Belgien och Nederländerna är att även talmännen reguljärt inkallas till de inledande överläggningarna.

I Nederländerna och Belgien har sedan statschefen en viss frihet att välja rådgivare utanför parlamentet och de politiska partierna, vilket inte existerar i de andra undersökta länderna.

Summeringen och granskningen av partiernas råd ombesörjes av statschefen i samtliga länder utom Norge. Där kan dessa funktioner i praktiken sägas ha ersatts av förhandlingar mellan de politiska partierna.

I de övriga länderna har statschefen vid olika tillfällen utnyttjat någon form av rådgivare vid summeringen och granskningen av partiernas rekommendationer.

Statschefen i Danmark har således i kabinetssekretæren en permanent rådgivare vid dessa tillfällen. I Sverige har den avgående statsministern i flera fall biträtt kungen vid summeringen och granskningen av rekommendationerna. Både i Belgien och Nederländerna har statscheferna ofta utnyttjat informatörer, som både summerat och granskat partiernas råd. I Finland har också en liknande ordning tillämpats.

Vid personvalet av regeringsbildare kan statschefen under vissa förutsättningar utöva ett inflytande. Om partirepresentanternas rekommendationer varit vaga och ospecificerade under hela beslutsprocessen, blir effekten den att statschefen tvingas göra tolkningar av rekommendationernas innebörd och partiernas inställning i regeringsfrågan. Vid en så-

dan tolkning kan naturligtvis statschefen låta mer personligt färgade värderingar komma till uttryck vid valet av regeringsbildare.

Under behandlingar av händelseutvecklingen i de skilda länderna fram till beslutet att utse slutgiltig regeringsbildare har statschefens agerande i varje kapitel redovisats och därför kan det vara lämpligt att här göra en kort jämförelse beträffande statschefens roll under detta skede.

I Danmark, Finland och Sverige har statschefen löpande kontakter med representanter för de politiska partierna, medan statscheferna i Norge, Belgien och Nederländerna i något mindre utsträckning personligen deltar i överläggningarna med partierna, eftersom informatörerna fungerar som ett slags biträdande statschefer.

Det bör tilläggas, att den finske presidentens agerande även i det här sammanhanget avviker från de konstitutionella monarkerna. Presidenterna har nämligen vid ett flertal tillfällen tagit egna initiativ i förhandlingarna och även utövat personlig påverkan för att uppnå vissa resultat.

Norge skiljer sig markant från de övriga länderna, och sättet att där utse regeringsbildare påminner snarast om det engelska systemet.

Vad gäller förekomsten av preciseringar av regeringsbasen i de slutgiltiga regeringsbildningsuppdragen bör påpekas, att flertalet uppdrag givits utan någon form av precisering.

Fyra huvudtyper av preciseringar har förekommit: majoritetsregering, blockregering, t ex "de icke-socialistiska partierna", partiprecisering med explicit angivande av regeringsparti(er) och slutligen samlingsregering.

I Finland har alla de tre första typerna förekommit, medan Danmark och Belgien endast har exempel på den näst sista typen. För Sveriges del har de båda första och den sista typen av preciseringar förekommit. I Norge finns exempel på den första typen.

Statschefens möjligheter att utnyttja preciseringar som en personlig styrning av regeringsfrågans lösning föreligger således. Det bör emellertid sägas att varje precisering inte är uttryck för ett försök från statschefen att påverka regeringsfrågans lösning. I flera fall kan respektive precisering leda tillbaka till partiernas rekommendationer eller till uppnådda förhandlingsresultat mellan partier.

9 ANALYS AV BESLUTSPRINCIPER VID FÖRDELNING AV REGERINGSBILDNINGSUPPDRAG

9.1 Precisering av termen regeringsbildningsuppdrag

Analysen i detta kapitel skall ske med utgångspunkt från regeringsbildningsuppdragen i de utvalda länderna. Här ingår både presumtiva och slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag. Med presumtiva menas sådana som inte resulterar i tillkomsten av en ny regering. Den utsedde regeringsbildaren återlämnar alltså uppdraget till statschefen utan att kunna eller vilja verkställa det. Samme regeringsbildare eller någon annan person får därefter ett nytt uppdrag som antingen kan vara presumtivt eller slutgiltigt. Med slutgiltiga uppdrag menas sådana som resulterar i tillkomsten av en ny regering.

Det bör observeras att uppdragen av typen "att bilda regering" jämföras med typen "att undersöka möjligheterna att bilda regering", eftersom det i sådana fall endast är fråga om terminologiska skillnader med samma praktiska innebörd. I de fall då den senare typen av uppdrag har varit informationsuppdrag har detta speciellt påpekats. En speciell terminologisk egenhet förekommer i Nederländerna där regeringsbildaren regelmässigt ber statschefen att få ta uppdraget under övervägande tills han förväntat sig om att han kan bilda regering. När den situationen föreligger antar regeringsbildaren statschefens uppdrag. I praktiken har emellertid den nederländske regeringsbildaren, då han överväger ett uppdrag, samma roll och agerar på motsvarande sätt som regeringsbildare i de övriga länderna.

9.2 Målsättningen för analysen

I huvudsak finns två målsättningar för analysen i detta kapitel.

- A. Analys av metodens tillämplighet och beslutsprincipernas validitet.
- B. Precisering av de slutsatser som undersökningen kan ge angående vilka faktorer som bestämmer fördelningen av regeringsbildningsuppdrag till partier i parlamentariska flerpartisystem.

9.3 Disposition av analysen

I avsnitten 9.4, 9.4.1, 9.5 och 9.8 analyseras beslutsprincipernas användbarhet och validitet som analysinstrument vid fördelningen av regeringsbildningsuppdrag.

De regeringsbildande partiernas storlek relateras till beslutsprincipernas funktioner i beslutsprocessen i 9.7, 9.9 och 9.10. Därefter undersöks relationen mellan partistorleken å ena sidan och förhållandet mellan storleks- och samverkansfunktionerna i 9.11. Sedan analyseras förhållandet mellan storleks- och samverkansfunktionerna i beslutsprocessen vid fördelningen av regeringsbildningsuppdrag i 9.12. Därefter jämföres presumtiva och slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag, varvid de tillämpliga beslutsprinciperna i respektive typ av uppdrag jämföres som underlag för en preliminär förklaring till varför vissa partier har större möjligheter att förverkliga ett givet regeringsbildningsuppdrag än andra.

Slutligen görs en jämförelse mellan Sverige - som är en totalundersökning - och de övriga länderna i syfte att klarlägga likheter och skillnader i de regeringsbildande partiernas egenskaper.

9.4 Översiktstabell över regeringsbildningar, regeringsbildningsuppdrag, markeringar för beslutsprinciper, regeringsbildande parti, majoritetsregeringar och koalitionsregeringar

Regeringsbildningar		Beslutsprinciper						Kombinationer av beslutsprinciper	Regeringsbildande parti	Majoritetsregeringar	Koalitionsregeringar
År	Nr	Dubbelriktade samarbetsmöjligheter	Störs- ta parti	Störs- ta val- fram- gång	Majori- tetsre- kom- menda- tion	Block- majori- tet	Huvud- roll vid den av- gående rege- ringens fall				
		1	2	3	4	5	6				
Danmark											
1953	1	x	x		x			1+2+4	Soc.d.		
1957	2		x		x ^T			2+4	Soc.d.	x	x
1964	3	x	x		x			1+2+4	Soc.d.		
1968	4			x	x ^T	x ²⁾		3+4+5	RV	x	x
1971	5a	x						1	RV		
	5b	x	x	x	x			1+2+3+4	Soc.d.		
1973	6	-	-	-	-	-	-	-	V		
Finland											
1958	7a		x	x		x ³⁾		2+3+5	Folk.d.		
	7b	x				x ³⁾		1+5	Soc.d.		
	7c	-	-	-	-	-	-	-	Nat.s.		
	7d	x				x ³⁾		1+5	Soc.d.	x	x
1959	8a	x						1	Agrarp.		
	8b	x						1	Agrarp.		
	8c	x						1	Agrarp.		
	8d	x						1	Agrarp.		
1962	9a	x				x ²⁾		1+5	Fi.fp.		
	9b	x	x			x ²⁾		1+2+5	Agrarp.	x	x
1963	10a	x ¹⁾					x	1+6	Sv.o.fi.fp.		
	10b	-	-	-	-	-	-	-	4)		
1966	11	x	x	x	x	x ³⁾		1+2+3+4+5	Soc.d.	x	x
1972	12	x	x					+5			
								1+2	Soc.d.	x	x

1) Här avses ett gemensamt uppdrag för de båda folkpartierna, som var för sig hade dubbelriktade samarbetsmöjligheter.

2) Borgerlig majoritet.

3) Socialistisk majoritet.

4) Tjänstemannaregering.

<u>Regeringsbild- ningar</u>		<u>Beslutsprinciper</u>					Kombina- tioner av besluts- principer	Regerings- bildande parti	Majori- tets- rege- ringar	Koali- tions- rege- ringar
År	Nr	Dubbel- riktade samar- bets- möjlig- heter	Störs- ta parti	Störs- ta val- fram- gång	Majori- tetsre- kom- menda- tion	Block- majori- tet	Huvud- roll vid den av- gående rege- ringens fall			
		1	2	3	4	5	6			
Norge										
1963	13		x ¹⁾					2	Höjre	x
	14		x			x		2+5	Arb. p.	
1965	15				x ^T	x ²⁾		4+5	Senterp.	x
1971	16a				x ^T	x ²⁾		4+5	Krist. fp.	
	16b		x					2	Arb. p.	
1972	17	-	-	-	-	-	-	-	Krist. fp.	x
1973	18		x			x ³⁾		2+5	Arb. p.	
Sverige										
1921	19	x	x	x				1+2+3	Soc. d.	
1923	20		x ¹⁾			x ²⁾	x	2+5+6	Nat. p.	x
1924	21	x	x	x				1+2+3	Soc. d.	
1926	22	x					x	1+6	Fris. fp.	x
1928	23		x ⁴⁾	x		x ²⁾		2+3+5	Lantm. p.	x
1930	24	x				x ²⁾	x	1+5+6	Fris. fp.	
1932	25	x	x	x	x			1+2+3+4	Soc. d.	
1936(P)	26	x			x ^T	x ²⁾		1+4+5	Bondef.	
1936(H)	27	x	x	x				1+2+3	Soc. d.	x
1957	28a	x	x					1+2	Soc. d.	
	28b	x	x		x			1+2+4	Soc. d.	
1969	29		x ^T		x ^T			2+4	Soc. d.	x

1) Största oppositionsparti.

2) Borgerlig majoritet.

3) Socialistisk majoritet.

4) Största blockparti.

Regeringsbildningar		Beslutsprinciper						Kombinationer av beslutsprinciper	Regeringsbildande parti	Majoritetssregeringar	Koalitionssregeringar
År	Nr	Dubbelriktade samarbetsmöjligheter	Störs- ta parti	Störs- ta val- gång	Majori- tetsre- kom- menda- tion	Block- majori- tet	Huvud- roll vid den av- gående rege- ringens fall				
		1	2	3	4	5	6				
Belgien											
1958	30	x	x	x				1+2+3	PSC		
1961	31	x	x					1+2	PSC	x	x
1965	32	x	x					1+2	PSC	x	x
1966	33a	x	x					1+2	PSC		
	33b	x	x					1+2	PSC	x	x
1968	34a	-	-	-	-	-	-	-	PSB		
	34b	x	x		x			1+2+4	PSC		
	34c	x	x		x			1+2+4	PSC	x	x
1972/73	35		x					2	PSC	x	x
Nederländerna											
1958	36	x						1	KVP	x	x
1959	37a	x	x					1+2	KVP		
	37b	x	x		x			1+2+4	KVP	x	x
1965	38	x	x					1+2	KVP	x	x
1966	39a	x	x					1+2	KVP		
	39b	x			x ^T			1+4	ARP		x
1967	40a	x			x ^T			1+4	ARP		
	40b	x	x					1+2	KVP	x	x
1972/73	41		x		x ^T			2+4 ¹⁾	PvdA/ARP	x	x
S:a uppdrag: 58											
Antal markeringar:		39	35	10	18	15	4	S:a 121	S:a	19	24
% av 121 mark.		32,2	28,9	8,3	14,9	12,4	3,3	100 %			
Genomsnittsansat markeringar per 53 uppdrag: 2,28											

1) Markeringarna är baserade på PvdA, som fick ett gemensamt uppdrag tillsammans med ARP.

Den empiriska delen i undersökningen av beslutsprocesserna vid regeringsbildningarna innehåller direkta eller indirekta referenser från aktörernas sida till de uppställda hypotetiska beslutsprinciperna som stöd för beslut att ge visst parti regeringsbildningsuppdrag. Dessa referenser samt att beslutsprinciperna i strikt mening varit tillämpliga i 89,7 % av de undersökta regeringsbildningsuppdragen leder till slutsatsen att beslutsprinciperna är användbara som analysinstrument vid komparativa undersökningar som syftar till att försöka klarlägga på vilka grunder fördelningen av regeringsbildningsuppdrag äger rum i parlamentariska flerpartisystem. Detta får i och för sig betraktas som ett viktigt resultat.

Av översiktstabellen framgår att någon av beslutsprinciperna inte varit tillämpliga i fem fall. Dessa kommenteras närmare i avsnitt 9.12.

Angående fördelningen av markeringarna för beslutsprinciperna i de olika länderna kan man konstatera att beslutsprincip 6 har förekommit tre gånger i Sverige och en gång i Finland och att beslutsprincip 5 inte förekommer alls i Belgien och Nederländerna samt endast en gång i Danmark. I de tre sistnämnda länderna - med viss reservation för Danmark - har det inte funnits en sådan etablerad samsamrättsstruktur mellan partierna att den i inledningen definierade principen om blockmajoritet kan antas ha varit tillämplig vid fördelning av regeringsbildningsuppdrag. I Nederländerna förekommer emellertid en typ av block innefattande de konfessionella partierna, KVP, ARP och CHU. Vid de undersökta regeringsbildningarna har dessa partier fungerat som block i den meningen att PvdA och VVD ansett att blocket haft möjligheter till samarbete antingen med PvdA eller med VVD. Angående beslutsprincip 4 bör det anmärkas att rekommendationerna till statscheferna i Belgien och Nederländerna inte offentliggörs, vilket måste beaktas vid den fortsatta analysen. I Nederländerna har emellertid en förändring mot större offentlig insyn i beslutsprocesserna vid regeringsbildningar kunnat konstateras under senare år.

9.4.1 Tabell över kombinationstyper

Fördelning på kombinationstyper¹⁾:

24 tvåkombinationer
 17 trekombinationer
 2 fyrekombinationer
1 femkombination
 44 kombinationer

Tvåkombinationer:

	1	2	3	4	5	6	S:a
1	-	10	0	2	3	2	17
2	10	-	0	3	2	0	5
3	0	0	-	0	0	0	0
4	2	3	0	-	2	0	2
5	3	2	0	2	-	0	0
6	2	0	0	0	0	-	-

24

Trekombinationer:

1+2+3 4 ggr
 1+2+4 6 ggr
 1+2+5 1 g
 1+4+5 1 g
 1+5+6 1 g
 2+3+5 2 ggr
 2+5+6 1 g
3+4+5 1 g
 17

Fyrekombinationer:

1+2+3+4 2 ggr

Femkombination:

1+2+3+4+5 1 g

1) Härtill kommer att beslutsprincip 1 ensam förekommit 6 gånger och beslutsprincip 2 ensam förekommit 3 gånger. Som framgår av översiktstabellen saknar fem uppdrag markeringar.

9.5 Beslutsprincipernas associationsgrad

För att närmare klarlägga sambandet mellan beslutsprinciperna (utom beslutsprincip nr 6) skall en analys med hjälp av fyrfältstabeller företas. Beslutsprinciperna indelas i kategorierna "förekommer - förekommer ej". Syftet är då främst att belysa två frågeställningar:

- 1 I vilken grad två beslutsprinciper samtidigt förekommer i förhållande till de 44 kombinationerna.
- 2 I hur hög grad av det totala antalet markeringar för respektive beslutsprincip den totalt förekommer med andra beslutsprinciper.

Svaret på den andra frågeställningen ger underlag för en bedömning av huruvida de olika beslutsprinciperna utgör från varandra självständiga indikatorer på parlamentariskt stöd.

I fyrfältstabellerna sker procentberäkningen på 44 kombinationer av beslutsprinciper. I kommentarerna till tabellerna redovisas i hur hög grad av det totala antalet markeringar respektive beslutsprincip förekommer samtidigt med den andra beslutsprincipen i den aktuella fyrfältstabellen.

Av fyrfältstabellerna med kommentarer kan man således utläsa associationsgraden mellan beslutsprinciperna dels i förhållande till 44 kombinationer av beslutsprinciper och dels i förhållande till det totala antalet markeringar för beslutsprinciperna. Som en avslutning på denna del av analysen skall en sammanfattning göras av beslutsprincipens inbördes associationsgrad i förhållande till det totala antalet markeringar för respektive beslutsprincip.

Fyrfältstabeller över kombinationer av beslutsprinciper

Dubbelriktade samarbetsmöjligheter - Största parti

A.

1 - 2

1

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	24 54,5 %	8 18,2 %	= 32
Förekommer ej	9 20,5 %	3 6,8 %	= 12
	33	11	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	1+2	10	b)	2+4	3
	1++2+3	4		2+5	2
	1+2+4	6		2+3+5	2
	1+2+5	1		2+5+6	1
	1+2+3+4	2			
	1+2+3+4+5	<u>1</u>			
	S:a	24		S:a	8
c)	1+4	2	d)	3+4+5	1
	1+5	3		4+5	2
	1+6	2			
	1+4+5	1			
	1+5+6	<u>1</u>			
	S:a	9		S:a	3

Kommentar: Beslutsprincip 1 förekommer i 61,5 % av totalt 39 märke-
ringar tillsammans med beslutsprincip 2.
Beslutsprincip 2 förekommer i 68,8 % av totalt 35 märke-
ringar tillsammans med beslutsprincip 1.

B.

Dubbelriktade samarbetsmöjligheter - Största valframgång

1 - 3			
1			
Förekommer		Förekommer ej	Summa:
Förekommer	7 a)	3 b)	= 10
	15,9 %	6,8 %	
Förekommer ej	26 c)	8 d)	= 34
	59,1 %	18,2 %	
33		11	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	1+2+3	4	b)	2+3+5	2
	1+2+3+4	2		3+4+5	1
	1+2+3+4+5	<u>1</u>			<u> </u>
	S:a	7		S:a	3
c)	1+2	10	d)	2+4	3
	1+2+4	6		2+5	2
	1+2+5	1		2+5+6	1
	1+4	2		4+5	2
	1+5	3			
	1+6	2			
	1+4+5	1			
	1+5+6	<u>1</u>			<u> </u>
	S:a	26		S:a	8

Kommentar: Beslutsprincip 1 förekommer i 17,9 % av totalt 39 markeringar tillsammans med beslutsprincip 3.
Beslutsprincip 3 förekommer i 70,0 % av totalt 10 markeringar tillsammans med beslutsprincip 1.

C.

Dubbelriktade samarbetsmöjligheter - Majoritetsrekommendation

1 - 4

1

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	12 27,3 %	7 13,6 %	= 18
Förekommer ej	21 47,8 %	5 11,3 %	= 26
	33	11	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	1+4	2	b)	2+4	3
	1+2+4	6		3+4+5	1
	1+4+5	1		4+5	2
	1+2+3+4	2			
	1+2+3+4+5	<u>1</u>			
	S:a	12		S:a	6
c)	1+2	10	d)	2+3+5	2
	1+2+3	4		2+5+6	1
	1+2+5	1		2+5	2
	1+5+6	1			
	1+5	3			
	1+6	<u>2</u>			
	S:a	21		S:a	5

Kommentar: Beslutsprincip 1 förekommer i 30,8 % av totalt 39 markeringar tillsammans med beslutsprincip 4.
Beslutsprincip 4 förekommer i 66,7 % av totalt 18 markeringar tillsammans med beslutsprincip 1.

D.

Dubbelriktade samarbetsmöjligheter - Blockmajoritet

1 - 5

1

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	7 15,9 %	8 18,2 %	= 15
Förekommer ej	26 59,1 %	3 6,8 %	= 29
	33	11	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	1+5	3	b)	2+5	2
	1+4+5	1		4+5	2
	1+5+6	1		2+3+5	2
	1+2+5	1		3+4+5	1
	1+2+3+4+5	<u>1</u>		2+5+6	<u>1</u>
	S:a	7		S:a	8
c)	1+2	10	d)	2+4	3
	1+2+3	4			
	1+2+4	6			
	1+6	2			
	1+2+3+4	2			
	1+4	<u>2</u>			
	S:a	26		S:a	3

Kommentar: Beslutsprincip 1 förekommer i 17,9 % av totalt 39 markeringar tillsammans med beslutsprincip 5.
Beslutsprincip 5 förekommer i 46,7 % av totalt 15 markeringar tillsammans med beslutsprincip 1.

E.

Största parti - Största valframgång

2 - 3

2

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	9 a) 20, 4 %	1 b) 2, 3 %	= 10
Förekommer ej	23 c) 52, 3 %	11 d) 25, 0 %	= 34
	32	12	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	1+2+3	4	b)	3+4+5	1
	2+3+5	2			
	1+2+3+4	2			
	1+2+3+4+5	<u>1</u>			
	S:a	9		S:a	1
c)	1+2	10	d)	1+4	2
	1+2+4	6		1+5	3
	1+2+5	1		1+6	2
	2+4	3		1+5+6	1
	2+5	2		1+4+5	1
	2+5+6	<u>1</u>		4+5	<u>2</u>
	S:a	23		S:a	11

Kommentar: Beslutsprincip 2 förekommer i 25,7 % av totalt 35 markeringar tillsammans med beslutsprincip 3.
Beslutsprincip 3 förekommer i 90,0 % av totalt 10 markeringar tillsammans med beslutsprincip 2.

F.

Största parti - Majoritetsrekommendation

2 - 4

2

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	12 27,3 %	6 13,6 %	= 18
Förekommer ej	20 45,5 %	6 13,6 %	= 26
	32	12	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	2+4	3	b)	1+4	2
	1+2+4	6		3+4+5	1
	1+2+3+4	2		4+5	2
	1+2+3+4+5	<u>1</u>		1+4+5	<u>1</u>
	S:a	12		S:a	6
c)	1+2	10	d)	1+5	3
	1+2+3	4		1+6	2
	1+2+5	1		1+5+6	1
	2+5	2			
	2+3+5	2			
	2+5+6	<u>1</u>			
	S:a	20		S:a	6

Kommentar: Beslutsprincip 2 förekommer i 34,3 % av totalt 35 markeringar tillsammans med beslutsprincip 4.
Beslutsprincip 4 förekommer i 66,7 % av totalt 18 markeringar tillsammans med beslutsprincip 2.

G.

Största parti - Blockmajoritet

2 - 5

2

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	7 15,9 %	8 18,2 %	= 15
Förekommer ej	25 56,8 %	4 9,1 %	= 29
	32	12	44 uppdrag = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	2+5	2	b)	1+5	3
	2+3+5	2		1+4+5	1
	1+2+5	1		1+5+6	1
	1+2+3+4+5	1		4+5	2
	2+5+6	<u>1</u>		3+4+5	<u>1</u>
	S:a	7		S:a	8
c)	1+2	10	d)	1+4	2
	1+2+3	4		1+6	2
	1+2+4	6			
	1+2+3+4	2			
	2+4	<u>3</u>			<u> </u>
	S:a	25		S:a	4

Kommentar: Beslutsprincip 2 förekommer i 20,0 % av totalt 35 markeringar tillsammans med beslutsprincip 5.
 Beslutsprincip 5 förekommer i 46,7 % av totalt 15 markeringar tillsammans med beslutsprincip 2.

H.

Största valframgång - Majoritetsrekommendation

3 - 4

3

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	4 9,1 %	14 31,8 %	= 18
Förekommer ej	6 13,5 %	20 45,5 %	= 26
	10	34	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	3+4+5	1	b)	1+4	2
	1+2+3+4	2		2+4	3
	1+2+3+4+5	1		4+5	2
				1+2+4	6
				1+4+5	1
	S:a	4		S:a	14
c)	1+2+3	4	d)	1+2	10
	2+3+5	2		1+2+5	1
				1+5	3
				1+6	2
				1+5+6	1
				2+5	2
				2+5+6	1
	S:a	6		S:a	20

Kommentar: Beslutsprincip 3 förekommer i 40,0 % av totalt 10 markeringar tillsammans med beslutsprincip 4.
Beslutsprincip 4 förekommer i 22,2 % av totalt 18 markeringar tillsammans med beslutsprincip 3.

I.

Största valframgång - Blockmajoritet

3 - 5

3

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	4 9,1 %	11 25,0 %	= 15
5			
Förekommer ej	6 13,6 %	23 52,3 %	= 29
	10	34	44 uppdrag = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	2+3+5	2	b)	2+5	2
	3+4+5	1		1+2+5	1
	1+2+3+4+5	1		1+2+3+4+5	1
				1+5	3
				1+4+5	1
				1+5+6	1
				4+5	2
	S:a	4		S:a	11
c)	1+2+3+4	2	d)	1+2	10
	1+2+3	4		1+2+4	6
				2+4	3
				1+4	2
				1+6	2
	S:a	6		S:a	23

Kommentar: Beslutsprincip 3 förekommer i 40,0 % av totalt 10 markeringar tillsammans med beslutsprincip 5.
 Beslutsprincip 5 förekommer i 26,7 % av totalt 15 markeringar tillsammans med beslutsprincip 3.

J.

Majoritetsrekommendation - Blockmajoritet

4 - 5

4

	Förekommer	Förekommer ej	Summa:
Förekommer	5 11,4 %	10 22,7 %	= 15
Förekommer ej	13 29,5 %	16 36,4 %	= 29
	18	26	44 uppdrag = = 100 %

Cellernas innehåll:

a)	4+5	2	b)	1+5	3
	1+4+5	1		1+5+6	1
	3+4+5	1		1+2+5	1
	1+2+3+4+5	1		2+3+5	2
				2+5+6	1
				2+5	2
		—			—
	S:a	5		S:a	10
c)	1+4	2	d)	1+2	10
	1+2+4	6		1+2+3	4
	1+2+3+4	2		1+6	2
	2+4	3			—
		—			—
	S:a	13		S:a	16

Kommentar: Beslutsprincip 4 förekommer i 27,8 % av totalt 18 markeringar tillsammans med beslutsprincip 5.
Beslutsprincip 5 förekommer i 33,3 % av totalt 15 markeringar tillsammans med beslutsprincip 4.

Vid sammanfattningen av beslutsprincipernas inbördes associationsgrad bör det påpekas att beslutsprincip 6, som har fyra markeringar totalt, inte ingår. Vidare medför det genomsnittliga antalet markeringar per regeringsbildningsuppdrag (2,28) att summan av associationsgraderna för en beslutsprincip blir mer än 100 %.

För beslutsprincip 1 gäller att den i förhållande till 39 markeringar varit associerad med övriga beslutsprinciper på följande sätt:

Med beslutsprincip 2:	61,5 %
" " 4:	30,8 %
" " 5:	17,9 %
" " 3:	17,9 %

För beslutsprincip 2 gäller att den i förhållande till 35 markeringar varit associerad med övriga beslutsprinciper på följande sätt:

Med beslutsprincip 1:	68,8 %
" " 4:	34,3 %
" " 3:	25,7 %
" " 5:	20,0 %

För beslutsprincip 3 gäller att den i förhållande till 10 markeringar varit associerad med övriga beslutsprinciper på följande sätt:

Med beslutsprincip 2:	90,0 %
" " 1:	70,0 %
" " 4:	40,0 %
" " 5:	40,0 %

För beslutsprincip 4 gäller att den i förhållande till 18 markeringar varit associerad med övriga beslutsprinciper på följande sätt:

Med beslutsprincip 1:	66,7 %
" " 2:	66,7 %
" " 5:	27,8 %
" " 3:	22,2 %

För beslutsprincip 5 gäller att den i förhållande till 15 markeringar varit associerad med övriga beslutsprinciper på följande sätt:

Med beslutsprincip 1:	46,7 %
" " 2:	46,7 %
" " 4:	33,3 %
" " 3:	26,7 %

I tabellform kan beslutsprincipernas associationsgrad med övriga beslutsprinciper rangordnas på följande sätt:

Beslutsprinciper:	1		2		3		4		5	
Rangordning av	2	61,5%	1	68,8%	2	90,0%	1	66,7%	1	46,7%
associationsgrad	4	30,8%	4	34,3%	1	70,0%	2	66,7%	2	46,7%
	5	17,9%	3	25,7%	4	40,0%	5	27,8%	4	33,3%
	3	17,9%	5	20,0%	5	40,0%	3	22,2%	3	26,7%

Rangordning av beslutsprinciperna efter antal markeringar:

1:	39 markeringar
2:	35 "
4:	18 "
5:	15 "
3:	10 "

En jämförelse mellan rangordningen för associationsgraden i förhållande till rangordningen efter antal markeringar visar att ordningsföljden i rangordningen för associationsgraden stämmer med frekvenserna på antalet markeringar för beslutsprinciperna 1, 4 och 5. För beslutsprincip 3 gäller att ordningsföljden mellan beslutsprinciperna 1 och 2 är omkastad. Det kan ges den förklaringen att beslutsprincip 3 (största valframgång) för att vara tillämplig fordrar en grundläggande storlek i form av beslutsprincip 2 hos det regeringsbildande partiet. Denna relation för också med sig den omvända rangordningen av associationsgraden för beslutsprincip 2 mellan beslutsprinciperna 5 och 3.

Angående beslutsprincipernas självständighetsgrad i förhållande till övriga beslutsprinciper kan den kommentaren göras att en beslutsprincip inte täcker någon annan i den utsträckningen att någon beslutsprincip kunnat utgå. Den högsta procentuella täckningen föreligger mellan beslutsprinciperna 2 och 3, där beslutsprincip 3 i 90,0 % av fallen förekommer samtidigt med beslutsprincip 2. Dessutom har beslutsprincip 3 den ojämförligt största totala associationsgraden, vilket gör att denna princip är den minst självständiga indikatorn på parlamentariskt stöd för ett regeringsbildande parti.

9.6 Tabell över de regeringsbildande partiernas ordinala och absoluta storlek i % inom respektive parlament

	Rege- rings- bild- nings- uppdrag	Ordinal storlek med 1 för störs- ta parti	Absolut storleksandel av den parlamentariska basen	Presumtivt (P) eller slutgiltigt (S) uppdrag
Danmark	1	1	42,6 %	S
	2	1	40,3 %	S
	3	1	43,8 %	S
	4	4	15,3 %	S
	5a	4	15,1 %	P
	5b	1	40,2 %	S
	6	3	12,3 %	S
Finland	7a	1	25,0 %	P
	7b	2	24,0 %	P
	7c	4	14,5 %	P
	7d	2	24,0 %	S
	8a	2	24,0 %	P
	8b	2	24,0 %	P
	8c	2	24,0 %	P
	8d	2	24,0 %	S
	9a	6	6,5 %	P
	9b	1	26,5 %	S
	10a ¹⁾	5	7,0 %	P
	10b ²⁾	-	-	S
	11	1	27,5 %	S
	12	1	27,5 %	S
Norge	13	2	19,3 %	S
	14	1	49,3 %	S
	15	4	12,0 %	S
	16a	4	9,3 %	P
	16b	1	49,3 %	S
	17	4	9,3 %	S
	18	1	40,0 %	S

1) Här avses ett gemensamt uppdrag åt svenska och finska folkpartiet. Ordinalstorlek 5 respektive 6. Storleksandel 7 respektive 6,5 %.

2) Här avses tjänstemannaregeringen 1963, som saknade representanter för de politiska partierna.

9.6 Tabell över de regeringsbildande partiernas ordinala och absoluta storlek i % inom respektive parlament

	Rege- rings- bild- nings- uppdrag	Ordinal storlek med 1 för störs- ta parti	Absolut storleksandel av den parlamentariska basen	Presumtivt (P) eller slutgiltigt (S) uppdrag
Sverige	19	1	Fk: 30% Ak: 40,4% Totalt: 37,6%	S
	20	4	Fk: 28% Ak: - Totalt: 7,4%	S
	21	1	Fk: 34,7% Ak: 45,2% Totalt: 41,1%	S
	22	3	Fk: 16,7% Ak: 12,6% Totalt: 14,2%	S
	23	2	Fk: - Ak: 31,7% Totalt: 19,3%	S
	24	3	Fk: 16,0% Ak: 12,2% Totalt: 13,9%	S
	25	1	Fk: 36,7% Ak: 45,2% Totalt: 41,8%	S
	26	3	Fk: 12,7% Ak: 16,1% Totalt: 15,5%	S
	27	1	Fk: 43,3% Ak: 48,7% Totalt: 46,6%	S
	28a	1	Fk: 52,7% Ak: 45,9% Totalt: 48,6%	P
	28b	1	Fk: 52,7% Ak: 45,9% Totalt: 48,6%	S
	29	1	Fk: 52,3% Ak: 53,6% Totalt: 53,1%	S
Belgien	30	1	Sen: 52,0% Dep: 49,5% Totalt: 50,6%	S
	31	1	Sen: 46,9% Dep: 45,7% Totalt: 46,2%	S
	32	1	Sen: 42,7% Dep: 36,3% Totalt: 39,2%	S

9.6 Tabell över de regeringsbildande partiernas ordinala och absoluta storlek i % inom respektive parlament

	Rege- rings- bild- nings- uppdrag	Ordinal- storlek med 1 för störs- ta parti	Absolut storleksandel av den parlamentariska basen	Presumtivt (P) eller slutgiltigt (S) uppdrag
	33a	1	Sen: 42,7% Dep: 36,3% Totalt: 39,2%	P
	33b	1	Sen: 42,7% Dep: 36,3% Totalt: 39,2%	S
	34a	2	Sen: 29,8% Dep: 27,8% Totalt: 28,7%	P
	34b	1	Sen: 35,6% Dep: 32,5% Totalt: 34,1%	P
	34c	1	Sen: 35,6% Dep: 32,5% Totalt: 34,1%	S
	35	1	Sen: 27,5% Dep: 28,8% Totalt: 28,2%	S
Neder- länderna	36	2	32,6 %	S
	37a	1	32,7 %	P
	37b	1	32,7 %	S
	38	1	33,3 %	S
	39a	1	33,3 %	P
	39b	4	8,7 %	S
	40a	4	10,0 %	P
	40b	1	28,0 %	S
	41 ¹⁾	1	28,7 %	S

S:a 57 uppdrag (exkl 10b)

Genomsnittlig partistorlek vid 57 regeringsbildningsuppdrag = 28,8 %

Genomsnittlig partistorlek vid 40 slutgiltiga (S) uppdrag = 31,1 %

Genomsnittlig partistorlek vid 17 presumtiva (P) uppdrag = 23,5 %

Genomsnittligt ordinaltal vid slutgiltiga (S) uppdrag = 1,7

Genomsnittligt ordinaltal vid presumtiva (P) uppdrag = 2,5

1) Vid 1972/73 års regeringsbildning gavs ett gemensamt uppdrag åt PvdA och ARP. De angivna värdena grundar sig på PvdA.

9.7 Partistorlek i förhållande till antalet tillämpliga beslutsprinciper

- 1) En markering (9 ggr)
Genomsnittsstorlek = 26,7 %
- 2) Två markeringar (24 ggr)
Genomsnittsstorlek = 28,9 %
- 3) Tre markeringar (17 ggr)
Genomsnittsstorlek = 31,4 %
- 4) Fyra markeringar (2 ggr)
(Genomsnittsstorlek = 41,0 %)
- 5) Fem markeringar (1 g)
Partistorlek 27,5 %

Jämförelsen mellan antalet markeringar och det regeringsbildande partiets storlek visar en total spännvidd på 4,7 % mellan en och tre markeringar. Detta ger emellertid inte något underlag för att partistorleken är en funktion av antalet markeringar. Således föreligger den situationen att antalet markeringar hos det regeringsbildande partiet för tillämpliga beslutsprinciper knappast har någon avgörande additiv effekt på partistorleken.

9.8 Storleksvärden för de tillämpliga beslutsprinciperna

	Beslutsprinciper:					
	1	2	3	4	5	6
Ordinaltal	1	1	4	1	4	5
	1	1	1	1	1	4
	4	1	1	1	2	3
	1	1	1	4	2	3
	2	1	1	1	6	
	2	1	1	1	1	
	2	1	2	4	1	
	2	1	1	4	1	
	2	2	1	1	4	
	2	1	1	3	4	
	6	1		1	1	
	1	1		1	4	
	5	1		1	2	
	1	4		1	3	
	1	1		1	3	
	1	2		4		
	1	1		4		
	3	1		1		
	3	1				
	1	1				
	3	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	2	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	1	1				
	4					
	4					
	1					
S:a ordinaltal	70	40	14	35	39	15
Genomsnitt:	1,79	1,14	1,40	1,94	2,60	(3,75)
Genomsnittlig storlek i %:	30,3	38,4 ¹⁾	34,5	29,9	21,0	(10,6)

1) Denna siffra är exklusiv de ur strikt definitionssynpunkt oegentliga
markeringarna vid regeringsbildningarna 13,20 och 23. Inklusiv
dessa blir storleksvärdet 36,4 %.

Storleksvärdena för de olika beslutsprinciperna visar - naturligt nog - störst värden för partistorleken för beslutsprincip 2. Viktigare är dock att ingen annan beslutsprincip uppvisar högre genomsnittligt värde för partistorleken än beslutsprincip 2. Om så hade varit fallet hade operationaliseringarna varit felaktiga och missvisande för den eller de beslutsprinciper som hade varit aktuella.

9.9 Regeringsbildande partiers storlek med redovisning av tillämpliga beslutsprinciper

För att analysera de regeringsbildande partiernas storlek skall för överskådlighetens skull en klassindelning ske av partiernas storlek. Därefter granskas alla uppdrag över respektive under medianvärdet 28,2 % i syfte att utröna om något samband föreligger mellan partistorlek och fördelningen av regeringsbildningsuppdrag.

Klassindelning av partiernas absoluta storleksandel i % med angivande av partiernas ordinala storlekstal

1:a kvartilen		2:a kvartilen		3:e kvartilen		4:e kvartilen	
6	6,5 %	2	19,3 %	1	28,7 %	1	40,2 %
5	7,0 %	2	19,3 %	1	28,7 %	1	40,3 %
4	7,4 %	2	24,0 %	1	32,6 %	1	41,1 %
4	8,7 %	2	24,0 %	1	32,7 %	1	41,8 %
4	9,3 %	2	24,0 %	1	32,7 %	1	42,6 %
4	9,3 %	2	24,0 %	1	33,3 %	1	43,8 %
4	10,0 %	2	24,0 %	1	33,3 %	1	46,2 %
4	12,0 %	2	24,0 %	1	34,1 %	1	46,6 %
3	12,3 %	2	25,0 %	1	34,1 %	1	48,6 %
4	13,9 %	2	26,5 %	1	37,6 %	1	48,6 %
4	14,2 %	2	27,5 %	1	39,2 %	1	49,3 %
3	14,5 %	1	27,5 %	1	39,2 %	1	49,3 %
4	15,1 %	1	28,0 %	1	39,2 %	1	50,6 %
3	15,3 %	1 (M)	28,2 %	1	40,0 %	1	53,1 %
3	15,5 %						

Alla regeringsbildande partier under medianvärdet 28,2 % med till-
lämpliga beslutsprinciper

Regeringsbildning:	Partistorlek i %:	Beslutsprinciper:
9a	6,5	1+5
10a	7,0	1+6
20	7,4	2+5+6
39b	8,7	1+4
16a	9,3	4+5
17	9,3	-
40a	10,0	1+4
15	12,0	4+5
6	12,3	-
24	13,9	1+5+6
22	14,2	1+6
7c	14,5	-
5a	15,1	1
4	15,3	3+4+5
26	15,5	1+4+5
13	19,3	2
23	19,3	2+3+5
7b	24,0	1+5
7d	24,0	1+5
8a	24,0	1
8b	24,0	1
8c	24,0	1
8d	24,0	1
7a	25,0	2+3+5
9b	26,5	1+2+5
11	27,5	1+2+3+4+5
12	27,5	1+2
40b	28,0	1+2

Alla regeringsbildande partier över medianvärdet 28,2 % med till-
lämpliga beslutsprinciper

Regeringsbildning:	Partistorlek i %:	Beslutsprinciper:
34a	28,7	-
41	28,7	2+4
36	32,6	1
37a	32,7	1+2
37b	32,7	1+2+4
38	33,3	1+2
39a	33,3	1+2
34b	34,1	1+2+4
34c	34,1	1+2+4
19	37,6	1+2+3
32	39,2	1+2
33a	39,2	1+2
33b	39,2	1+2
18	40,0	2+5
5b	40,2	1+2+3+4
2	40,3	2+4
21	41,1	1+2+3
25	41,8	1+2+3+4
1	42,6	1+2+4
3	43,8	1+2+4
31	46,2	1+2
27	46,6	1+2+3
28a	48,6	1+2
28b	48,6	1+2
14	49,3	2+5
16b	49,3	2
30	50,6	1+2+3
29	53,1	2+4

I ovanstående tabeller, som är ordnade efter partistorleken skall jämförelser göras mellan de under respektive över medelvärdet 28,2 % för partistorleken. För de 28 regeringsbildningsuppdragen under medelvärdet är den genomsnittliga partistorleken 17,4 %. För de 28 regeringsbildningsuppdragen över medelvärdet är den genomsnittliga partistorleken 40,3 %. Här föreligger således en genomsnittlig skillnad på ca 23 %. Att ett parti är "stort" i någon mening kan således inte i och för sig fungera som någon tillräcklig förklaringsgrund för vad som bestämmer för-

delningen av regeringsbildningsuppdrag. Det framgår tydligt av variationen mellan 6,5 och 53,1 % i de regeringsbildande partiernas storlek. Dessutom är - som ovan redovisats - skillnaden i den genomsnittliga partistorleken under respektive över medelvärdet mycket markant.

För den fortsatta analysen är det uppenbarligen nödvändigt att undersöka sambandet mellan olika kombinationer av beslutsprinciper och partistorleken för de regeringsbildande partierna. Innan det sker skall emellertid en precisering av beslutsprincipernas funktioner i beslutsprocessen göras.

9.10 Precisering av beslutsprincipernas funktioner i beslutsprocessen

I avsnitt 1.3 angavs att beslutsprinciperna hade det gemensamt att de på delvis olika grunder kunde antas utgöra positiva indikatorer på parlamentariskt stöd. Skillnaderna mellan beslutsprinciperna preciserades därefter genom definitioner och avgränsningar, vilket gav en preliminär bild av beslutsprincipernas innebörd. Därutöver har tidigare i detta kapitel sambandet mellan beslutsprinciperna analyserats i fyrfältstabeller. Partistorleken har också redovisats tillsammans med tillämpliga beslutsprinciper. Mot den bakgrunden kan en närmare precisering av beslutsprincipernas funktion i beslutsprocessen företas.

Beslutsprincip 1: Dubbelriktade samarbetsmöjligheter

Definitionsmässigt är denna princip uttryck för en samverkansegenskap, som enbart konstitueras av partiets placering på samarbetsskalan eller i kombination med utlovat parlamentariskt stöd eller tidigare voteringsstöd i väsentliga frågor från ett parti vars tänkta position i förhållande till det regeringsbildande partiet medför dubbelriktade samarbetsmöjligheter.

Beslutsprincip 2: Största parti

Definitionsmässigt är denna beslutsprincip uttryck för en storleksegenskap, som konkret knutits till det absolut största partiet eller i undantagsfall till största oppositionsparti eller största blockparti.

Beslutsprincip 3: Största valframgång

Definitionsmässigt är denna beslutsprincip uttryck för en storleks-egenskap på det sättet att den avser den största ökningen i mandat för ett parti.

Beslutsprincip 4: Majoritetsrekommendation

Definitionsmässigt är denna beslutsprincip uttryck för en samverkans-egenskap på det sättet att det eller de partier som rekommenderar ett visst parti som regeringsbildare i sina respektive rekommendationer normalt implicerar parlamentariskt stöd eller tolerans till det utpekade partiet. Emellertid kan i undantagsfall en rekommendation från något parti endast vara uttryck för ett partis uppfattning om "den parlamentariskt riktiga lösningen", utan att stöd eller tolerans impliceras.

Beslutsprincip 5: Blockmajoritet

Definitionsmässigt innehåller denna beslutsprincip dels en samverkans-egenskap som i första hand gäller inom ett block av partier och dels en storleksegenskap i den meningen att ett visst block av partier förfogar över en majoritet av mandaten. Till skillnad från de andra beslutsprinciperna innehåller alltså "blockmajoritet" både en samverkans- och storleksegenskap för en grupp av partier.

Beslutsprincip 6: Huvudroll vid den avgående regeringens fall

Definitionsmässigt innebär denna beslutsprincip en samverkansegenskap för ett parti på det sättet att partiet lyckats samla en majoritet mot den sittande regeringen.

En sammanfattning av de egenskaper beslutsprinciperna i tillämpliga fall medför för de regeringsbildande partierna kan göras på följande sätt. För beslutsprinciperna 1, 4 och 6 gäller att de anger positiva samverkansmöjligheter för det regeringsbildande partiet. För beslutsprinciperna 2 och 3 gäller att de anger en förstarangsposition ur storlekssynpunkt. För beslutsprincip 5 gäller att den anger både en samverkansmöjlighet och en förstarangsposition ur storlekssynpunkt för ett block av partier.

Således anger de sex beslutsprinciperna två skilda typer av egenskaper för de regeringsbildande partierna. Dessa båda egenskaper - samverkan och storlek - kan i beslutsprocessen antas utgöra två funktioner som tjänar som stöd och urvalsinstrument för statschefens beslut att utse regeringsbildare. En grafisk konkretisering av hur beslutsprinciperna bildar två skilda samverkans- och storleksfunktioner och en storleks- och samverkansfunktion kan ske på följande sätt:

<u>Samverkansfunktion</u> (Beslutsprinciper- na 1, 4 och 6)	<u>Storleks- och samver-</u> <u>kansfunktion</u> (Beslutsprincip 5)	<u>Storleksfunktion</u> Beslutsprinciperna 2 och 3
---	---	--

Med utgångspunkt från ovanstående uppdelning av beslutsprinciperna ur funktionell synpunkt skall en analys av regeringsbildningsuppdragen ske med inriktning på att klarlägga förhållandet mellan samverkans- och storleksfunktionerna i de tillräckliga förklaringar som varje kombination av beslutsprinciper utgör.

9.11 Förhållandet mellan storleks- och samverkansfunktioner i relation till partistorleken

I avsnitt 9.10 preciserades beslutsprincipernas funktion i beslutsprocessen. Den gjorda uppdelningen skall utgöra underlaget för den fortsatta analysen. Härvid skall beslutsprincipernas funktion särskiljas och relateras till partistorleken för att klarlägga eventuella samband.

Alla regeringsbildningsuppdrag¹⁾ med markeringar för beslutsprinciper, där 2 och/eller 3 inte ingår

Nr:	Kombination av beslutsprincipen:	Partistorlek i %:
9a	1+5	6,5
10a	1+6	7,0
39b	1+4	8,7
16a	4+5	9,3
40a	1+4	10,0
15	4+5	12,0
24	1+5+6	13,9
22	1+6	14,2
26	1+4+5	15,5
7b	1+5	24,0
7d	1+5	24,0

11 uppdrag Genomsnitt: 13,2 %

Alla regeringsbildningsuppdrag²⁾ med markeringar för beslutsprinciperna 2 och/eller 3, där beslutsprinciperna 4, 5 eller 6 ej ingår

Nr:	Kombination av beslutsprinciper:	Partistorlek i %
12	1+2	27,5
40b	1+2	28,0
37a	1+2	32,7
38	1+2	33,3
39a	1+2	33,3
19	1+2+3	37,6
32	1+2	39,2
33a	1+2	39,2
33b	1+2	39,2
21	1+2+3	41,1
31	1+2	46,2
27	1+2+3	46,6
28a	1+2	48,6
28b	1+2	48,6
30	1+2+3	50,6

15 uppdrag Genomsnitt: 39,4 %

1) Häri ingår ej de sex regeringsbildningsuppdrag med markering endast för beslutsprincip 1. Naturligtvis ingår ej heller de fem uppdrag, som saknar tillämpliga beslutsprinciper.

2) Häri ingår ej de tre uppdrag som endast hade markering för beslutsprincip 2.

I kombinationer där 4, 5 och/eller 6 men ej 2 och/eller 3 ingår, är det regeringsbildande partiets storleksandel 13,2 % jämfört med det totala genomsnittet 28,8. Vid en jämförelse med de kombinationer där 2 och/eller 3 förekommer utan 4, 5 och/eller 6 är den genomsnittliga storleken för det regeringsbildande partiet 39,4 %, vilket är 26,7 % större än för kombinationerna med 4 och/eller 5. I de undersökta fallen finns alltså ett klart samband mellan vissa beslutsprinciper och det regeringsbildande partiets storlek. Det kan uttryckas så att då kombinationerna med 2 och/eller 3 utan 4, 5 och/eller 6 har utgjort tillräckligt beslutsunderlag fordras att det regeringsbildande partiets storlek i samtliga fall utom två ligger inom den 3:e och 4:e kvartilen. Storleken i % varierar mellan 50,6 och 27,5.

För kombinationer där 4, 5 och/eller 6 förekommer utan 2 och/eller 3, föreligger tillräckligt beslutsunderlag även om det regeringsbildande partiets storlek med två undantag ligger inom den 1:a kvartilen. Storleken i % varierar i dessa fall mellan 24,0 och 6,5.

Detta tydliga samband mellan polariseringen av de regeringsbildande partiernas storlek och vissa beslutsprinciper kan här ge stöd för två slutsatser om sambandet mellan partistorlek och beslutsprinciper i de undersökta regeringsbildningarna.

- 1 För kombinationer bestående av beslutsprinciperna 1 plus 2 och/eller 3 utan att 4 och/eller 5 ingår, gäller att dessa kan endast utgöra en tillräcklig förklaringsgrund för fördelning av regeringsbildningsuppdrag om partiet utgör cirka 39 % av den parlamentariska basen för en regering.
- 2 För kombinationerna där beslutsprinciperna 1, 4, 5 och/eller 6 utan 2 och/eller 3 ingår, gäller att dessa kan utgöra en tillräcklig förklaringsgrund för fördelningen av regeringsbildningsuppdrag även om partiet utgör endast cirka 13 % av den parlamentariska basen för en regering.

Med utgångspunkt från de två slutsatserna finns det skäl att undersöka de kombinationer som innehåller 2 och/eller 3 samt 4 och/eller 5. För att de två ovannämnda slutsatserna skall stödjas måste partistorleken i dessa kombinationer befinna sig mellan 39,4 % och 13,2 %.

Partistorleken i alla kombinationer där beslutsprinciperna 2 och/eller 3
förekommer samtidigt med 4, 5 och/eller 6

Nr:	Kombination av beslutsprinciper:	Partistorlek i %
20	2+5+6	7,4
4	3+4+5	15,3
23	2+3+5	19,3
7a	2+3+5	25,0
9b	1+2+5	26,5
11	1+2+3+4+5	27,5
41	2+4	28,7
37b	1+2+4	32,7
34b	1+2+4	34,1
34c	1+2+4	34,1
18	2+5	40,0
5b	1+2+3+4	40,2
2	2+4	40,3
25	1+2+3+4	41,8
1	1+2+4	42,6
3	1+2+4	43,8
14	2+5	49,3
<u>29</u>	<u>2+4</u>	<u>53,1</u>
18 uppdrag		Genomsnitt: 33,4 %

9.12 Förhållandet mellan storleks- och samverkansfunktioner i beslutsprocessen

I avsnitt 9.10 preciserades beslutsprincipernas funktioner i en samverkans- och storleksfunktion. I detta avsnitt skall förhållandet mellan dessa båda funktioner i beslutsprocessen analyseras.

För att börja med utgångspunkt i storleksfunktionen gäller det således i första hand att klarlägga hur de kombinationer ser ut som innehåller 2 och/eller 3.

Alla kombinationer med och/eller 3

Nr	Kombination:
1	1+2+4
2	2+4
3	1+2+4
4	3+4+5
5b	1+2+3+4
7a	2+3+5
9b	2+3+5
11	1+2+3+4+5
12	1+2
14	2+5
18	2+5
19	1+2+3
20	2+5+6
21	1+2+3
23	2+3+5
25	1+2+3+4
27	1+2+3
28a	1+2
28b	1+2+4
29	2+4
30	1+2+3
31	1+2
32	1+2
33a	1+2
33b	1+2
34b	1+2+4
34c	1+2+4
37a	1+2
37b	1+2+4

Nr	Kombination:
38	1+2
39a	1+2
40b	1+2
<u>41</u>	2+4

33 uppdrag

I dessa 33 uppdrag och kombinationer förekommer 2 och/eller 3 i 87,8 % tillsammans med beslutsprinciper som representerar samverkansfunktioner. I de fyra resterande fallen förekommer 2 och/eller 3 tillsammans med beslutsprincip 5 som representerar en gemensam samverkans- och storleksfunktion. Räknat på det totala antalet markeringar för 2 och/eller 3 gäller att de i ca 90 % förekommer tillsammans med beslutsprincip som representerar en samverkansfunktion. Detta leder till slutsatsen att storleksfunktionen i 75 % av de 44 kombinationerna har varit beroende av stöd från samverkansfunktionen för att kunna fungera som tillräcklig förklaringsgrund för fördelningen av regeringsbildningsuppdrag.

Det återstår då att granska det omvända förhållandet mellan samverkans- och storleksfunktion.

Alla kombinationer med beslutsprinciperna 1, 4, 5 och/eller 6

Nr	Kombination:
1	1+2+4
2	2+4
3	1+2+4
4	3+4+5
5b	1+2+3+4
7a	2+3+5
7b	1+5
7d	1+5
9a	1+5
9b	1+2+5
10a	1+6
11	1+2+3+4+5
12	1+2
14	2+5
15	4+5
16a	4+5
18	2+5

Nr	Kombination:
19	1+2+3
20	2+5+6
21	1+2+3
22	1+6
23	2+3+5
24	1+5+6
25	1+2+3+4
26	1+4+5
27	1+2+3
28a	1+2
28b	1+2+4
29	2+4
30	1+2+3
31	1+2
32	1+2
33a	1+2
33b	1+2
34b	1+2+4
34c	1+2+4
37a	1+2
37b	1+2+3
38	1+2
39a	1+2
39b	1+4
40a	1+4
40b	1+2
<u>41</u>	2+4

44 uppdrag

I ovanstående uppdrag (= totala antalet kombinationer) gäller att beslutsprinciper som representerar en samverkansfunktion i 90,9 % förekommer tillsammans med beslutsprinciper som representerar en storleksfunktion eller en gemensam storleks- och samverkansfunktion. Analysen av samverkansfunktionens förhållande till storleksfunktionen i de undersökta regeringsbildningarna leder således till slutsatsen att i ca 91 % av kombinationerna är samverkansfunktionen beroende av stöd från storleksfunktionen för att kunna fungera som tillräcklig förklaringsgrund för fördelningen av regeringsbildningsuppdrag.

Sammanfattningsvis ger analysen i detta avsnitt som resultat att det i ca 70 % av de undersökta regeringsbildningsuppdragen föreligger ett dubbelt,

positivt samband mellan en storleks- och en samverkansfunktion. Detta ger ett starkt stöd för följande slutsats.

För att ett parti skall få regeringsbildningsuppdrag fordras i regel att partiet besitter en kombination av storleks- och samverkansegenskaper. Således kan man säga att de tillräckliga förklaringar som varje kombination av beslutsprinciper utgör normalt innehåller en kombination av samverkans- och storleksegenskaper för det regeringsbildande partiet. Från denna slutsats bör man naturligtvis undantaga de partier som ensamma förfogar över en majoritet av mandaten.

Eftersom de regeringsbildande partier som ej erhållit någon markering för tillämpliga beslutsprinciper och de som erhållit en markering utgör undantag från ovannämnda slutsats, skall de närmare kommenteras här.

För att börja med de fem regeringsbildningsuppdrag, som är helt utan markeringar för beslutsprinciper är ett av dem (10b) ett uppdrag till en tjänsteman att bilda en tjänstemannaregering utan företrädare för de politiska partierna. För de fyra övriga (6, 7c, 17 och 34a) gäller att både samverkans- och storleksegenskaperna hos de regeringsbildande partierna ligger under den nivå som anges i definitionerna av beslutsprinciperna. Med "under den nivå" avses här - i anslutning till avsnitt 1.3 - att beslutsprinciperna är formulerade som positiva indikatorer på parlamentariskt stöd. När de således är tillämpliga innebär det att ett parti har någon eller några framträdande egenskaper som markerar ett parlamentariskt stöd. Beslutsprinciperna kan då inte - om de skall ha något förklaringsvärde - samtidigt täcka de tillstånd som kan beskrivas av att ett parti tolereras av en majoritet. Som exempel på det senare kan särskilt nämnas regeringsbildningarna 6 och 17.

För de regeringsbildningsuppdrag med endast en markering hade sex av dem markering för beslutsprincip 1. Således förelåg ej någon storleksegenhet enligt beslutsprinciperna 2, 3 eller 5. I fem av fallen (8a, 8b, 8c, 8d och 36) var det regeringsbildande partiet näst största parti, men i det resterande fallet (5a) ligger den förklaringen närmast att möjligheten till blockmajoritet förelåg i det rådande parlamentariska dödläget. De återstående tre fallen (13, 16a och 35) har markeringar för beslutsprincip 2. Av dessa hade 13 och 35 samverkansegenskaper i förhållande till andra partier, medan 16b saknade samverkansegenskaper.

Det är inte bara de regeringsbildningsuppdrag som saknar markeringar för tillämpliga beslutsprinciper eller endast har en markering som avviker på ett speciellt sätt. Även de regeringsbildningsuppdrag som definierats som presumtiva intar en särställning i förhållande till de regerings-

bildningsuppdrag som är slutgiltiga och har resulterat i en ny regerings tillkomst. Därför skall nästa avsnitt ägnas åt en jämförelse mellan presumtiva och slutgiltiga uppdrag.

9.13 Jämförelse mellan presumtiva och slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag

Analysen i detta avsnitt skall ägnas åt att kartlägga vad som skiljer presumtiva från slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag. I anslutning därtill skall de tillämpliga beslutsprincipernas förklaringsstyrka relateras till de uppdrag som resulterar i en ny regerings tillkomst.

A. Alla presumtiva regeringsbildningsuppdrag

Nr:	Beslutsprinciper:
5a	1
7a	2+3+5
7b	1+5
7c	-
8a	1
8b	1
8c	1
9a	1+5
10a	1+6
16a	4+5
28a	1+2
33a	1+2
34a	-
34b	1+2+4
37a	1+2
39a	1+2
<u>40a</u>	<u>1+4</u>
17 uppdrag	S:a 28 tillämpliga beslutsprinciper Genomsnitt = 1.68/uppdrag

B. Alla slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag

Nr:	Beslutsprinciper:
1	1+2+4
2	2+4
3	1+2+4
4	3+4+5
5b	1+2+3+4
6	-
7d	1+5
8d	1
9b	1+2+5
10b	-
11	1+2+3+4+5
12	1+2
13	2
14	2+5
15	4+5
16b	2
17	-
18	2+5
19	1+2+3
20	2+5+6
21	1+2+3
22	1+6
23	2+3+5
24	1+5+6
25	1+2+3+4
26	1+4+5
27	1+2+3
28b	1+2+4
29	2+4
30	1+2+3
31	1+2
32	1+2
33b	1+2
34c	1+2+4
35	2
36	1
37b	1+2+4
38	1+2
39b	1+4
40b	1+2
41	2+4
41 uppdrag	S:a 93 tillämpliga beslutsprinciper Genomsnitt: 2.27/uppdrag

En jämförelse mellan de presumtiva och slutgiltiga uppdragen visar helt följdriktigt att sannolikheten att förverkliga ett regeringsbildningsuppdrag ökar ju fler beslutsprinciper som är tillämpliga. Vid en närmare granskning av den procentuella förekomsten av de olika beslutsprinciperna kan dessutom följande konstateras. Att de presumtiva uppdragen inte har kunnat förverkligas kan - med utgångspunkt från det regeringsbildande partiet - främst förklaras av bristande storleksegenskaper (2 och 3) och därefter av bristande samverkansegenskaper i form av beslutsprincip 4. Däremot har de presumtiva uppdragen relativt sett fler markeringar för beslutsprincip 1. I övrigt föreligger inga väsentligare skillnader.

Detta leder till den slutsatsen att samverkansegenskapen genom beslutsprincip 4 är mera betydelsefull än i beslutsprincip 1 relaterat till möjligheten för ett parti att förverkliga ett givet regeringsbildningsuppdrag. Det bör påpekas att ovannämnda förklaringar är knutna till sammansättningen av partiernas storleks- och samverkansegenskaper och ofullständig i ett helhetsperspektiv, eftersom inte de efterföljande förhandlingarna med övriga partier om regeringsprogram och fördelning av ministerposter beaktas i detta sammanhang.

9.14 Jämförelse mellan Sverige och övriga länder

Eftersom undersökningen av Sverige omfattar alla regeringsbildningar kan det vara lämpligt att jämföra de tillämpliga beslutsprinciperna i respektive fall

A. Sverige

	Beslutsprinciper					
	1	2	3	4	5	6
S:a	9	9	5	4	4	3
% av 12 uppdrag:	75	75	41,7	33,3	33,3	25,0

B. Övriga länder

Beslutsprinciper

	1	2	3	4	5	6
S:a	30	26	5	14	11	1
% av 46 uppdrag:	65,2	56,5	10,9	30,4	23,9	(2,2)
Skillnad i %						
A - B	-9,8	-18,5	-30,8	-2,9	-9,4	(-22,8)

Om man beaktar att andelen markeringar vid de svenska uppdragen är större, är likheterna påtagliga trots den markanta skillnaden i undersökningsperiod. Dock föreligger det två skillnader, som bör observeras. Det kan således antas att valframgång och huvudroll vid den avgående regeringens fall spelat en större roll i Sverige som urvalsgrund för regeringsbildande parti än i de övriga länderna. I tiden är detta lokaliserat till 1920- och 1930-talen. Denna period karaktäriseras av ganska täta skiften mellan olika minoritetsregeringar.

Operationaliseringen av den parlamentariska principen i sex beslutsprinciper har visat sig användbar i en analys av vilka faktorer som bestämmer fördelningen av regeringsbildningsuppdrag till politiska partier i parlamentariska flerpartisystem. Beslutsprinciperna har varit tillämpliga vid 90 % av de undersökta regeringsbildningsuppdragen. Av de använda beslutsprinciperna visade sig dock beslutsprincip 6 ha en begränsad tillämpning. Vid en totalundersökning bör det övervägas om inte denna beslutsprincip kan uteslutas.

Beslutsprinciperna skulle definitionsmässigt fungera som indikatorer på olika former av parlamentariskt stöd för ett parti. En analys av beslutsprincipernas inbördes associationsgrad visade att de inte överlappade eller täckte varandra i en sådan utsträckning att någon beslutsprincip kunde uteslutas. Detta bör sägas med reservation för beslutsprincip 3, som i hög grad täcktes av beslutsprincip 2. Ytterligare en kontroll vidtogs för att klarlägga om beslutsprinciperna i sin tillämpning kunde sägas markera olika former av parlamentariskt stöd och inte enbart var inriktade på partistorleken. En analys visade, att antalet tillämpliga beslutsprinciper inte kunde sägas ha någon klar additiv effekt på partistorleken.

Efter dessa analyser av metodens användbarhet och beslutsprincipernas validitet undersöktes förhållandet mellan partistorlek och beslutsprinciper. Därvid kunde det konstateras, att partistorleken som sådan inte kan utgöra en tillräcklig förklaring för fördelning av regeringsbildningsuppdrag.

Efter en närmare precisering av beslutsprincipernas funktion i beslutsprocessen såsom storleks- och samverkansfunktioner relaterades dessa funktioner till partistorleken. Analysen visade då att ett partis brister i storleksegenskaper kunde kompenseras av mer framträdande samverkanssegenskaper för detta parti. Således kan den tillräckliga förklaring som varje kombination av beslutsprinciper kan antas utgöra för fördelning av regeringsbildningsuppdrag vara sammansatt på olika sätt.

I en totalundersökning av fördelningen av regeringsbildningsuppdrag bör slutsatsen om möjligheten till kompensation av bristande storleksegen-

skaper genom framträdande samverkansegenskaper läggas till grund för en hypotes i syfte att närmare precisera gränsvärdena för denna kompensationsmöjlighet.

I nära anslutning till ovanstående ligger slutsatsen att ett parti - för att erhålla ett regeringsbildningsuppdrag - skall ha både storleks- och samverkansegenskaper.

I anslutning till en jämförelse mellan presumtiva och slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag undersöktes även de uppdrag som inte erhållit någon markering eller endast en markering. Analysen i det avsnittet ledde till den slutsatsen att skillnaden mellan presumtiva och slutgiltiga regeringsbildningsuppdrag generellt sett var den att de partier som erhöll presumtiva uppdrag hade brister i både storleks- och samverkansegenskaper. Möjligheten för ett parti att förverkliga regeringsbildningsuppdrag - slutgiltiga uppdrag - ökar med antalet tillämpliga beslutsprinciper. Vidare har de partier som fått slutgiltiga uppdrag både mer framträdande storleksegenskaper och en viss form av samverkansegenskaper enligt beslutsprincipen majoritetsrekommendation. Därvid kunde också den slutsatsen dras att dubbelriktade samarbetsmöjligheter indikerar svagare samverkansegenskaper än majoritetsrekommendationer relaterat till möjligheten för ett parti att förverkliga ett givet regeringsbildningsuppdrag.

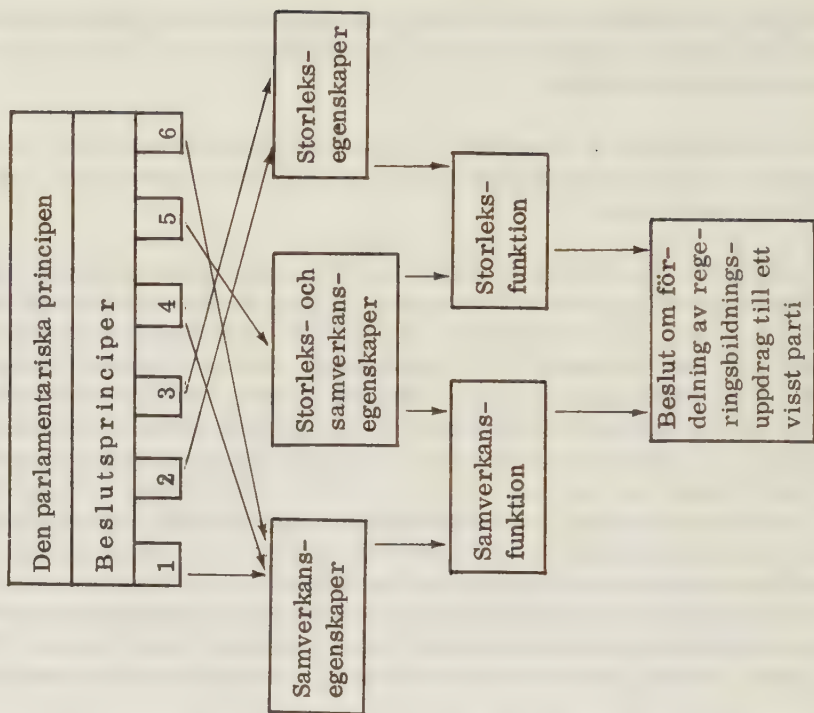
Sammanfattningsvis har de slutsatser undersökningen lett fram till gett underlag för följande preliminära förklaringsmodell för fördelningen av regeringsbildningsuppdrag i parlamentariska flerpartisystem.

Grundläggande element i förklaringsmodellen i form av beslutsprinciper som är operationaliseringar av den parlamentariska principen. Dessa operationaliseringar antas utgöra positiva indikatorer på parlamentariskt stöd.

Beslutsprinciperna anger i tillämpliga fall vissa egenskaper för partierna.

De två typerna av egenskaper utgör i beslutsprocessen två funktioner som tjänar som stöd och urvalsinstrument vid statschefens beslut att utse regeringsbildare.

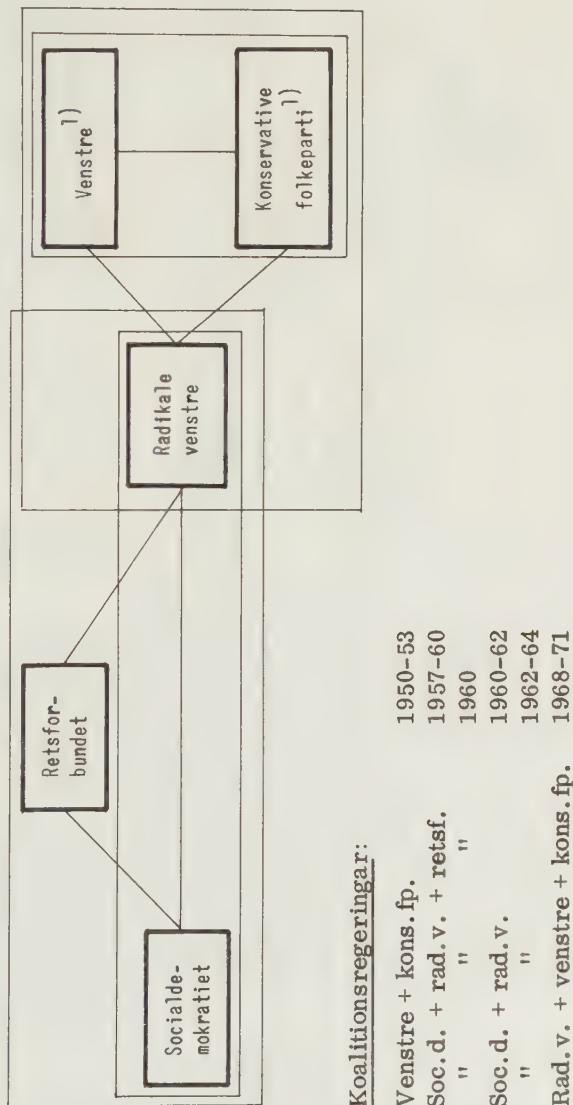
En kombination av storleks- och samverkansfunktionerna fordras generellt för att ett parti skall erhålla regeringsbildningsuppdrag.

Samarbetskolor

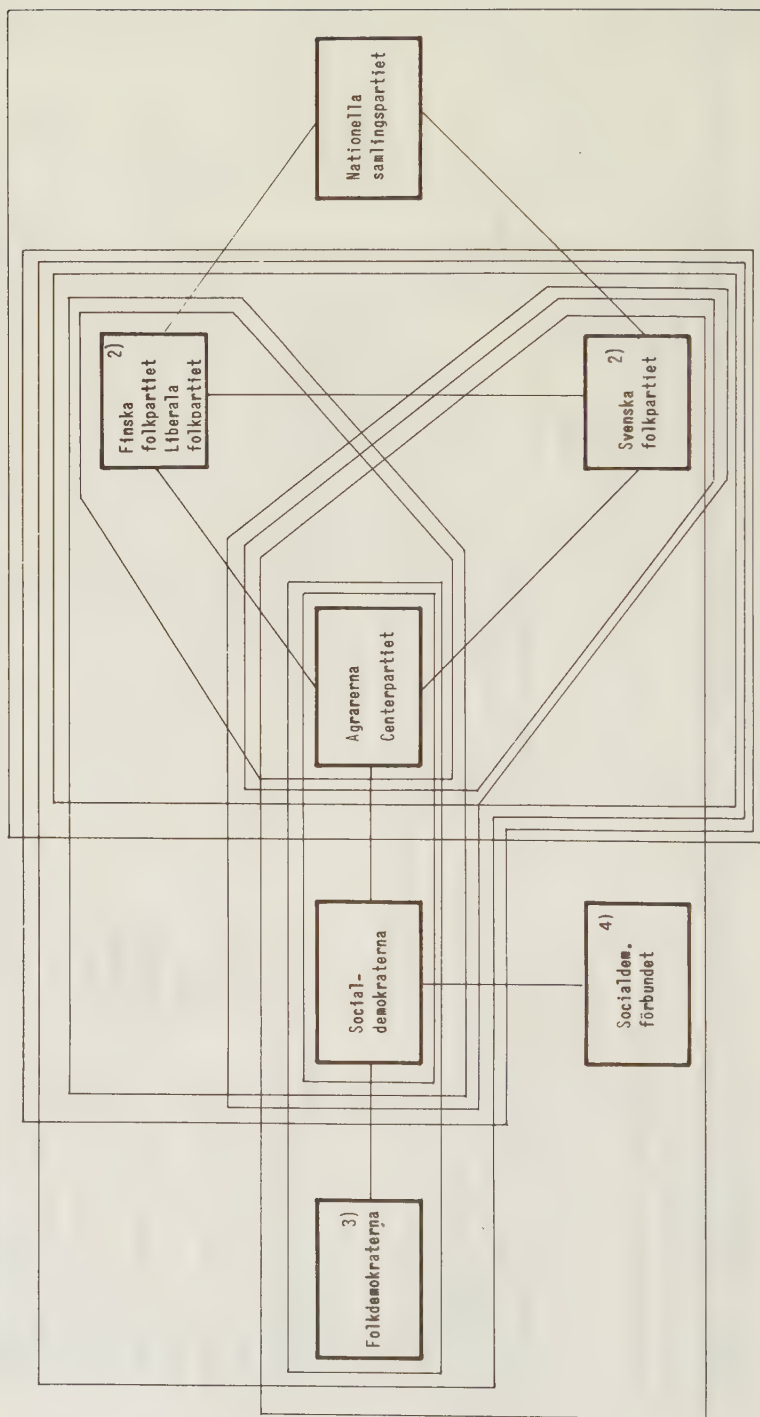
Figur 1. Danmark

Underlaget för inrättningen på skalan utgöres av alla regeringskoalitioner (totalt 6) efter 1945 till och med 1973.

1) Den inbördes placeringen mellan dessa båda partier är godtycklig, vilket för övrigt styrks av en annan undersökning som genom voteringsanalys kommer till ett liknande resultat. Se Damgaard, E., Party coalitions in Danish law-making 1953-1970. European Journal of Political Research (1973, 1:1, s 50 f).

Figur 2. Finland.¹⁾ Inramningen på skalan baseras på alla regeringskoalitioner (totalt 20) från 1950 till och med 1973.

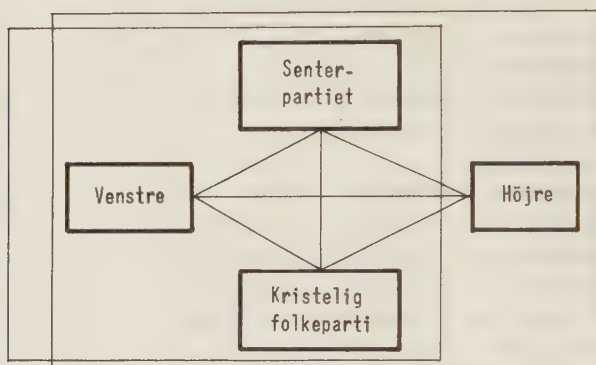
Koalitionsregeringar:

Agrarna + svenska fp. + finska fp.	1950-51
Soc.dem. + agrarerna + svenska fp. + finska fp.	1951
Soc.dem. + agrarerna + svenska fp.	1951-53
Agrarerna + svenska fp.	1953
Agrarerna + svenska fp. + finska fp. + saml.p.	1953-54
Soc.dem. + agrarerna + svenska fp.	1954
Soc.dem. + agrarerna	1954-56
Soc.dem. + agrarerna + svenska fp. + finska fp.	1956-57
Agrarerna + svenska fp. + finska fp.	1957
Agrarerna + finska fp.	1957
Soc.dem. + agrarerna + finska fp.	1957
Soc.dem. + agrarerna + svenska fp. + finska fp.	1958-59
Agrarerna + svenska fp. + finska fp. + saml.p.	1962-63
Agrarerna + svenska fp. + finska fp. + saml.p.	1963-64
Agrarerna + svenska fp. + finska fp. + saml.p.	1964-66
Folkdem. ³⁾ + soc.dem. + agrarerna	1966-68
Folkdem. + soc.dem. + soc.dem.förb. ⁴⁾ + centerp. (agr.) + + svenska fp.	1968-70
Centerp. + soc.dem. + svenska fp. + folkdem. + + lib.fp. (tid. finska fp.)	1970-71
Centerp. + soc.dem. + svenska fp. + lib.fp.	1971-72
Soc.dem. + centerp. + svenska fp. + lib.fp.	1972-

-
- 1) En till vissa delar liknande figur finns i Klaus Törnudds uppsats "Composition of cabinets in Finland 1917-1968" (Scandinavian political studies 1964:4, s 65). I Törnudds uppsats avser emellertid figuren att utan närmare precisering illustrera ett "ideologiskt kontinuum", vilket jag mot bakgrund av de tre tidigare angivna skälen mot ideologiska skalgrade-ringar och Stokes' kritik mot höger-vänster skalor, inte anser vara rimlig.
 - 2) Den inbördes placeringen mellan dessa båda partier är godtycklig.
 - 3) Folkdem. kan strikt tolkat enligt principerna för samarbetsskalans konstruktion förbindas med soc.dem. och agrarerna. Med stöd av beslutsprocessen förbindes folkdem. med soc.dem.
 - 4) Soc.dem.förbundet kan strikt tolkat förbindas med folkdem., soc.dem., och svenska fp. Med stöd av beslutsprocessen förbindes soc.dem.förbundet med soc.dem.

Figur 3. Norge.

Inramningen avser regeringskoalitioner (totalt 3) från 1945 till och med 1973.

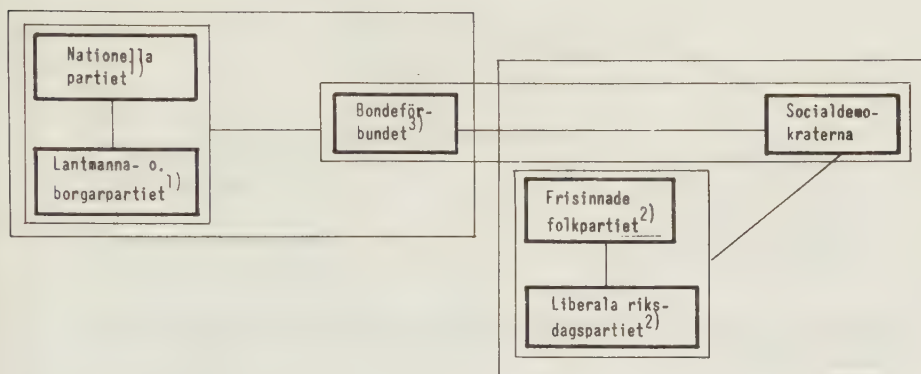

Koalitionsregeringar:

Høyre + senterp. + venstre + kristelig folkep.	1963
Senterp. + høyre + kristelig folkep. + venstre	1965-71
Senterp. + kristelig folkep. + venstre (endast en del av partiet)	1972-73

Figur 4. Sverige.

Inramningen avser regeringskoalitioner (totalt 6) från 1917 till och med 1973 med undantag för samlingsregeringen 1939-45.

1) Efter 1935 högerpartiet

2) Efter 1934 folkpartiet

3) Efter 1957 centerpartiet

Koalitionsregeringar:

Soc. dem. + lib. samlingsp. (efter 1923 delat i lib. riksdagsp. och frisinnade folkp.)	1917-20
Nationella partiet + lantmänna- o. borgarep. + bondeförb.	1923-24
Frisinnade folkp. + lib. riksdagsp.	1926-28
Lantmänna- o. borgarep. + nationella p.	1928-30
Soc. dem. + bondeförb.	1936-39
Soc. dem. + bondeförb.	1951-57

Figur 5. Belgien.

Inramningen avser regeringskoalitioner (totalt 8) från 1950 till och med 1972.

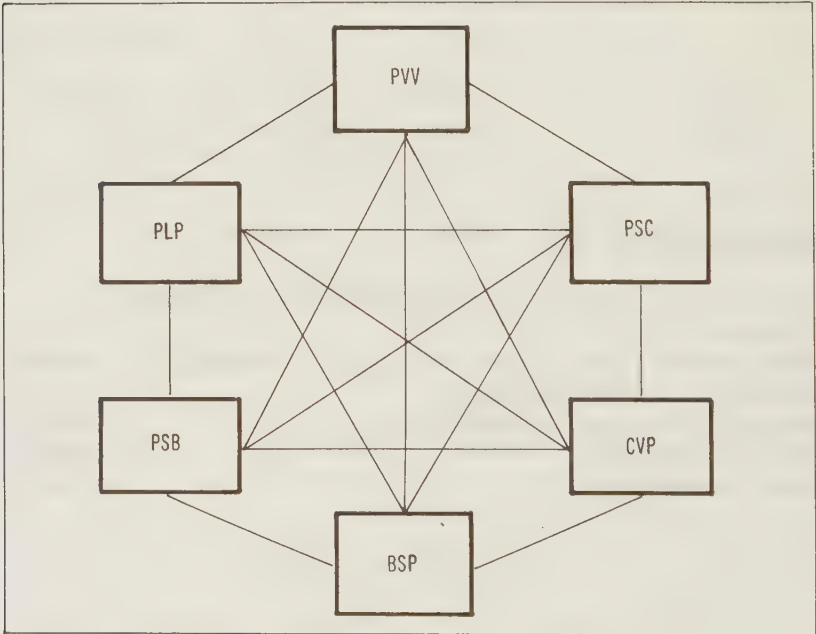
5 a

1) Kombinationen PLP + PSB har endast förekommit en gång och då mellan 1954-1958.

5 b

Inramningen avser regeringskoalitionen 1973.

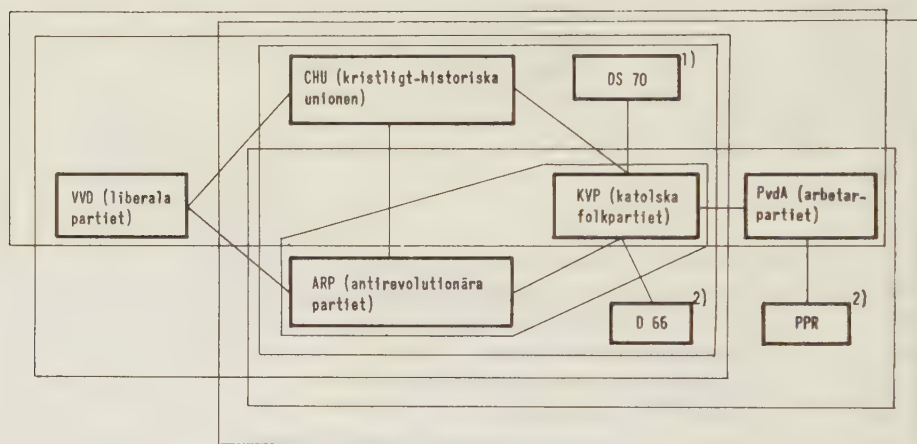

Koalitionsregeringar:

PSB + PLP	1954-58
PSC + PLP	1958-60
PSC + PLP	1960-61
PSC + PSB	1961-65
PSC + PSB	1965-66
PSC + PLP	1966-68
PSC + PSB	1968-72
CVP + PSC + BSP/PSB + PVV/PLP	1973

CVP	=	flamländska kristligt sociala partiet
PSC	=	wallonska kristligt sociala partiet
PSB	=	flamländska socialistpartiet
BSP	=	wallonska socialistpartiet
PVV	=	flamländska liberala partiet
PLP	=	wallonska liberala partiet

Inramningen avser regeringskoalitioner (totalt 10) från 1952 till och med 1973.

PvdA + KVP + CHU + VVD	1952-56
PvdA + KVP + ARP + CHU	1956-58
KVP + ARP + CHU	1958-59
KVP + ARP + CHU + VVD	1959-63
KVP + ARP + CHU + VVD	1963-65
KVP + PvdA + ARP	1965-66
KVP + ARP	1966
KVP + ARP + CHU + VVD	1967-71
ARP + KVP + VVD + CHU + DS 70 ¹⁾	1971-73
PvdA + KVP + ARP + D'66 ²⁾ + PPR ²⁾	1973

- 210

För varje system (utom Sverige och Norge) redovisas nedan samtliga regeringsbildningar från 1953-73 med angivande av följande informationer:

Belgien

<u>Tillträdes-</u> <u>dag</u>	<u>Regeringschef</u> <u>(parti)</u>	<u>Regeringsparti(er)</u>	<u>Orsak till rege-</u> <u>ringens avgång</u>
25.4.1954	van Acker(PSB)	PSB (socialister), PLP (liberaler)	Valnederlag
<u>27.6.1958</u>	Eyskens (PSC)	PSC (kristligt-sociala partiet) Efter 6.11.1958 tillkom PLP	Intern splittring följt av nyval
<u>25.4.1961</u>	Lefèvre (PSC)	PSC, PSB	Valnederlag
<u>28.7.1965</u>	Harmel (PSC)	PSC, PLP	Intern splittring
<u>19.3.1966</u>	van den Boeynants (PSC)	PSC, PLP	Intern splittring
<u>7.6.1968</u>	Eyskens (PSC)	PSC, PSB	Intern splittring följt av nyval
21.1.1972	Eyskens (PSC)	PSC-CVP (flamländska delen av PSC) PSB/BSP (flamländska delen av PSB)	Intern splittring
<u>26.1.1973</u>	Leburton (BSP)	PSC-CVP, BSP/PSB, PLP, PVV (flamländska delen av PLP)	Intern splittring följt av nyval

Danmark

Tillträdes- dag	Regeringschef (parti)	Regeringsparti(er)	Orsak till rege- ringens avgång
<u>30.9.1953</u> ¹⁾	Hedtoft (s)	Soc. dem.	Endast byte på statsministerpos- ten efter Hedtofts död
1.2.1955	Hansen (s)	Soc. dem.	Valnederlag.
<u>28.5.1957</u>	Hansen (s)	Soc. dem. Rad. venstre Retsforbundet	Endast byte på statsministerpos- ten efter Hansens död.
21.2.1960	Kampmann (s)	Soc. dem. Rad. venstre Retsforbundet	Valnederlag
18.11.1960	Kampmann (s)	Soc. dem. Rad. venstre	Endast byte på stats- o. utrikes- ministerposterna på grund av stats- ministerns ohälsa.
3.9.1962	Krag (s)	Soc. dem. Rad. venstre	Valnederlag
<u>26.9.1964</u>	Krag (s)	Soc. dem.	Voteringsneder- lag följt av val- nederlag
<u>2.2.1968</u>	Baunsgaard (rv)	Rad. venstre Kons. folkeparti Venstre	Valnederlag
<u>11.10.1971</u>	Krag (s)	Soc. dem.	Endast byte på statsministerposten.
5.10.1972	Jørgensen (s)	Soc. dem.	Valnederlag
<u>19.12.1973</u>	Hartling (v)	Venstre	

1) Den föregående regeringen - som tillträdde den 28.10.1950 - bestående av venstre och konservative folkeparti med Eriksen (venstre) som statsminister avgick efter folketingsvalet 1953, då det klarlagts att radikale venstre vid socialdemokratisk misstroendeförklaring ej avsåg stödja regeringen.

Finland

Tillträdesdag	Regeringschef (parti)	Regeringsparti(er)	Orsak till regeringens avgång
9.7.1953	Kekkonen (agr.)	Agrarer, svenska folkpartiet	Voteringsnederlag i riksdagen
17.11.1953	Tuomioja (utan partibeteckning)	Samlingspartiet, sv.fp., agr., soc.dem., finska fp.	Avgång efter va- len till riksdagen
5.5.1954	Törngren (sv.fp.)	Sv.fp., agr. soc.dem.	Intern splittring
20.10.1954	Kekkonen (agr.)	Agr., soc.dem.	Statsministern valdes till presi- dent
3.5.1956	Fagerholm (soc. dem.)	Soc.dem., agr., sv.fp., fi.fp.	Intern splittring
27.5.1957	Sukselainen (agr.)	Agr., sv.fp., fi.fp. (sv.fp. lämnar reg. 2.7. utan att rege- ringen avgår) Den soc.dem.opp. (skogiterna) inläm- nas i reg. 2.9	Voteringsnederlag
29.11.1957	von Fieandt (utan partibeteckning)	Ämbetsmannareg.	Voteringsnederlag
26.4.1958	Kuuskoski (utan partibeteckning)	Ämbetsmannareg.	Expeditionsrege- ringen avgick när den nya regering- en kunde tillträda
<u>29.8.1958</u>	Fagerholm (soc. dem.)	Soc.dem., agr. fi.fp., sv.fp., saml.p.	Efter det att Sov- jetunionen de- monstrerat sitt missnöje med rege- ringens utrikespo- litik önskade agra- rerna lämna rege- ringen, vilket led- de till intern splitt- ring och hela rege- ringens avgång

Finland (forts)

<u>Tillträdes-</u> <u>dag</u>	<u>Regeringschef</u> <u>(parti)</u>	<u>Regeringsparti(er)</u>	<u>Orsak till rege-</u> <u>ringens avgång</u>
<u>13.1.1959</u>	Sukselainen (agr.)	Agr.	Efter det att stats- ministern hade dömts för oegent- ligheter som gene- raldirektör för folkpensionsanstal- ten avgick hela re- geringen
14.7.1961	Miettunen (agr.)	Agr.	Avgång efter riks- dagsval och omval av presidenten
<u>13.4.1962</u>	Karjalainen (agr.)	Agr., fi.fp., sv.fp., saml.p., repr. för fackföreningsrörelsen.	
21.10.1962	Karjalainen (agr.)	Agr., fi.fp., sv.fp., saml.p.	Intern splittring
<u>18.12.1963</u>	Lehto (utan parti- beteckning)	Ämbetsmannareg.	Expeditionsrege- ringen avgick när ny partipol. sam- mansatt regering kunde tillträda.
12.9.1964	Virolainen (agr./ centerpartiet)	Agr., fi.fp., sv.fp., saml.p.	Valnederlag
<u>27.5.1966</u>	Paasio (soc.dem.)	Soc.dem, cp., folkdemokr., soc.dem.opp.	Avgång efter om- val av presidenten
22.3.1968	Koivisto (soc.dem.)	Soc.dem., cp., folkdemokr., sv.fp., soc.dem.opp.	Avgång efter riksdagsvalen
14.5.1970	Aura (utan parti- beteckning)	Ämbetsmannareg.	Expeditionsrege- ringen avgick när en partipolitiskt sammansatt rege- ring kunde tillträ- da

Finland (forts)

<u>Tillträdes-</u> <u>dag</u>	<u>Regeringschef</u> <u>(parti)</u>	<u>Regeringsparti(er)</u>	<u>Orsak till rege-</u> <u>ringens avgång</u>
15.7.1970	Karjalainen (cp.)	Cp., soc.dem., folkdem., sv.fp., lib.fp. (tid. fi.fp.)	Intern splittring
30.3.1971	Karjalainen (cp.)	Cp., soc.dem., sv.fp., lib.fp.	Intern splittring
29.10.1971	Aura (utan parti- beteckning)	Ämbetsmannareg.	Expeditionsrege- ringen avgick när en partipolitiskt sammansatt rege- ring kunde till- träda
23.2.1972	Paasio (soc.dem.)	Soc.dem.	Avgång för att få till stånd en ma- joritetsregering bl a med tanke på handelsavtal med EEC
<u>4.9.1972</u>	Sorsa (s)	Soc.dem., cp., sv.fp., lib.fp.	

Nederländerna

Tillträdesdag	Regeringschef (parti)	Regeringsparti(er)	Orsak till regeringens avgång
12.10.1956	Drees (PvdA)	PvdA (arbetarpartiet), KVP (katolska folkpartiet) ARP (anti-revolutionära partiet), CHU (kristligt-historiska unionen)	Inre splittring
<u>23.12.1958</u>	Beel (KVP)	KVP, ARP, CHU	Avgång efter va- len till andra kammaren
<u>16.5.1959</u>	de Quay (KVP)	KVP, ARP, CHU, VVD (liberala par- tiet)	Voteringsnederlag i andra kammaren
2.1.1961	de Quay (KVP)	KVP, ARP, CHU, VVD	Avgång efter va- len till andra kammaren
24.7.1963	Marijnen (KVP)	KVP, ARP, CHU, VVD	Intern splittring
<u>12.4.1965</u>	Cals (KVP)	KVP, PvdA, ARP	Voteringsneder- lag i andra kam- maren
<u>21.11.1966</u>	Zijlstra (ARP)	KVP, ARP	Avgång efter va- len till andra kammaren
<u>3.4.1967</u>	de Jong (KVP)	KVP, ARP, CHU, VVD	Avgång efter va- len till andra kammaren
6.7.1971	Biesheuvel (ARP)	ARP, KVP, DS 70 (demokratiska socia- lister) CHU, VVD	Intern splittring
9.8.1972	Biesheuvel (ARP)	ARP, KVP, CHU, VVD	Avgång efter va- len till andra kammaren
<u>11.5.1973</u>	den Uyl (PvdA)	PvdA, KVP, ARP, PPR (radikala parti- et, D'66 (democra- ten '66)	

SUMMARY OF THE GOVERNMENT FORMATION IN MULTIPARTY SYSTEMS

1. THEORY AND METHOD

1.1. The Purpose of the Dissertation

The purpose of this dissertation is to examine and compare the formation of government in parliamentary multi-party systems. The investigation centres round the decision-making process which leads up to the appointment of the person who forms a government and the formation of a new government. The purpose is then, primarily, to analyze what factors are relevant to the choice of the person or party whose task it is to form a government in parliamentary multi-party systems.

These factors are briefly analyzed in more detail by testing on an empiric material a number of formulated principles of decision for the choice of the person or party that is to form a government. These principles of decision are derived from the basic parliamentary principle, which can be defined in the following proposition: A government must have the support of parliament or at least its tolerance. The principles of decision are closely related to the parliamentary principle.

The study of the formation of governments, with the stress on the aspect indicated above, is an important part of and a fundamental preparation for the analysis of a more far-reaching problem, which may be formulated in the following way. What determines, generally, the assignment of the power of government in a parliamentary multi-party system? The party which forms the government is an obvious starting-point for the assignment of the power of government irrespective of whether the future government will be a one-party government or a coalition government of the minority or majority type. The analysis is thus focussed on the fundamental part of all types of government composed of political parties in parliamentary multi-party systems.

Finally, it should be mentioned that a large part of the empiric material and certain important methods are based on a previous investigation by the author.¹⁾

1) Hermerén, H., *Regeringsbildningen i flerpartisystem* (Government Formation in Multi-Party Systems) (mimeo). Lund 1970.

1.2. Principles of Decision in the Choice of the Person who is to Form a Government

In order to be able to make a fairly careful analysis of what factors are relevant to the choice of the person whose task it is to form a government in parliamentary multi-party systems, it is necessary to start by describing more precisely the theories and methods on which this dissertation is based.

To begin with, two general prerequisites for the following discussion will be mentioned. In the first place, there is general identity between the person whose task it is to form a government and the party whose task it is to do so. Secondly, there is complete party cohesion. The second prerequisite means that every party is regarded as an actor carrying the weight indicated by its current number of mandates.

It is also clear from what has been said above that the investigation is restricted to a discussion of parliamentary multi-party systems and that the principles for the choice of the person or party whose task it is to form a government are related to the basic parliamentary principle that a government must have the support of parliament or at least its tolerance. This principle raises three important questions which will now be commented on in more detail: What does this principle mean more exactly? (the meaning of the principle). Can the principle be applied not only to governments but also to parties forming a government? (the range of the principle). Finally, in what way can the meaning of the parliamentary principle be operationalized in the analysis of the choice of government forming party? (the operationalization of the principle).

By way of introduction it may be said about the first question that the meaning is comprehensive in the sense that several observable states (support or tolerance) can occur when a government is being formed. In this connection there is reason to try to determine the two states that indicate the upper and lower limit to (or the maximal or minimal meaning of) the parliamentary principle.

The upper limit may be defined as the situation where a new government has the support of all the parties in the sense that all the parties are represented in the government. In accordance with the assumption that party cohesion is complete, it then follows that the government is supported by 100 % of the mandates. The lower limit may be defined as the situation where the new government has not a majority against it. In this case the support may be confined to embracing the party or parties that make up the new government.

In the mid positions between the upper and lower limit there are thus a number of variations in the degree of support and/or tolerance, e.g. the two main types of parliamentary representation for governments in parliamentary multi-party systems, namely majority and minority governments.

As for the second question, the one concerning the range of the parliamentary principle, it may first be established that the parliamentary principle has reference to a government's support in parliament. The relation between the parliamentary support of a government and that of a party whose task it is to form a government can then be described in the following way. The government-forming party is one of the primary components of all governments consisting of political parties, irrespective of whether the future government will be a one-party government or a coalition government of the minority or majority type. From this follows that the choice of the government-forming party takes place by the application of the parliamentary principle.

This principle, however, can be applied in several ways. In order to make it possible for us to analyze its application more closely, the parliamentary principle needs to be made specified and operationalized. These operationalizations must then have the common characteristic that, in various ways, they become signs of the existence of such a parliamentary support that a party (in the situation in question) can be entrusted with the task of forming a government.

The operationalizations are formulated as hypothetical principles. They are not hypothetical in the sense that they are formulated like conditional clauses. But, first of all, they are hypothetical in the sense that their applicability to the empirical material is tested from one case to another. They are also hypothetical in the sense that they are looked upon as principles with a potential explanatory power – a rational reconstruction – and not as statements as to what psychological factors have influenced the decision of the various actors in one case or another. The principles thus form starting-points for an explanatory theory of why and how a government is formed. For such explanations to be tested, one must of course require that it should be possible to establish whether the operationalizations are applicable or not in the respective cases.

In the dissertation six operationalizations of this kind are formulated. Their mutual relations and their role in the decision-making process will be treated in more detail in paragraph 1.3. The operationalizations may be expressed in the following propositions:

- 1 Existence of two-way possibilities of co-operation
- 2 The party is the largest party
- 3 The party has obtained the greatest increase in mandates
- 4 Existence of a majority recommendation
- 5 Existence of a bloc majority
- 6 The party plays the main role in bringing about the fall of the resigning government

What has been said may be summed up and explicated in the following manner. Thus, in the first instance, one ought to make a distinction between the parliamentary principle, various operationalizations of this principle and the circumstances which are set forth in these propositions. Secondly, the decision to entrust someone with the task of trying to form a government is taken by the head of state. We can then distinguish between

- (1) the head of state's decision to entrust X with the task of forming a government, and
- (2) the reasons that have been invoked or could be invoked for this decision

For these reasons to be relevant, there ought to be some general pattern of the following type:

- (a) if conditions A, B, C are present, the head of state will entrust (alternatively: the head of state ought to entrust) to X the task of forming a government

One of the main aims of this investigation is to find out if and to what extent it is possible to discern any general patterns of this kind in a definite historical material and, if so, what characterizes these patterns.

Thus I here intend to use the parliamentary principle as a point of departure, propose a few operationalizations of it, and test the hypothesis that these operationalizations, individually or in certain combinations, are used as bases for the decision to entrust the task of forming a government to a particular actor. If and to what extent this is the case can be determined only by scrutinizing an empiric material, which will be commented on more fully below. Since these operationalizations (and the circumstances set forth in them) are closely connected with the head of state's decision and thus play an important part in the decision process,

they will from now on be called decision principles. However, the terminology is not very important in this connection; what is important is to see how these operationalizations relate to the parliamentary principle and to proposition (a) above. The operationalizations must not be confused with this proposition. The circumstances set forth in the operationalizations are circumstances of the kind described in the if-clause in (a).

1.3. The Decision Principles and the Decision Process

In this paragraph the mutual relations of the decision principles will be commented on in more detail as also their function in the decision process.¹⁾ The actors in the decision process and their respective roles will also be described more precisely.

By way of introduction it was stated in paragraph 1.1 that the decision process up to the choice of the party whose task it will be to form a government is in the forefront of the investigation. The natural conclusion of the decision process consists in that the government-forming party carries out its task, i.e. forms a government. The starting-point of the process can then be considered analogous with the situation in which the government in office decides to resign or is forced to do so and hands in its resignation. At this stage the process that leads up to the constitution of a new government may be said to begin.

Of course, the exact time for the starting-point of the process may be discussed and even called in question considering that various types of preparations may take place, for instance negotiations between parties, before the government hands in its resignation. Nevertheless, it may be said that such preparations somehow become evident or emerge in the ensuing process of decision. Thus no important aspect of the choice of government-forming party is likely to be neglected by connecting the starting-point of the decision process with the situation where the government in office hands in its resignation.

1) No further explication of the theoretical bases of the decision theory will be given here. For a survey of various types of decision theories the reader is referred to, e.g. James A Robinson - R Robert Majak, *The Theory of Decision-Making*, in James C Charlesworth (ed.), *Contemporary Political Science*, Chap 10. New York 1967.

After having established the starting-point and the conclusion of the decision process we should look a little more closely at the actors that take part in the decision process and their respective role in that process. In agreement with the above-mentioned purpose for the dissertation the parliamentary parties are the chief actors in the decision process. It is taken for granted that the leaders of the parliamentary parties represent all parliamentary members of their respective party. The role of the parliamentary parties in the decision process may be described briefly as the 'subject' and 'object' of the process.

The 'subject' part of the process comprises two important factors, i.e. a calculation of a party's own interests¹⁾ involving in the first place the desirable solution of the question to whom the assignment of the task of forming a government should go, secondly, the question of the political composition of the government. The second factor may be expressed as a combination by the party of its own interests with an assessment of a desirable or "reasonable" solution of the question of what party should form a government with regard to the meaning of the parliamentary principle. Every parliamentary party functions as the 'object' of the process in the sense that other parties assess the position and suitability (in a broad sense) of the party when it comes to the assignment of the task of forming a government.

Another actor in the decision process is the head of state²⁾, whose duty it is, in the political systems dealt with in the dissertation, to assess the import of the recommended choice of the parliamentary parties as to what party should be given the task of forming government. Thus, within the scope of the parliamentary principle, it is up to the head of state to make decisions as to the assignment of the task of forming a government.

Apart from the parliamentary parties and the head of state there may be advisers to the head of state who take part in the assessment of the situation which precedes the decision to select the party that is to form a government.

After the above discussion of the framework of the decision process and the actors taking part in that process, the mutual relations and function of the decision principles in the decision process will be detailed below.

1) For a more detailed discussion of the calculations of the parties the reader is referred to, e.g. Sjöblom, G., *Party Strategies in a Multi-party System*, Chap 11. Lund 1968.

2) See e.g. Lachaume, J-F, *Le rôle du chef d'État dans les monarchies parlementaires d'aujourd'hui* (Politique 1968:41-4, p 87 ff.)

The parliamentary principle has been operationalized in six different manners. These six different types of parliamentary support may be divided into two main categories. First, we have to do with the number of mandates and the increase in the number of mandates which are represented by the decision principles 2 and 3 and partly by 5. By 5 is here meant that a party together with other parties has a majority at its disposal.

Secondly, there is a specific way of determining a party's position in relation to other parties in the system. This is represented by the decision principles 1 and 5. Principle 5, in this case, refers to the determination of the relative positions for a group of parties.

Concerning the decision principles (1, 2, 3, and 5) mentioned above, we may observe that they are referable in time to the beginning of the decision process. Thus, the potential basis for the applicability of the above-mentioned decision principles is at hand at the start of the decision process.

However, it may be said about decision principle 6 that its operationalization is such that it precedes or triggers of the subsequent decision process. Finally, decision principle 4 is entirely related in time to the material contents of the decision process in the sense that its potential applicability to a party becomes evident from the attitudes and standpoints of the actors (in this case the parties) during the decision process.

1.4. Selection Principles for the Investigation

In the selection of the area of investigation various viewpoints have been considered in order to carry through a five-step selection. The considerations that have guided the selection of government formations are described in more detail under the following headings:

- 1 Countries
- 2 Number of government formations
- 3 Period of investigation
- 4 Spread in time within the period of investigation
- 5 Variation in the causes that bring about the resignation of a preceding government.

1. Countries

In paragraph 1.1 it was stated that the dissertation deals with parliamentary multi-party systems. With this limitation the following six minor European multi-party systems have been selected: Belgium, Denmark, Finland, the Netherlands, Norway, and Sweden.

2. Number of Government Formations

As was mentioned earlier in 1.1 the investigation centres round the decision process that leads up to the appointment of the person who is to form a government and to the formation of a new government. From paragraph 1.3 it is evident that a condition for such a decision process is that the government in office hands in its resignation. For this reason six government formations have been chosen in each country except Sweden (see below). The investigations comprises a total of 41¹⁾ government formations.

3. Period of Investigation

The government formations examined must have occurred during the last 10 to 15 years. The period finishes with the end of 1973. However, Denmark and Sweden are in certain respects exceptions to this rule (see below).

4. Spread in Time within the Period of Investigation

The government formations examined must be as far apart in time from each other as possible. This stipulation was made in an attempt to prevent particular circumstances of one kind or another from influencing the decision process and the choice of the party whose task it was to form a government.

-
- 1) We get an idea of the size of the selection by comparing it with the total number of governments between 1945 and 1970 in the countries chosen. The number of governments during this period amounts to 76. This figure is based on a compilation in von Beyme, K., *Die parlamentarischen Regierungssysteme in Europa*, p 900 ff. Munich 1970. It should be noted that von Beyme also considers minor changes in a government formation to constitute a new government. Thus, according to von Beyme, it is no condition on the government in office to hand in its resignation for it to be regarded as having constituted a new government.

5. Variation in the Causes that Bring About the Resignation of a Preceding Government

This criterion is similar to criterion 4 in that it stipulates that the selection of causes which bring about the resignation of a preceding government should be as varied as possible.

The idea is thus that the ensuing decision process and the choice of government-forming party must not be entirely dependent on the cause of the resignation of the government in office. With respect to this criterion Denmark has been made an exception as far as the period of investigation is concerned, which in this cases has been extended to comprise 20 years. If this had not been done, nothing but defeat in general elections in all six cases would have been the cause of the resignation of the government in office.

In order to supply various causes for the resignation of a government the following factors have been given due consideration:

- a defeat in a general election
- b defeat in parliament on an issue vital to the existence of the government
- c rift in a coalition government

When it comes to the respects in which Sweden is an exception the following remarks may be made. To be able to cover the six latest government formations it is necessary to go back 43 years in time. The definition of government formation mentioned above applies also to this point in time. Since then the time period is markedly different from that used for the other countries there is reason to treat Sweden differently. That is why all the eleven government formations in Sweden after 1921 have been dealt with. This year has been chosen as the starting-point because universal and equal suffrage was introduced that year.

As far as Norway is concerned the government formations accounted for are the six latest within the time period 1963-1973. From 1945 to 1963 one party (Arbeiderpartiet) was in office. Besides, that party had a majority of its own in parliament (stortinget) from 1945 to the election of 1961.

For Belgium, Denmark, Finland, and the Netherlands all the governments during the period 1953-73 are accounted for in Appendix (bilaga) 2. In this appendix the following facts for each government are mentioned: day of

accession, leader of government (or government party), government party (or parties) and the cause of the resignation of the government. The selection made of the government formations is marked by underlining the government's day of accession.

1.5. Summary of Conclusions

The operationalization of the parliamentary principle in six decision principles has proved to be useful in an analysis of what factors determine the assignment of the task of forming a government to political parties in parliamentary multi-party systems. The decision principles have been applicable to the 90 per cent of the tasks of forming a government that were examined. However, of the six decision principles decision principle 6 proved to be of limited value. In an investigation of all factors it does not seem impossible to exclude this decision principle. As for the details of the assignment of the decision principles applicable to various government formations the reader is referred to the table on p. 229 showing government formations, tasks of forming a government, markings for decision principles, government-forming party, majority governments, and coalition governments.

The decision principles were supposed, by definition, to function as indicators of various forms of parliamentary support for a party. An analysis of the degree of the mutual relatedness of the decision principles showed that they did not overlap or cover each other to such an extent that any decision principle could be excluded. This should be said with reservation for decision principle 3, which in a high degree is covered by decision principle 2. An additional check was undertaken to make clear if in their application the decision principles could be said to indicate various forms of parliamentary support and not exclusively referred to the size of the party. An analysis showed that the number of applicable decision principles could not be said to have any clear cumulative effect on party size.

After these analyses of the unusefulness of the method and the validity of the decision principles, the relation between party size and decision principles was examined. From this analysis it was evident that party size as such cannot be a sufficient explanation for the assignment of the task of forming a government.

After a more detailed description of the functions of the decision principles

in the decision process, such as functions of size and co-operation, these functions were related to party size. The analysis then showed that the shortcomings in size properties of a party could be compensated for by more prominent properties of co-operation in that party. Thus, the sufficient explanation that every combination of decision principles may be supposed to constitute for the assignment of government-forming tasks can be composed in various ways.

When all the factors influencing the assignment of tasks of forming a government have been considered, a conclusion can be drawn as to the possibility of compensation for deficient size properties by virtue of prominent properties of co-operation. Such a conclusion should be made basic to a hypothesis which aims to specify the limits to this possibility of compensation.

Inherent in the argument above is the conclusion that a party in order to be assigned the task of forming a government must have both properties of size and properties of co-operation.

In connection with a comparison between potential and factual tasks of forming a government such tasks that did not get any marking or only one marking were also examined. The analysis in that section led to the conclusion that the difference, by and large, between potential and factual tasks of forming a government was that the parties that were assigned potential tasks were deficient in both properties of size and properties of co-operation. The possibility for a party to realize tasks, factual tasks that is, of forming a government increases with the number of applicable decision principles. Furthermore, the parties that have been assigned factual tasks are more prominent in size properties as well as in properties of co-operation according to the decision principle called majority recommendation. From these facts the conclusion could also be drawn that two-way possibilities of co-operation indicate weaker properties of co-operation than majority recommendations with regard to the possibility for a party to realize any task of forming a government.

To sum up, the conclusions which the investigation leads up to have provided the basis for the following preliminary explanatory model for the assignment of tasks of forming a government in parliamentary multi-party systems.

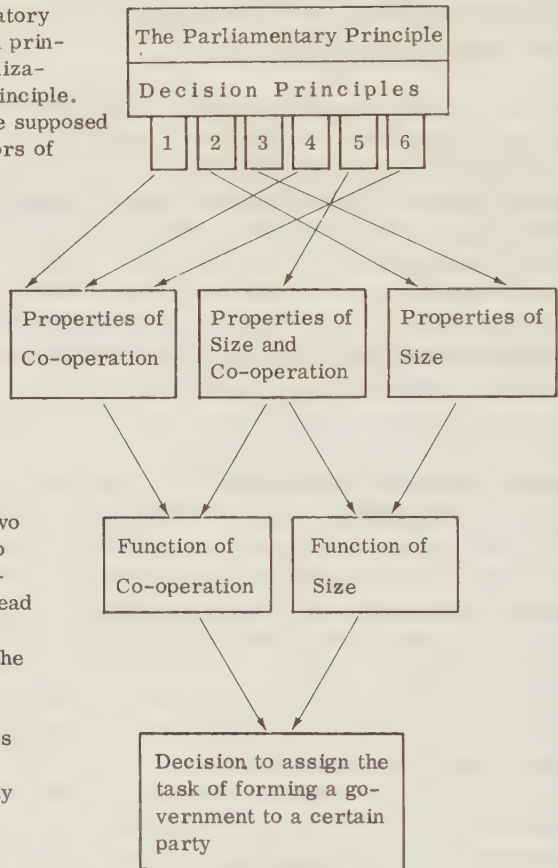
Preliminary Explanatory Model for the Assignment of Tasks of Forming a Government in Parliamentary Multi-Party Systems

Basic elements in the explanatory model in the form of decision principles, which are operationalizations of the parliamentary principle. These operationalizations are supposed to constitute positive indicators of parliamentary support.

The decision principles indicate certain properties for the parties concerned.

In the decision process the two types of qualities become two functions which serve as criteria on which is based the head of state's decision to appoint the person who should form the government.

A combination of the functions of size and co-operation is generally required for a party to obtain the task of forming a government.

Government Formations, Tasks of Forming a Government, Markings for Decision Principles
Government-Forming Party, Majority Governments, and Coalition Governments

Government Formations		Decision Principles						Comb. of Decision Principles	Government Forming Party	Majority Governments	Coalition Governments
Year	No	Two-Way Possibilities of Co-operation	Largest Party	Greatest increase in mandates	Majority Recommendation	Bloc Majority	Main Role in Bringing About Fall of Prec. Governm.				
		1	2	3	4	5	6				
Denmark											
1953	1	x	x		x			1+2+4	Soc.d.		
1957	2		x		x ^{T6)}			2+4	Soc.d.	x	x
1964	3	x	x		x			1+2+4	Soc.d.		
1968	4			x	x ^T	x ²⁾		3+4+5	RV	x	x
1971	5a ⁵⁾	x						1	RV		
	5b	x	x	x				1+2+3+4	Soc.d.		
1973	6	-	-	-	-	-	-	-	V		
Finland											
1958	7a		x	x		x ³⁾		2+3+5	Folk.d.		
	7b	x				x ³⁾		1+5	Soc.d.		
	7c	-	-	-	-	-	-	-	Nat.s.		
	7d	x				x ³⁾		1+5	Soc.d.	x	x
1959	8a	x						1	Agrarp.		
	8b	x						1	Agrarp.		
	8c	x						1	Agrarp.		
	8d	x						1	Agrarp.		
1962	9a	x				x ²⁾		1+5	Fi.fp.		
	9b	x	x			x ²⁾		1+2+5	Agrarp.	x	x
1963	10a	x ¹⁾					x	1+6	Sv.o.fi.fp.		
	10b	-	-	-	-	-	-	-	4)		
1966	11	x	x	x ¹	x	x ³⁾		1+2+3+4+5	Soc.d.	x	x
1972	12	x	x					1+2	Soc.d.	x	x

1) Reference is here made to a task that was assigned to the two parties, both of which had two-way possibilities of co-operation.

2) Non-Socialist majority.

3) Socialist majority

4) 'White collar' government

5) First letter(s) in a series, e.g. 5a, 7a-7c, denote(s) a task that was not carried out (potential), whereas the last letter in the same series, e.g. 5b, 7d, denotes a task that was carried out (factual).

6) T = Sufficient cause for being assigned the task of forming a government.

Government Formations, Tasks of Forming a Government, Markings for Decision Principles
Government-Forming Party, Majority Governments, and Coalition Governments

Government Formations		Decision Principles						Comb. of Decision Principles	Government Forming Party	Majority Governments	Coalition Governments
Year	No	Two-Way Possibilities of Co-operation	Largest Party	Greatest Increase in mandates	Majority Recommendation	Bloc Majority	Main Role in Bringing About Fall of Prec. Governm.				
		1	2	3	4	5	6				
Norway											
1963	13		x ¹⁾					2	Höjre		x
	14		x					2+5	Arb.p.		
1965	15				x ^T	x ²⁾		4+5	Senterp.	x	x
1971	16a				x ^T	x ²⁾		4+5	Krist.f.p.		
	16b		x					2	Arb.p.		
1972	17	-	-	-	-	-	-	-	Krist.f.p.		x
1973	18		x			x ³⁾		2+5	Arb.p.		
Sweden											
1921	19	x	x	x				1+2+3	Soc.d.		
1923	20		x ¹⁾			x ²⁾	x	2+5+6	Nat.p.		x
1924	21	x	x	x				1+2+3	Soc.d.		
1926	22	x					x	1+6	Fris.f.p.		x
1928	23		x ⁴⁾	x		x ²⁾		2+3+5	Lantm.p.		x
1930	24	x				x ²⁾	x	1+5+6	Fris.p.		
1932	25	x	x	x	x			1+2+3+4	Soc.d.		
1936(P)	26	x			x ^T	x ²⁾		1+4+5	Bondef.		
1936(H)	27	x	x	x				1+2+3	Soc.d.	x	x
1957	28a	x	x					1+2	Soc.d.		
	28b	x	x		x			1+2+4	Soc.d.		
1969	29		x ^T		x ^T			2+4	Soc.d.	x	

1) Largest opposition party

2) Non-Socialist majority

3) Socialist majority

4) Largest bloc party

(P) = Axel Persson-Bramstorp

(H) = Per Albin Hansson

5) T = Sufficient cause for being assigned the task of forming a government.

Government Formations, Tasks of Forming a Government, Markings for Decision Principles
Government-Forming Party, Majority Governments, and Coalition Governments

Government Formations		Decision Principles						Comb. of Decision Principles	Government Forming Party	Majority Governments	Coalition Governments
Year	No	Two-Way Possibilities of Co-operation	Largest Party	Greatest increase in mandates	Majority Recommendation	Bloc Majority	Main Role in Bringing About Fall of Prec. Governm.				
		1	2	3	4	5	6				
Belgium											
1958	30	x	x	x				1+2+3	PSC		
1961	31	x	x					1+2	PSC	x	x
1965	32	x	x					1+2	PSC	x	x
1966	33a	x	x					1+2	PSC		
	33b	x	x					1+2	PSC	x	x
1968	34a	-	-	-	-	-	-	-	PSB		
	34b	x	x		x			1+2+4	PSC		
	34c	x	x		x			1+2+4	PSC	x	x
1972/73	35		x					2	PSC	x	x
The Netherlands											
1958	36	x						1	KVP	x	x
1959	37a	x	x					1+2	KVP		
	37b	x	x		x			1+2+4	KVP	x	x
1965	38	x	x					1+2	KVP	x	x
1966	39a	x	x					1+2	KVP		
	39b	x			x ^T			1+4	ARP		x
1967	40a	x			x ^T			1+4	ARP		
	40b	x	x					1+2	KVP	x	x
1972/73	41		x		x ^T			2+4 ¹⁾	PvdA/ARP	x	x
Total No of Tasks: 58											
No of Markings:		39	35	19	18	15	4	Total: 121	Totals:	19	24
Per Cent of 121 Markings:		32.2	28.9	8.3	14.9	12.4	3.3	100 %			
Average number of markings per 53 tasks: 2.28											

1) The markings are based on PvdA, which was assigned a task in collaboration with ARP.

Teoretiska och metodiska utgångspunkter

Axelrod, R, Conflict of Interest. Chicago 1970.

von Beyme, K, Die parlamentarischen Regierungssysteme in Europa.
München 1970.

Daalder, H, Cabinets and party-systems in ten smaller european democracies. (Acta politica 1971:3.)

Damgaard, E, Party coalitions in danish law-making 1953-1970.
(European Journal of Political Research 1971:1.)

Gamson, W, A theory of coalition formation. (American Sociological Review 1961 vol 26.)

Herman, V, - Pope, J, Minority governments in western democracies.
(Brish Journal of Political Science 1973:3.)

Hermerén, H, Regeringsbildningen i vissa västeuropeiska länder.
(SOU 1970:16) Stockholm 1970.

Hermerén, H, Regeringsbildningen i flerpartisystem (stencil). Lund 1970.

Lachaume, J-F, Le role du chef d'État dans les monarchies parlementaires d'aujourd'hui. (Politique 1968:41-44.)

Leiserson, M, Coalitions in politics: a theoretical and empirical study.
Yale 1966. (Otryckt)

Nyholm, P, Parliament, Government and multi-dimensional party-relations in Finland. Commentationes Scientiarum Socialium 1972:2. Helsingfors 1972.

Palme, T, Riksdagsmännens attityder till resursfördelningen. (Statsvetenskaplig tidskrift 1968:1.)

Pedersen, M, Partiernes holdning ved vedtagelsen af regeringens lovfor-slag 1945-66. (Historie, Ny række 7:3, 1967.)

Riker, W, The theory of political coalitions. New Haven 1962.

Robinson, J - Majak, R, The theory of decision-making, (i: Charlesworth, J, (ed.) Contemporary political science. New York 1967.)

- Sjöblom, G, Party strategies in a multiparty system. Lund 1968.
- Stjernquist, N - Bjurulf, B, Partisammanhållning och partisamarbete. (Statsvetenskaplig tidskrift 1968:4.)
- Stokes, D E, Spatial models of party competition, (i: Campbell-Converse-Miller-Stokes, Elections and the political order. New York 1966.)
- de Swaan, A, Coalition theories and cabinet formations. Amsterdam-London, New York 1975.
- Taylor, M - Laver, M, Government coalitions in western Europe. (European Journal of Political Research 1975, vol 1:3.)
- Törnudd, K, Composition of cabinets in Finland 1917-1968. (Scandinavian political studies 1969:4.)

Danmark

- Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1963 og Tronfølgerlov af 27. marts 1953. Köpenhamn 1953.
- Folketingsårbog 1953-54, 1956-57, 1963-64, 1967-68 och 1970-71. Köpenhamn 1954-71.
- Kaarsted, T, Regeringskrisen 1957, Aarhus 1964.
- Kabinetssekretariatets kommunikéer.
- Kabinetssekretærens referat av regeringsbildningen 1957, 1964, 1968, 1971 och 1973. (Otryckta)
- Kabinetssekretariatets referat av statsministerskiftet, oktober 1972. (Otryckt)
- Keesing's contemporary archives.
- Meyer, P, Regeringsdannelsens teknik. Økonomi og Politik 1967:3.
- Nordisk kontakt 1968:2, 1972:12, 1974:15 och 1973:16.
- Riksdagsårbog 1950-51. Köpenhamn 1951.
- Ross, A, Dansk statsforfatningsret. I. Köpenhamn 1959.
- Intervjuer har gjorts med följande personer:
 Kontorschef Ruth Christensen den 21.5.1969.
 Departementschef Eigil Jørgensen den 21.5.1969.
 Kabinetssekretær M O Olufsen den 22.5.1969.
 Folketingsformand Karl Skytte den 22.5.1969.

Tidningar:

Berlingske Tidende
Information
Politiken.

Finland

Kastari, P, Presidenterna och deras ställning. Stockholm 1961.

Merikoski, V, Hallituksen muodostaminen suomessa (Regeringsbildningen i Finland). (Politiikka 1967:1.)

Nordisk kontakt 1958:11, 12, 1959:1, 1962:3, 4, 5, 7, 1963:16, 1964:1, 1966:6, 7, 1968:5, 1972:11 o x h 1972:12.

Nousiainen, J, Finlands politiska partier, Helsingfors 1969.

Nousiainen, J, Finlands politiska system. Stockholm 1966.

Riksdagsmannens lagsamling. Helsingfors 1957.

Tidningar:

Hufvudstadsbladet
Svenska Dagbladet.

Norge

Andenaes, T, Grunnloven vår 1814-1964. Oslo 1964.

Castberg, F, Norges statsforfatning. I. Oslo 1964.

Nordisk kontakt 1963:11, 1965:11, 1971:4, 1971:5, 1972:12, 1973:12 och 1973:13.

Wilberg, I, Kings Bay-saken i forfatningsretteslig og parlamentarisk perspektiv. (Lov og Rett 1963:8.)

Tidningar:

Aftenposten
Arbeiderbladet.

Sverige

Anderson, I, Arvid Lindman och hans tid. Stockholm 1956.

Andersson, G, Från bondetåget till samlingsregeringen. Stockholm 1955.

Bjerlöv, T, 1957 års riksdag. I. Stockholm 1957.

- Brev från kanslirådet Leif Andersson den 6.2.1970.
- Brev från förre landshövdingen Gustaf Nilsson den 11.9.1968.
- Freeman, L, Med liberalismen i blodet. Stockholm 1958.
- Förteckning över Första kammarens ledamöter vid riksdagen 1969.
Stockholm 1969.
- Förteckning över Andra kammarens ledamöter vid riksdagen 1969.
Stockholm 1969.
- Gerdner, G, Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början.
Uppsala 1954.
- Hadenius, S - Wieslander, H - Molin, B, Sverige efter 1900. Stockholm
1967.
- Hildebrand, K, Gustav V som människa och regent. Stockholm 1948.
- Hugo Hamiltons dagböcker. Hos fröken Florrie Hamilton, Högfors.
- Lindeberg, S-O, Nödhyll och samhällsneutralitet. Lund 1968.
- Nyman, O, Svensk parlamentarism 1932-1936. Stockholm 1947.
- PM angående regeringsbildningen 1969 upprättad av riksmarskalken
Stig H:son Ericson den 21.1.1970.
- Post- och Inrikes Tidningar.
- Riksdagsmannavalen 1933-1936 (SOS). Stockholm 1938.
- Riksdagsprotokoll.
- Ruin, O, Mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Stockholm 1968.
- Thermaenius, E, Riksdagspartierna. Sveriges Riksdag bd 17. Stockholm
1935.
- Wieslander, H, I nedrustningens tecken. Lund 1966.
- Intervjuer har gjorts med följande personer:
Statsminister Tage Erlander den 17.10.1968.
JD Gunnar Hedlund den 3.3.1969.
Landshövding Jarl Hjalmarson den 12.2.1969.
Professor Bertil Ohlin den 13.2.1969.
- Tidningar:
Arbetet
Dagens Nyheter
Svenska Dagbladet.

Belgien

Boeynaems, M, Cabinet-formation. (Res publica 1967:3.)

Centre de recherche et d'information sociopolitiques - CRISP, Bruxelles,
Courrier hebdomadaire (stencil) 1965, nr 294-295, 1966 nr 314,
1966 nr 315, 1968 nr 399, 414-415, 1971 nr 545.

Combes, D - Norton-Taylor, R, Renewal in Belgian politics. The election
of March 1968. (Parliamentary affairs XXIII:1.)

Dunn, J, The revision of the constitution in Belgium. (Western Political
Quarterly XXXVII:1.)

Fraeys, W, Les résultats des élections législatives du 26 mars 1961.
(Res publica 1961:3.)

Fraeys, W, Les résultats des élections législatives du 23 mai 1965.
(Res publica 1966:8.)

Fraeys, W, Les élections du 31 mars 1968. Res publica 1969:1.

Fusilier, R, Les monarchies parlementaires. Paris 1960.

Keesing's contemporary archives.

Le Moniteur belge.

Peaslee, A, Constitutions of Nations. Vol I. Rumford Press 1950.

Senelle, R, The revision of the Belgian constitution and the adaption
of its institutions to fit contemporary realities. Memo from
Belgium nr 65. Bruxelles 1965. The political and economic
structure of Belgium. Memo from Belgium nr 73-74-75.
Bruxelles 1966.

Tidningar:

De Standaard

Frankfurter Allgemeine Zeitung

Le Monde

Neue Zürcher Zeitung

New York Times

Süddeutsche Zeitung

The Times.

Nederländerna

Duynstee, F J F M, De kabinetsformaties 1946-1965. Deventer 1966.

Geismann, G, Politische Struktur und Regierungssystem in den Niederlanden. Frankfurt am Main 1964.

Geismann, G, Regierungskrise und Wahlen in den Niederlanden 1966/67. (Politisches Vierteljahresschrift 1968:4.)

Gruijters, H - Vis, J J, 29.11.72 Verkiezingen. Utrecht/Antwerpen 1972.

Jooren, J, De kabinetsformatie 29.11.1972 - 11.5.1973. Den Haag 1973. (Stencil)

Keesing's contemporary archives.

Oud, P J, Het constitutioneel Recht van het Koninkrijk der Nederlanden I. Zwolle 1967.

Proeve van een nieuwe Grondwet, 's-Gravenhage 1967.

Van Raalte, E, The parliament of the Netherlands. Haag 1959.

Tidningar:

Het Vaderland

Le Monde

Neue Zürcher Zeitung

New York Times

Svenska Dagbladet

The Times.

1. Ruin, O, Kooperativa förbundet 1899-1929. En organisationsstudie. Rabén & Sjögren, Stockholm 1960.
2. Vallinder, T, I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen i Sverige 1886-1900. Natur och Kultur, Stockholm 1962.
3. Petersson, H F, Power and international order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and the post-war system 1914-1919. Gleerups, Lund 1964.
4. Westerhult, B, Kronofogde, häradsskrivare, länsman. Den svenska fögderiförvaltningen 1810-1917. Gleerups, Lund 1965.
5. Wieslander, H, I nedrustningens tecken. Intressen och aktiviteter kring försvarsfrågan 1918-1925. Gleerups, Lund 1966.
6. Söderberg, O, Motororganisationerna i Sverige. Bakgrund, grupperingar, aktiviteter. Rabén & Sjögren, Stockholm 1966.
7. Sjöblom, G, Party Strategies in a Multiparty System. Studentlitteratur, Lund 1968.
8. Hydén, G, TANU Yajenga Nchi - Political Development in Rural Tanzania. Uniskol, Lund 1968.
9. Lindeberg, S-O, Nödhjälp och samhällsneutralitet. Svensk arbetslöshetspolitik 1920-1923. Uniskol, Lund 1968.
10. Westerhult, B, Underdåniga påtryckningar. Fögderitjänstemännens intressebevakning från 1800-talets början till år 1918. Gleerups, Lund 1969.
11. Bergquist, M, Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961-1962. Norstedts, Stockholm 1970.
12. Lundquist, L, Means and Goals of Political Decentralization. Studentlitteratur, Lund 1972.
13. Bjurulf, B, An Analysis of Some Aspects of the Voting Process. Studentlitteratur, Lund 1972.
14. Stenelo, L-G, Mediation in International Negotiations. Studentlitteratur, Lund 1972.

15. Lindqvist, S, Linkages between Domestic and Foreign Policy. The record of Ghana 1957-1966. Lund 1974.
16. Bjurulf, B, A Dynamic Analysis of Scandinavian Roll-Call Behavior. A Test of a Prediction Model on Ten Minority situations in Three Countries. Studentlitteratur, Lund 1974.
17. Hermerén, H, Regeringsbildningen i flerpartisystem. Studentlitteratur, Lund 1975.
18. Johannesson, C, Studier över Svenska Metallindustriarbetareförbundets förhandlingsorganisation vid förbundsförhandlingar med samordning. Studentlitteratur, Lund 1975.

LUND POLITICAL STUDIES 17

I REGERINGSBILDNINGEN I FLERPARTISYSTEM analyseras — i ett jämförande perspektiv — beslutsprocesserna vid en regerings tillkomst i parlamentariska flerpartisystem. Intresset är koncentrerat på vad som kan sägas avgöra urvalet av regeringsbildande parti. Det partiet utgör den primära delen i alla partipolitiskt sammansatta regeringar. En analys av processen vid urvalet av det regeringsbildande partiet är således en grundläggande del i det övergripande problemet, som kan formuleras i följande fråga: Vad bestämmer fördelningen av regeringsmakten i parlamentariska flerpartisystem?

I boken ingår ett närmare studium av ett antal regeringsbildningar under de senaste 10–15 åren i Belgien, Danmark, Finland, Norge, Nederländerna och Sverige. För Sveriges del är det fråga om en totalundersökning av alla regeringsbildningar efter 1921. Vid analysen av de olika regeringsbildningarna utgör de olika partiernas agerande och inbördes förhållande en grund för statschefens beslut att utse en regeringsbildare. Statschefernas roll vid regeringsbildningar i de undersökta länderna uppmärksammas särskilt i den jämförande analysen.

Bokens inriktning och problemområde har en nära anknytning till de studier som använt koalitions-teoretiska utgångspunkter i förutsägelser av sannolika regeringskoalitioner. Men de viktigaste skillnaderna är att denna studie inte är inskränkt till koalitionsregeringar som samtidigt är majoritetsregeringar. Således kan det sägas, att boken — från andra utgångspunkter — kompletterar de hittills gjorda studierna av regeringsbildningar.

Boken vänder sig således till dem som är intresserade av problemen kring regeringsmaktens fördelning och hur partier och statschefer agerar i dessa sammanhang.

Författaren är verksam som lärare och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet.